

รายงานผลการวิจัย

เรื่อง

ศิลปหัตถกรรม เครื่องเงินเมืองนครศรีธรรมราช เครื่องเงินเมืองสุรินทร์
และเครื่องเงินเมืองเชียงใหม่

Silverware from the Provinces of
Nakhorn Srithammaraj, Surin and Chiang Mai

โดย

ศาสตราจารย์กิตติคุณวัฒน์ จูฑะวิภาต

มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนจากมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

บทคัดย่อ

เครื่องเงินเมืองนครศรีธรรมราช เครื่องเงินเมืองสุรินทร์ และเครื่องเงินเมืองเชียงใหม่ มีความประณีตสวยงามได้รับการยกย่องว่าเป็นยอดของเครื่องเงิน ช่างมีความชำนาญได้รับการถ่ายทอดฝีมือช่างมาจากบรรพบุรุษแต่โบราณ เครื่องเงินทั้ง 3 แห่ง มีเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง ทั้งกรรมวิธีการผลิตลวดลายและรูปทรง เครื่องเงินเมืองนครศรีธรรมราชมีฝีมือเชิงช่างมาบวทางวัฒนธรรมหลวงกล่าวคือลวดลายจะนิยมลายไทย รูปเทพเจ้าในความเชื่อแบบฮินดู รูปสัตว์จากป่า หิมพานต์และเทพนิยายรูปสัตว์ ตัวละครในวรรณคดี รูปนักรบสร้างสรรคจากป่าหิมพานต์เครื่องราชูปโภค เครื่องใช้ของชนชั้นสูง เครื่องเงินเมืองสุรินทร์จะมีเอกลักษณ์ท้องถิ่นของชาวสุรินทร์ กรรมวิธีการผลิตจะเป็นแบบพื้นบ้าน ลวดลายจำลองจากธรรมชาติในท้องถิ่น เครื่องเงินเมืองสุรินทร์นิยมทำเครื่องประดับโดยเฉพาะประเก้อมหรือประจำ ซึ่งเป็นส่วนประกอบตัวเรือน เครื่องประดับมีความงดงามและอ่อนช้อยมาก เครื่องเงินเมืองเชียงใหม่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของล้านนา การแกะสลักเป็นลายสองด้านลักษณะเป็นทรงบาตรที่มีลายนูนลึกลึ้นนิยมทำรูปแบบเป็นขัน ลวดลายรูปธรรมชาติลายนักรบตรีลักษณ์ลายดอกไม้และลายไทยผลิตเป็นเครื่องใช้และเครื่องประดับ

เลขทะเบียน.....๑215301
วันลงทะเบียน..... 3 ส.ค. 2554
เลขเรียกหนังสือ..... ๗๓๑. ๒๕๘๓๐๒๘
๑ ๓๑๗๔
[๒๕๕๕]

Silverware from the Provinces of Nakhorn Srithammaraj, Surin and Chiang Mai

Abstract

Silverware from the provinces of Nakorn Srithammaraj, Surin and Chiang Mai is regarded as one of the most exceptional and refined silverware in Thailand. They are the product of elaborated and articulated professional artists whose skill and knowledge have been transferred for generations. They are also unique in terms of their designs and production processes. Nakorn Srithammaraj's silverware is a product of a balanced combination between local artists and royal culture. Their designs thus include traditional Thai pattern, divine images from Hindu beliefs, animal portrayals from Himmarn forest, mythological animals from fairy tales and/or folk literature as well as images from zodiac signs and Royal appliances (furniture/dressings). Silverware from Surin province also reflects a distinct local identity in its production process as well as its patterns. The most popular silverware comes in the form of locket and pendants. Whereas Chiang Mai's silverware clearly illustrates Lanna tradition and culture. Engraving on both sides of traditional utensils (bowls and etc.) as well as jewelry in traditional flowers, animals from zodiac signs is typical of Surin's silverware.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง ศิลปหัตถกรรม เครื่องเงินเมืองนครศรีธรรมราช เครื่องเงินเมืองสุรินทร์ และ เครื่องเงินเมืองเชียงใหม่ สำเร็จลงได้ด้วยการสนับสนุนจากหลายหน่วยงานและจากบุคคลหลายท่าน โดยเฉพาะการได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ ขอขอบคุณ คุณจิรยุทธ กนกพจนานนท์ กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ที่ให้ข้อเสนอแนะในงานวิจัยและข้อมูลบางส่วน อาจารย์ ยุรรัตน์ พันธุ์ยูรา โรงเรียนคอนเมืองทหารอากาศบำรุง ที่ช่วยในการค้นคว้าข้อมูลและทำหน้าที่ ติดต่อประสานงาน โครงการวิจัยนี้อย่างดียิ่ง

ขอกราบขอบคุณทุกท่านที่ได้กรุณาให้สัมภาษณ์ โดยวิธีการประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า ขอขอบคุณท่านเจ้าของผลงานทุกเรื่องและผู้วิจัยได้นำมาใช้ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ขอขอบคุณหน่วยงานที่เป็นแหล่งข้อมูลเอกสาร และขอขอบคุณนางสาวรสสุคนธ์ พึ่งผลพฤกษ์ ที่ทำหน้าที่จัดรูปเล่มงานวิจัยฉบับนี้จนเสร็จสมบูรณ์ ซึ่งคณะผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ศาสตราจารย์กิตติคุณวัฒน์ จูฑะวิภาต

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
บทที่ 1	
บทนำ	1
ความสำคัญและที่มาของงานวิจัย	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	1
ขอบเขตการศึกษา	2
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	2
วิธีการดำเนินการวิจัย	2
การเก็บรวบรวมข้อมูล	3
อุปกรณ์ที่จำเป็นในการวิจัย	3
ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย	3
แผนการดำเนินงานตลอดโครงการ	3
สำหรับวรรณกรรมรองประกอบการศึกษาวิจัย	4
บทที่ 2	
ประวัติความเป็นมาของเครื่องเงินในประเทศไทย	6
ความหมายและความสำคัญ	6
ประเภทของเครื่องเงิน	9
มาตรฐานเครื่องเงินไทย	11
การผลิตเครื่องเงินในประเทศไทย	11
บทที่ 3	
เครื่องเงินและเครื่องถมเมืองนครศรีธรรมราช	12
ประวัติเมืองนครศรีธรรมราช	12

	หน้า
ประวัติเครื่องเงินและเครื่องถมเมืองนครศรีธรรมราช	14
โรงเรียนช่างถมของนครศรีธรรมราช	17
กรรมวิธีในการทำเครื่องถมนคร	17
อุปกรณ์และเครื่องมือในการทำถม	18
กระบวนการทำเครื่องถม	18
ตัวอย่างลวดลายการแกะสลัก	20
ลำดับกรรมวิธีในอุตสาหกรรมเครื่องถม	22
สำหรับการทำถมเงินในปัจจุบันของชาวนครศรีธรรมราชมีกระบวนการ	
อย่างละเอียด	24
ตัวอย่างผลงานที่สำเร็จ	29
ถมตะทอง	30
ลักษณะที่ดีของเครื่องถมนคร	31
การถ่ายทอดวิชาช่างถม	31
วิชาช่างถมยังมีการเรียนการสอนที่อื่น	32
ตัวอย่างผลงานที่สำเร็จ	33
บทที่ 4 เครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์เมืองสุรินทร์	34
ประวัติเมืองสุรินทร์	35
ประวัติเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ เมืองสุรินทร์	35
วิธีการและเทคนิคการทำเครื่องประดับเงินของช่างเขวาสินรินทร์	36
เครื่องมือและอุปกรณ์	36
วิธีการและเทคนิค	45
ตัวอย่างผลงานสำเร็จ	51
บทที่ 5 เครื่องเงินบ้านวัวลายเมืองเชียงใหม่	52
ประวัติเมืองเชียงใหม่	52
ประวัติเครื่องเงินบ้านวัวลาย จังหวัดเชียงใหม่	53

	หน้า
ประเภทของผลิตภัณฑ์เครื่องเงินเชียงใหม่	54
วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต	55
อุปกรณ์และเครื่องมือในการผลิต	55
วิธีทำแท่น	55
ขั้นตอนในการทำเครื่องเงิน	56
ขั้นตอนในการสลักลวดลายบนชิ้นเงิน	57
ลวดลายของเครื่องเงินเชียงใหม่	58
การเปลี่ยนแปลงของ สล่ำ เครื่องเงิน	61
ตัวอย่างผลงานสำเร็จ	62
บทที่ 6 ศึกษาเปรียบเทียบเครื่องเงินเมืองนครศรีธรรมราช เครื่องเงินบ้าน	
เขวาสินรินทร์ เมืองสุรินทร์ และเครื่องเงินบ้านวัวลาย เมืองเชียงใหม่	63
การเปรียบเทียบเทคนิคเชิงช่าง	65
ปัญหาและอุปสรรคของช่างเครื่องเงิน	73
การอนุรักษ์และการสืบทอด	74
บรรณานุกรม	76

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของงานวิจัย

ศิลปหัตถกรรม เครื่องเงินเมืองนครศรีธรรมราช เครื่องเงินเมืองสุรินทร์ และเครื่องเงินเมืองเชียงใหม่ เงินเป็นโลหะที่มีค่าสูงรองจากทอง ผู้ที่ใช้เงินสมัยโบราณถือว่าเป็นผู้มีฐานะพอสมควร ดังจะเห็นได้จากราชสำนักมีผู้ใช้มากกว่าผู้อื่น กับใช้เป็นสิ่งของเพื่อราชบรรณาการ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ เครื่องยศสำหรับพระราชทานแก่บุคคลต่างๆ ตลอดจนเป็นของขวัญและที่ระลึกอันมีค่า เช่น หีบเงิน หีบหมากเงิน ฯลฯ ได้มีการนำเงินมาทำเป็นเครื่องประดับ เช่น สร้อย จี้ เข็มขัด ต่างหู กำไล ฯลฯ แหล่งเครื่องเงินที่สำคัญที่สุดคือ เมืองนครศรีธรรมราช เครื่องเงินเมืองนครศรีธรรมราชมาจากภูมิปัญญาที่ได้รับถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน เครื่องเงินเมืองนครศรีธรรมราช เรียกกันโดยทั่วไปว่า ถมเงิน ช่างถมเงินเมืองนครศรีธรรมราช เป็นช่างที่มีฝีมือชั้นเยี่ยมตั้งแต่สมัยอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจัดหาช่างถมเพื่อทำไม้กางเขนส่งไปถวายพระสันตะปาปา ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี ช่างถมเมืองนครฯ ได้สืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน โดยช่างเหล่านี้จะผลิตชิ้นงานที่บ้าน แล้วส่งเครื่องเงินไปที่ร้าน การประกอบอาชีพเป็นช่างถมได้ยืดยาวมาจนถึงปัจจุบัน ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคม วิชาช่างถมได้รับการส่งเสริมจากพระซึ่งเป็นผู้นำชุมชนจัดตั้งโรงเรียนช่างถม ต่อมาพัฒนาเป็นวิทยาลัยศิลปหัตถกรรมนครศรีธรรมราช จึงควรมีการศึกษาเรื่องเครื่องเงิน “ถมเงิน” เมืองนครศรีธรรมราช

เครื่องเงินที่มีฝีมือประณีตงดงามที่สำคัญ ได้แก่ เครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ อำเภอเมืองจังหวัดสุรินทร์ ผู้ผลิตเครื่องเงิน เป็นชาวบ้านของบ้านเขวาสินรินทร์ ลวดลายเป็นลักษณะพื้นเมืองสุรินทร์ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของบ้านเขวาสินรินทร์ และเครื่องเงินบ้านวัวลาย เมืองเชียงใหม่ ที่มีลวดลายเป็นลักษณะพื้นเมืองล้านนา งานฝีมือของเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์และเครื่องเงินบ้านวัวลายนับว่าเป็นงานฝีมือที่มีคุณค่าแก่การศึกษาและการอนุรักษ์จึงเห็นควร ได้มีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบช่างเครื่องเงินเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสุรินทร์ และเมืองเชียงใหม่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาวิธีการถ่ายทอดความรู้เชิงช่าง และกระบวนการสืบทอดงานเครื่องเงินเมืองนครศรีธรรมราช เครื่องเงินเมืองสุรินทร์ และเครื่องเงินเมืองเชียงใหม่

2. ศึกษากระบวนการสร้างสรรค์เครื่องเงินในแง่วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ รูปแบบ และลวดลาย เครื่องเงินเมืองนครศรีธรรมราช เปรียบเทียบกับลวดลายของเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ เมือง สุรินทร์ และเครื่องเงินบ้านวัวลาย เมืองเชียงใหม่

3. เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์งานหัตถกรรมท้องถิ่นของจังหวัด เมืองนครศรีธรรมราช และ เครื่องเงินจากบ้านเขวาสินรินทร์ เมืองสุรินทร์ และเครื่องเงินจากบ้านวัวลาย เมืองเชียงใหม่ ให้ แพร่หลายยิ่งขึ้น

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาเรื่องเครื่องเงินเมืองนครศรีธรรมราช เป็นการศึกษาในเขตอำเภอเมือง จังหวัด นครศรีธรรมราช โดยพิจารณาทั้งองค์ประกอบที่สำคัญ คือ รูปแบบ ลวดลาย ความเชี่ยวชาญของ ช่างเงิน วิธีการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีในการผลิตงานเพื่อประโยชน์ในการออกแบบ เครื่องประดับในปัจจุบัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้หลักฐานข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมา บทบาท ตลอดจนผลงานของช่างเครื่องเงินเมือง นครศรีธรรมราช เกิดผลงานทางวิชาการที่เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอัน สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงใช้เป็นตัวอย่างประกอบการศึกษา

2. เป็นข้อมูลเพื่อการวางแผนการพัฒนาในเชิงบูรณาการ ความร่วมมือของภาครัฐและ ภาคเอกชน

3. เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาและอุปสรรค และการพัฒนางานหัตถกรรมท้องถิ่นต่อไป

4. เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเครื่องประดับ และเครื่องเงิน ที่ใช้ลวดลาย

5. นำข้อมูลมาใช้ประโยชน์ในการศึกษา และการสอนในมหาวิทยาลัย และผู้สนใจทั่วไป

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมา ของช่างเงินจังหวัดนครศรีธรรมราช ช่างเงินใน ชุมชนบ้านเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ และชุมชนบ้านวัวลาย จังหวัดเชียงใหม่

2. สัมภาษณ์ชุมชนเครื่องเงิน จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเป็นแบบอย่างในกรณีศึกษาภาคอื่นภายหลัง

3. สัมภาษณ์ช่างเงินโดยวิธีประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (survey research) และสังเกต วิธีการทำงาน

4. บันทึกภาพขั้นตอนและวิธีการสร้างสรรค์ผลงานของช่างเงินเมืองนครศรีธรรมราช บ้านเขวาสินรินทร์ เมืองสุรินทร์ และบ้านวัวลาย เมืองเชียงใหม่

5. บันทึกกลุ่ดลยรูปแบบช่างเงิน จังหวัดนครศรีธรรมราชในประเด็นการออกแบบ แรงบันดาลใจของการออกแบบ ความคิดสร้างสรรค์ในการออกแบบของช่างเงินเปรียบเทียบแบบช่างเงินที่จังหวัดสุรินทร์และจังหวัดเชียงใหม่เพื่อสร้างรูปแบบเฉพาะถิ่น

6. สรุปผลการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้รับโดยตรงจากการสัมภาษณ์ สอบถาม และสังเกตบุคคลที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น ช่างเงินผู้ผลิตผลงาน เจ้าของร้านเครื่องเงิน

2. ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้จากการรับข้อมูลต่างๆ ที่มีผู้ศึกษารวบรวมไว้ก่อนแล้ว โดยมีแหล่งที่มาจากห้องสมุดประชาชน จังหวัดนครศรีธรรมราช หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดกลางจากมหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นต้น

อุปกรณ์ที่จำเป็นในการวิจัย

ส่วนใหญ่ใช้อุปกรณ์ส่วนตัวที่มีอยู่ เช่น กล้องถ่ายภาพ SLR กล้องถ่ายภาพดิจิทัล กล้องวิดีโอ ส่วนที่ต้องจัดหาเพิ่มเติม คือ วัสดุสิ้นเปลือง เช่น ฟิล์ม ฟิล์มสไลด์ แผ่นซีดีรอม กระดาษแผ่นดิสก์ วัสดุการเขียนต่างๆ

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

12 เดือน

แผนการดำเนินงานตลอดโครงการ

กิจกรรม/ขั้นตอนการดำเนินงาน	เดือน									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. ศึกษาค้นคว้าเอกสาร/ไมโครฟิล์ม	←→									
2. สัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลภาคสนาม			←→							
3. วิเคราะห์ข้อมูล สังเคราะห์ภาพและเขียนผลงานวิจัย					←→					
4. จัดพิมพ์									←→	

สำหรับวรรณกรรมรองประกอบการศึกษาวิจัย มีดังต่อไปนี้

1. ไพโรจน์ สาสิทธิ์ตัน. ช่างทองบ้านตรอกสุหร่า. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี) คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2515.

ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมาและการทำทองของชาวมุสลิมตรอกสุหร่า แขวงชนะสงคราม

2. วัฒนะ จุฑะวิภาต. ศิลปหัตถกรรมช่างทองเมืองเพชร: ความเป็นมาและสภาพปัจจุบัน. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

ศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของช่างทองเมืองเพชร วิธีการทำทองรูปพรรณและรูปแบบของงานทองรูปพรรณของช่างเพชรบุรี

3. สุพล ภัทรภูวคณ. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความต้องการอุปโภคทองรูปพรรณ 99.99% ของผู้บริโภคในเขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจบัณฑิต (การตลาด) มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2540.

4. กรกช รามโกมุท. การอนุรักษ์และการสืบทอดงานช่างศิลป์ไทย ศึกษากรณีกาญจนาภิเษกวิทยาลัยช่างทองหลวง. วิทยานิพนธ์สังคมมนุษยวิทยาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

ศึกษาด้านช่างศิลป์ไทย รวมทั้งศึกษาว่าช่างหลวงคือใคร ทำอะไร ตลอดจนพิจารณาความเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของโรงเรียนช่างในปัจจุบัน

5. ขงยุทธ รักษาเกียรติ. การศึกษาตลาดสุโขทัยของร้านขายทองในเขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจบัณฑิต (การตลาด) มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2545

เป็นการวิจัยที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการตลาดทองสุโขทัย และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะธุรกิจกับปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด

6. ไสว สุทธิพิทักษ์. เครื่องถมเมืองนคร. วิทยานิพนธ์ ที่ศึกษาเรื่องเครื่องเงินและรูปแบบของลายไทย 2510.

7. เครื่องถมไทย สมาคม เครื่องถมไทย: สมาคมเครื่องถมไทย, 2509 เครื่องถมและเครื่องถมไทย สมาคมเครื่องถมและเครื่องเงินไทย ที่ระลึกงานสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี: ธีระการพิมพ์, 2525.

8. ช่างศิลป์ไทย. การอนุรักษ์เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของกรมศิลปากร ชุดที่ 1 เล่มที่ 1. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2537.

9. ทักษิณคดีศึกษา, สถาบัน. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.2529 เล่ม 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้า, 2529. วิเชียร ณ นคร และคณะ นครศรีธรรมราช: อักษรสัมพันธ์, 2521 เสนอ นิลเดช เครื่องถม จัดแสดง ณ พระที่นั่งวิมานเมฆ พระราชวังดุสิต พ.ศ.2525: อักษรสัมพันธ์ 2526.

10. แนน้อย ปัญจพรรค. เครื่องเงินในประเทศไทย กรุงเทพฯ: เริงรัมย์, 2534 จากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเหล่านี้จะเห็นว่าการศึกษาเกี่ยวกับงานทำยังไม่แพร่หลาย จึงเป็นสาเหตุให้วงการช่างศิลป์ขาดตำราเพื่องานช่างแขนงนี้ อีกทั้งการศึกษาที่มีอยู่ก็เป็นเพียงรายงานการศึกษาเฉพาะประเด็นๆ ไม่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์โดยองค์รวมตามแบบอย่างการวิจัย ที่มุ่งให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาส่งผลให้เกิดการใช้ประโยชน์ในลำดับต่อไป ฉะนั้นการศึกษาในครั้งนี้จึงเป็นการต่อยอดให้กับการพัฒนาการเครื่องเงินจากสามจังหวัดให้เป็นแบบเพื่อเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

DPU

บทที่ 2

ประวัติความเป็นมาของเครื่องเงินในประเทศไทย

ความหมายและความสำคัญ

มนุษย์รู้จักเงินหลังจากทองแดงและทองไม่นาน เริ่มรู้จักการถลุงแร่ตะกั่วที่มีเงินปนและสกัดเงินออกจากตะกั่วได้กว่า 4,000 ปีมาแล้ว และมีหลักฐานว่าชาวอียิปต์รู้จักใช้เงินเป็นเครื่องประดับมาตั้งแต่ 4000 ปีก่อนคริสตกาล¹ เงินเป็นโลหะที่มีค่าสูงรองจากทอง ได้มีการพบหลักฐานว่าคนไทยรู้จักใช้โลหะที่มีค่าคือทองและเงิน โดยนำมาประดิษฐ์เป็นรูปเคารพ เครื่องใช้ และเครื่องประดับร่างกายมานานนับพันปีแล้ว² เครื่องเงินและเครื่องทองเป็นการเรียกตามวัสดุที่ใช้ในการประดิษฐ์เครื่องใช้ เครื่องประดับ ถ้าใช้ทองทำก็เรียกว่าเครื่องทอง ถ้าใช้เงินทำก็เรียกว่าเครื่องเงิน คนไทยนิยมนำทองและเงินมาคิดประดิษฐ์ให้สวยงามยิ่งขึ้นด้วยการประดิษฐ์ลวดลายต่างๆ เข้าไปตามที่ตนเห็นว่างาม การทำลวดลายที่ขุดลงไปในผิวภาชนะที่เป็นเงินหรือทองให้เด่นชัดขึ้นด้วยการถมน้ำดำลงไปในช่วงให้เต็มเรียกว่า เครื่องถม³

เครื่องเงิน หมายถึง สิ่งของต่างๆ เช่น ภาชนะ เหริยบุตรา เงินตรา เครื่องประดับ เป็นต้นที่ทำด้วยเงิน เงินเป็นโลหะชนิดหนึ่ง เนื้อสีขาว เงินบริสุทธิ์เนื้ออ่อนข้างอ่อน นัยว่าแข็งกว่าเล็บคนเล็กน้อย เงินจัดเป็นธาตุลำดับที่ 47 มีชื่อเป็นภาษาละติน ว่า อาเจนตุม (Argentum) สัญลักษณ์หรือเขียนเป็นตัวอักษรในสูตรทางเคมีเป็น Ag คำสามัญเรียกว่า ซิลเวอร์ (Silver) ในสยามประเทศ⁴ เงินที่เราใช้กันอยู่นั้นมีที่มาจากที่เป็นแหล่งแร่โดยตรง เช่น เป็นแร่ดีบุกเล็กๆ หรือเป็นเส้นปนในดินทราย และทั้งที่เป็นสารประกอบปะปนอยู่ในแร่อื่นๆ

เงินมีความสำคัญในการเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนและชำระหนี้ เป็นสิ่งที่แสดงถึงสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ เงินได้นำมาใช้ประโยชน์นานาประการ มีหลักฐานการใช้เงินดังนี้ ในฐานะที่เป็นเงินตราสมัยทวารวดี เงินได้ถูกกำหนดให้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนและ

¹ แน่งน้อย ปัญจพรรค, เครื่องเงินในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เรจรมย์, 2534. หน้า 9.

² คณะกรรมการจัดงานสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, ศิลปวัฒนธรรมเล่ม 5 ศิลปกรรมกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิฆเนศ, 2525. หน้า 150.

³ แน่งน้อย ปัญจพรรค, เรื่องเดียวกัน. หน้า 160.

⁴ เรื่องเดียวกัน. หน้า 149.

ชำระหนี้ หรือใช้วัดราคาในการซื้อขาย⁵ ส่วนการใช้เงินในฐานะที่เป็นสิ่งของเครื่องใช้ที่รู้จักกันนั้น ใช้กันมาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 15-16 พุทธศตวรรษที่ 18 พระเจ้าเม็งรายโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาวัดกาม โดมขึ้นที่เมืองเวียงกุมกาม โดยได้นำช่างจากราชสำนักของพระเจ้าราชาธิราชที่แคว้นพุกาม รวมทั้งช่างเงินด้วยและช่างเงินเหล่านั้นได้เปิดทำการขึ้นในอาณาจักรล้านนา⁶ ในสมัยสุโขทัยรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ศิลาจารึกหลักที่หนึ่ง ได้กล่าวถึงการใช้เงินว่า

...กูไปท่บ้านท่เมือง ได้ช้าง ได้วง ได้ปั่ว ได้นาง ได้เงื่อนได้ทอง กูเอามา
เวนแก่พ่อกู พ่อกูตายยังพ่อกู กูพร้าบ่าเรอแก่พี่กู คั่งบ่าเรอแก่พ่อกู พี่กูตาย จึงได้
เมืองแก่กูทั้งกลม เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้คือน้ำมีปลา ในนามี
ข้าว เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่รู้ทางเพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้า
ช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงื่อนค้าทองคำ ไพร่ฟ้าหน้าใส...⁷

การใช้เครื่องเงินเครื่องทองเป็นเครื่องประดับ เครื่องใช้ เป็นการแสดงถึงสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของคนในสังคมกล่าวคือ ในสมัยสุโขทัยมีข้อบังคับและกฎระเบียบอยู่ก่อนข้างละเอียดซึ่งเห็นได้จากเครื่องแต่งกายของนางนพมาศในหนังสือท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ต่อมาในสมัยอยุธยาการได้เครื่องยศ การใช้สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องประดับก็แสดงถึงสถานะทางสังคมและฐานะทางเศรษฐกิจของคนในสังคมในสมัยนั้น สตรีธรรมดาจะใช้เครื่องประดับได้แต่นากและทองแดงเท่านั้น สำหรับเครื่องยศของขุนนางที่ได้รับก็จะบ่งบอกถึงตำแหน่งด้วยถ้าบุคคลใดมีตำแหน่งและยศสูงก็จะได้รับเครื่องยศที่ทำด้วยทองและเงิน เช่น

เจ้าพระยามหาอุปราช มีพานหมากทองสองชั้น เครื่องทอง คนโททองสลักลาย ชั้นทอง
สลักลาย พานเงินรอง กระโถนทอง คาบฝักทองซ้ออ้อย เก้าอี้ประดับพลอย

เจ้าพระยาอัครเสนาบดี ที่สมุหกลาโหม ได้พระราชทาน พานหมากเครื่องเงิน คนโท
ทอง ชั้นทอง สลักลายมีพานเงินรอง กระโถนเงิน คาบฝักทองซ้ออ้อย

เจ้าพระยาจักรี ได้พระราชทาน พานหมากเครื่องเงิน คนโททอง ชั้นทองสลักลายมีพาน
เงินรอง กระโถนเงิน คาบฝักทองซ้ออ้อย

จตุสดมภ์ทั้งสี่ ได้พระราชทานเครื่องยศเสมอกัน คือ พานทองมีเครื่องเงิน คนโททอง

⁵ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, เอกสารประกอบการสอนอารยธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536. หน้า 20.

⁶ ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, ประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, 2547. หน้า 212.

⁷ ณรงค์ พ่วงพิศและคณะ, ประวัติศาสตร์สุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2546. หน้า

กระโถนเงินชั้นทองสลักลาย ถาดเงินรอง คาบฝักทองขี้ฮ้อย

เครื่องบำเหน็จ ในกองทัพ

พระยา ได้รับพระราชทาน เจียดทอง เต้าน้ำทอง หรือเต้าน้ำพานทอง กระปี่บั้งทอง

หลวง ได้รับพระราชทาน เจียดเงินเหลี่ยมจำหลักหูช้าง และเครื่องทองสำหรับ

ขุน ได้รับพระราชทาน เจียดเงินเหลี่ยมทอง ภรรยาได้ ครอบเงินกลีบบัว⁸

สมัยอยุธยา ช่างทองและช่างเงินเป็นช่างที่มีฝีมืออย่างมาก ดังเห็นได้จากบันทึกของนิโกลาส์ แชรวาส ที่เขียนในหนังสือประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยามว่า “ช่างทองรูปพรรณของประเทศสยามมีฝีมือดีเท่าๆ กับของเราเหมือนกัน เขาทำเครื่องทองเงินรูปพรรณได้หลายพันแบบล้วนแต่งามๆ ทั้งนั้น”⁹ ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์เงินก็ยังคงได้รับความนิยมดังเห็นได้จากบทละครขุนช้างขุนแผน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตอนแต่งตัวขุนช้างขุนแผนตอนเป็นเด็กว่า

“และให้เอาเงินทองกรองใส่คอ กำไลมือลั่นข้อมือทั้งสองข้าง
กำไลเงินใส่เท้าขาาง ปะวะหล่ำสองข้างแขนหลานยา
เอาคาคสร้อยม้วนจำหลักทับ พรเทศประดับกำไลปิงหา”¹⁰

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เด็กๆ ทั่วไปผูกปะวะหล่ำ สวมกำไลกำนันบัว ซึ่งทำด้วยเงินและนาก ทองก็ยังมีบ้าง แล้วแต่ฐานะ¹¹

ในสมัยรัชกาลปัจจุบันประชาชนนิยมให้เครื่องเงินเป็นของที่ระลึกในโอกาสอันเป็นมงคลต่างๆ อยู่เสมอ เช่น ให้หีบบุหรี เป็นของที่ระลึกแก่แขกต่างประเทศ การแจกกล่องเงินขนาดเล็กเป็นของชำร่วยในงานมงคลสมรส เป็นต้น เมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การค้าเจริญก้าวหน้าขึ้น เครื่องเงินไทยได้มีโอกาสไปเผยแพร่ต่างประเทศ¹²

⁸ คณะกรรมการจัดงานสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, ศิลปวัฒนธรรมเล่ม 5 ศิลปกรรม กรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 154.

⁹ นิโกลาส์ แชรวาส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม สันต์ ท.โกมลบุตร แปล. พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506. หน้า 158.

¹⁰ คณะกรรมการจัดงานสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, เรื่องเดียวกัน. หน้า 158.

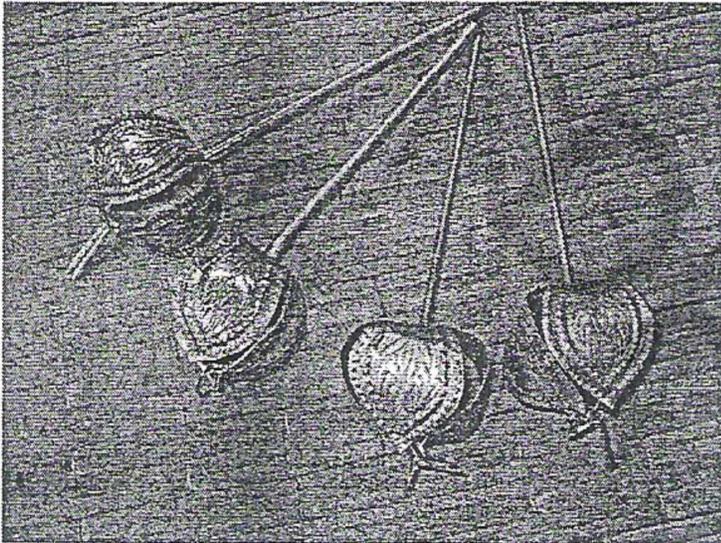
¹¹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 157.

¹² กระทรวงอุตสาหกรรม, ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทยประเภทเครื่องเงิน เครื่องทอง สมโภชน์ 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., 2525. หน้า 2.

ประเภทของเครื่องเงิน

จะเห็นได้ว่าเครื่องเงินเครื่องทองเป็นที่นิยมว่าเป็นของมีค่ามีราคา การทำเครื่องใช้ เครื่องยศ เครื่องประดับ นอกจากจะทำด้วยทองและเงินแล้วยังนิยมนำมาทำให้สวยงามโดยการแกะเป็นลวดลายต่างๆ แล้วลงยาตะกั่วทับหรือถมลอยเป็นลวดลายต่างๆ เครื่องเงินแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ตามลักษณะการใช้ คือ

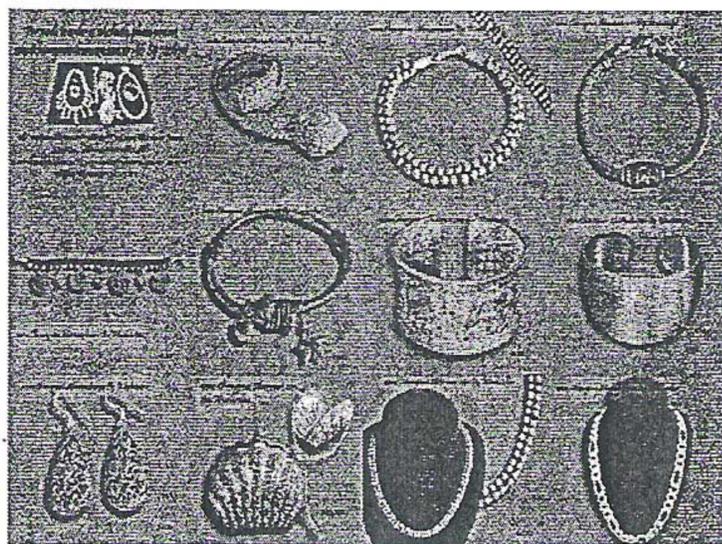
ประเภทที่ 1 เป็นเครื่องใช้ประดับ ได้แก่ แหวน กำไล สร้อยคอ ต่างหู เข็มกลัด กระดุมเสื้อ ปิ่นปักผม เป็นต้น

ปิ่นปักผม

กำไล

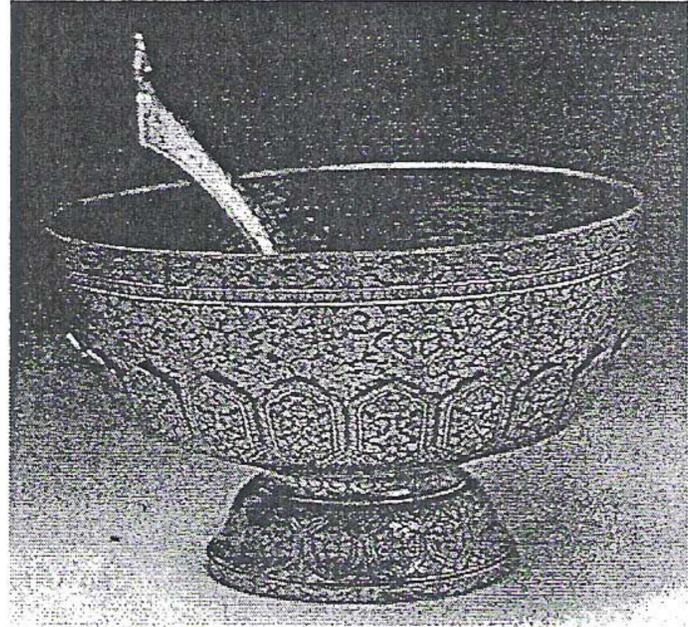

กำไล ต่างหู สร้อยคอในรูปแบบต่างๆ

ประเภทที่ 2 เป็นเครื่องใช้สอยทั่วไป ได้แก่ ถาด ชั้นน้ำ พานรอง ชั้นใส่ข้าว ทัพพี กระโถน ที่เขี่ยบุหรี่ ถ้วยน้ำ ถ้วยน้ำชา-กาแฟ ซองบุหรี่ ที่จุดไฟบุหรี่ ค้ำมิมืด หัวไม้ถือ ที่ตัดกระดาษ กรอบรูป ฯลฯ

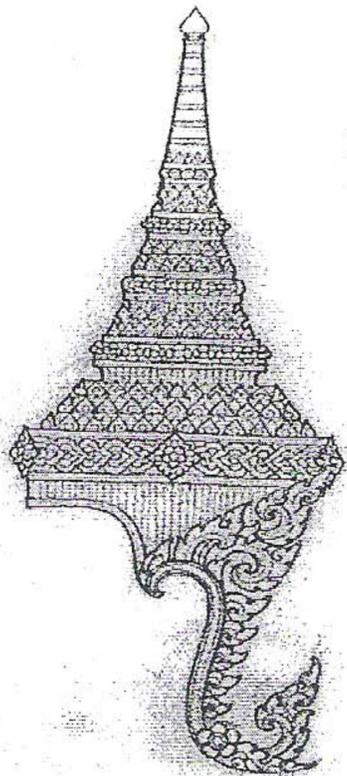

เครื่องถม เครื่องใช้ พานรอง

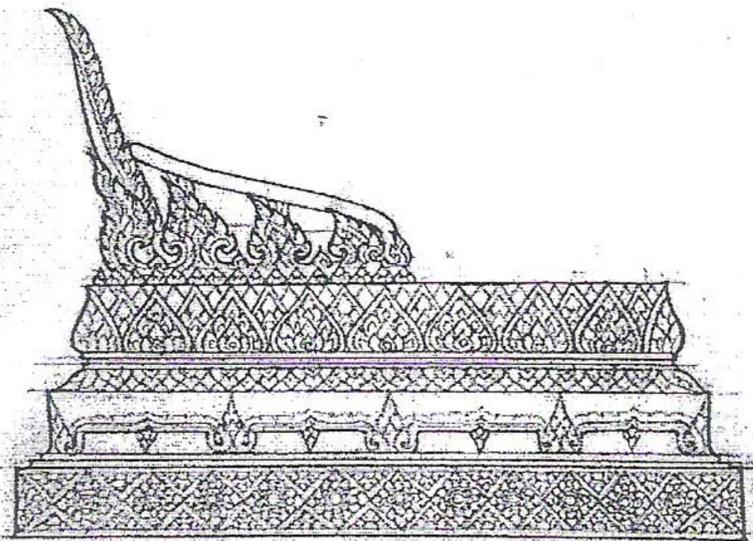

ชั้นใส่ข้าว พานรองพร้อมทัพพี

ประเภท 3 เป็นเครื่องราชูปโภค อาทิเช่น พระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์ถม พระราชยานกง เครื่องมณีสถการ พระตะบะถม เป็นต้น¹³

พระมหามงกุฎ

พระราชยาน

¹³ กระทรวงอุตสาหกรรม.เรื่องเดียวกัน. หน้า 1.

มาตรฐานเครื่องมไทย

กระทรวงพาณิชย์ได้ประกาศกระทรวงพาณิชย์ เรื่องมาตรฐานเครื่องเงินไทย เครื่องเงินไทยต้องมีมาตรฐานตามที่กฎหมายกำหนด ดังต่อไปนี้

- 1) เครื่องเงินไทยต้องทำด้วยโลหะเงินมาตรฐาน คือ มีโลหะอื่นเจือปนได้ไม่เกินร้อยละ 7.5 ของน้ำหนัก
- 2) ส่วนประกอบของเครื่องเงินไทยต้องแข็งแรง ทนทานและเรียบร้อย
- 3) การลงยาถมแก่เครื่องมและการลงยาตีแก่เครื่องลงยาตี ต้องประสานติดโลหะเงินแบบสนิทเรียบร้อยและสะอาด
- 4) การประกอบหรือต่อ หรือติดด้วยวิธีใดๆ ที่เครื่องเงินไทย ต้องติดแน่น ทนทาน แข็งแรง และเรียบร้อย
- 5) ลวดลายของเครื่องเงินไทยต้องชัดเจนและเรียบร้อย
- 6) เครื่องเงินไทยต้องไม่ชำรุดและอยู่ในสภาพที่เรียบร้อย

การผลิตเครื่องเงินในประเทศไทย

แหล่งผลิตเครื่องเงินที่สำคัญของประเทศไทยมี 3 แห่ง คือ

1. เครื่องเงินและเครื่องมเมืองนครศรีธรรมราช
2. เครื่องเงินบ้านวัวลายเมืองเชียงใหม่
3. เครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์เมืองสุรินทร์

บทที่ 3

เครื่องเงินและเครื่องถมเมืองนครศรีธรรมราช

ประวัติเมืองนครศรีธรรมราช

เมืองนครศรีธรรมราช เป็นเมืองใหญ่ของภาคใต้ ตัวเมืองเดิมอยู่บ้านเขาวัง ตำบลลานสกา ในปัจจุบัน ครั้นในราวพุทธศตวรรษที่ 12 มีชาวอินเดียเดินทางมาถึง เกิดชุมชนแห่งใหม่ขึ้นที่หาดทรายแก้ว แล้วเจริญรุ่งเรืองด้วยศิลปวัฒนธรรมมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย นครศรีธรรมราชเป็นเมืองพระยามหานคร เรียกกันว่าเมืองสิบสองนักษัตร ด้วยมีอำนาจปกครองหัวเมืองใหญ่น้อยในภาคใต้รวม 12 เมือง แต่ละเมืองใช้ตรารูปสัตว์ใน 12 จักรราศี เป็นตราประจำเมือง เมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา เมืองนครศรีธรรมราชตั้งตัวเป็นใหญ่ เรียกว่า “ก๊กพระยานคร” สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงกรีธาทัพไปตีเมืองนครฯ กลับคืนมาได้ในที่สุด จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นเมืองชายฝั่งทะเลอ่าวไทย มีฝั่งทะเลยาว 193 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 10,196 ตารางกิโลเมตร ใหญ่เป็นอันดับสองของภาคใต้ มีคำขวัญว่า เป็นเมืองประวัติศาสตร์ พระธาตุทองคำ ชื่นฉ่ำธรรมชาติ แร่ธาตุอุดม เครื่องถมสามกษัตริย์ มากวัดมากศิษย์ ครบสิ้นกุ้งปลา¹ อาชีพของประชาชนคือกสิกรรม ได้แก่ การปลูกข้าว การปลูกยางพารา การปลูกมะพร้าว การปลูกกาแฟ การทำสวนผลไม้ การเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ โค กระบือ สุกร การประมง การทำเหมืองแร่ ได้แก่ แร่ดีบุก แร่พลูแกม แร่เหล็ก แร่ยิปซัม แร่แบไรท์ การทำป่าไม้ การอุตสาหกรรม ได้แก่ โรงงานปูนซีเมนต์ โรงงานกระเบื้องกระดาษ โรงงานยางพารา โรงเลื่อย โรงสีข้าว โรงงานอื่นๆ การช่างฝีมือ ได้แก่ การทำเครื่องถม การทำเครื่องเงินประดับพลอย การทำเครื่องทองเหลือง การสานกระจูด²

การประกอบอาชีพงานช่างที่สำคัญซึ่งถือว่าเป็นศิลปหัตถกรรมชั้นเลิศของไทยที่ชาวนครศรีธรรมราชได้ทำสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน คือการทำเครื่องถม ซึ่งเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าเครื่องถมนคร ความรู้เรื่องการทำเครื่องถมนั้นมีผู้ได้ศึกษาว่า ไทยเราได้รับอิทธิพลหรือได้รับความรู้มาจากที่ใดแต่ก็ไม่อาจหาข้อยุติได้ อาจารย์ไสว สุทธิพิทักษ์ ผู้เชี่ยวชาญศึกษาค้นคว้าเครื่องถมนคร กล่าวในเรื่องนี้ว่า

¹ คณะกรรมการจังหวัดนครศรีธรรมราช, นครศรี-สัมพันธ. นครศรีธรรมราช: มปท, 2532. หน้า 29 และ 31.

² กระทรวงมหาดไทย, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค-จังหวัดนครศรีธรรมราช. นครศรีธรรมราช: มปท, 2537.

...ที่นำเรื่องเงินตราโมมากล่าวในตอนนั้นก็เพื่อให้เราได้ระลึกว่า บรรพบุรุษชาวนครศรีธรรมราชมีความรู้ความสามารถในทางเล่นแร่แปรธาตุ สร้างสิ่งอันเป็นมหัศจรรย์ และศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาได้ให้เป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลานในยุคปัจจุบันนี้ได้ ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงเมฆพัดมาแล้วในตอนแรก เมฆพัดนี้เมื่อเอาเนื้อเงินผสมลงไปก็จะกลายเป็นวัตถุคล้ายยาถมมากทีเดียว ถ้าการใช้ส่วนผสมของเงิน ทองแดง ตะกั่ว ได้สัดส่วนกัน ก็ได้ยาถมที่ดีที่สุด ถ้าใช้สูตรที่มีเนื้อเงินมากขึ้นผสมกับวัตถุอื่นบางอย่างอาจกลายเป็นเนื้อเงินตราโมก็ได้ บรรพบุรุษชาวนครศรีธรรมราชสร้างเงินตราโมได้คงไม่เกินความสามารถในการคิดค้นสร้างน้ำยาถม ศาตราจารย์หลวงวิศาลศิลปกรรมแห่งมหาวิทยาลัยศิลปกรยืนยันว่า ยาถมนี้ไทยมิได้รับต้นตำหรับมาจากประเทศใดๆ เลย เกิดขึ้นในประเทศไทยโดยแท้ ข้าพเจ้าเชื่อ และที่ว่าเกิดขึ้นในประเทศไทยนั้น ก็คือ นครศรีธรรมราชนี่เองขอให้เราพิจารณากล่าวอ้างว่าประเทศไทยได้เครื่องถมมาจากโปรตุเกส ได้มาจากอินเดียหรือมาจากอิหร่านหรือประเทศอื่นใดเสียที แม้ว่าจะมีเครื่องถมในประเทศกรีกในปัจจุบันนี้มีมาแต่สมัยโบราณ การถมของกรีกก็มีคุณสมบัติไม่เหมือนยาถมของไทย กล่าวคือ ยาถมของกรีก กระจายไปทางยาสี ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าเครื่องถมของกรีกมีอิทธิพลต่อเครื่องถมไทยแต่ประการใดเลย ว่ากันให้ชัดถ้อยชัดคำก็คือ ไทยไม่ได้รับเครื่องถมมาจากกรีก

ข้าพเจ้าอยากจะคิดกลับกัน กล่าวคือ เป็นไปได้หรือไม่ที่เครื่องถมเมือง นครศรีธรรมราชนี้ จะแพร่หลายไปยังอินเดียและอิหร่าน ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ทราบดีว่า คำอิหร่านก็คืออารยัน อารยันเคยเป็นใหญ่ในอินเดีย ในสมัยโบราณ อินเดียกับอิหร่านทำสงครามกันหนัก ต้อนผู้คนพลเมืองและทรัพย์สินของประเทศหนึ่งที่แพ้ไปยังประเทศชนะ แม้พระราชบัลลังก์นกยูง (Peacock Throne) ของพระเจ้าชาห์เปลาวิแห่งอิหร่านองค์ปัจจุบัน ที่ได้รับมรดกตกทอดมาจากกษัตริย์อิหร่านองค์ก่อนๆ ชาวอินเดียบอกแก่ข้าพเจ้าว่า “พวกขโมย ขโมยเอาไปจากอินเดีย” อินเดียและอิหร่านอันเป็นอาหรับนี้ได้ติดต่อกับไทยนครศรีธรรมราชมาช้านานนับแต่สมัยโบราณ ในสมัยโบราณทั้งอินเดียและอิหร่านก็เคยยกทัพไปตีประเทศกรีก และดินแดนในอาณาจักรไปแซนทีนมาแล้ว และกรีกก็ยอมรับแล้วว่า ได้วิชาเครื่องถมมาจากตะวันออก (The East) อยู่ชัดแล้ว ถ้าจะบังอาจคิดว่า กรีกได้วิชาการทำเครื่องถมไปจากอินเดียโดยอินเดียได้ไปจากนครศรีธรรมราชอีกต่อหนึ่ง ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชได้แสดงไว้ชัดเจนว่า นครศรีธรรมราช

โบราณมีอิทธิพลมาก กษัตริย์แห่งนครศรีธรรมราชได้ยกทัพไปตีลังกาถึง 2 ครั้ง
ทั้งนี้ทั้งนั้นก็คงไม่เป็นการเพื่อฝืนเกินไปกระมัง

บรรพบุรุษของไทยเรามีความเฉลียวฉลาดมีความสามารถ ในการคิดค้น
คว้าทางวิชาการบางอย่างได้ไม่น้อยหน้ากว่าชาติใดๆ ในโลก เพียงแต่ว่า ใน
ปัจจุบันนี้ เราคิดกันน้อยไปหน่อย หรือไม่คิดเลย เอาแต่เอาอย่างประเทศอื่นๆ เขา
ฝ่ายเดียวซึ่งเป็นการเสียดสีศรีความเป็นไทยอย่างมหันต์³

ประวัติเครื่องเงินและเครื่องถมเมืองนครศรีธรรมราช

การทำเครื่องถมได้มีหลักฐานแสดงให้เห็นว่าได้มีการทำเครื่องถมมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถ กฎหมายตราสามดวงได้ระบุว่ามิเจ้าเมือง 20 เมืองต้องส่ง “ดอกไม้ทองเงิน” มี
“เจียดเงินถมยาคำ” เป็นเครื่องยศอย่างหนึ่งของขุนนางศักดินา 10,000 ในพระราชพิธีบางอย่าง มี
การตั้งเสาศัณดร 9, 7, 5, 3, 2, 1 ชั้นเป็นบัวหงายคันทันเงิน คันทอง คันทนาก และมี “กลอมเงิน”⁴ ต่อมาใน
สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงส่งเครื่องราชบรรณาการเป็นเครื่องถมแก่พระเจ้าหลุยส์ที่ 14
แห่งประเทศฝรั่งเศส ดังปรากฏในจดหมายเหตุว่า “ราชทูตเชิญพานแว่นฟ้าทองคำราชสาส์น ราช
สาส์นม้วนบรรจงไว้ใฝอบทองคำลงยาราชาชาติอย่างใหญ่ลงผอบนั้น ตั้งอยู่ในหีบถมตะทอง หีบ
ถมตะทองตั้งอยู่บนพานแว่นฟ้าทองคำ อุปทูต เชิญเครื่องมงคลราชบรรณาการ...ตรีทูตเชิญของ
ถวายเป็น (ของ) พระเจ้าวิไชยเยนทร์...มีถุงเข็มขบพื้นเขียวหุ้ม 1 ถุง ตั้งอยู่บนพานถมตะทองคำสำหรับ
ถวายเป็นไป⁵ เมื่อโกษาปานผู้ตรวจราชทูตไปเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 นั้น บาทหลวงเดอวิเชบันทิกไว้ว่า
“ที่โรงเรียนของช่างทองนั้น ท่านราชทูตก็เข้าไปดูบ้างเหมือนกัน แต่ดูอยู่ไม่นาน เพราะการช่างทอง
ท่านเข้าใจดีนับตั้งแต่กรุงสยามแล้ว”⁶ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดเกล้าฯ รับสั่งให้เจ้าเมือง
นครศรีธรรมราชจัดหาช่างถมเมืองนครศรีธรรมราชที่มีฝีมือเป็นผู้ทำเครื่องบรรณาการ⁷

³ ไสว สุทธิพิทักษ์, ศิลปกรรมหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราชเรื่องเครื่องถม. นครศรีธรรมราช: มปท,
2527. หน้า 7.

⁴ เรื่องเดียวกัน. หน้า 33.

⁵ แฉ่งน้อย ปัญจพรรค, เรื่องเดียวกัน. หน้า 24.

⁶ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18.เรื่องจดหมายเหตุในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อังใน ไสว สุทธิพิทักษ์,
เรื่องเดียวกัน. หน้า 23.

⁷ กรมศิลปากร, โกษาปานไปฝรั่งเศสฉบับหอสมุดแห่งชาติ. หน้า 24.

เอกสารจากหอหลวงเรื่องคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม กล่าวว่า “ถนนย่านป่าขันเงินมีร้านขายขัน ขายพอบ คلاب ของเครื่องเงินและถมยาคำ กำไลมือ กำไลเท้า ปิ่นเช่น ปิ่นเข็ม กระจับปิ้ง พริกเทศ สิวาลทองคำขี้รัก แลสายลวด ขี้ตลาคับแว่น”⁸

นายเอรายล เบิร์ตแกมปี ชาวเยอรมัน ได้เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ.2233 สมัยสมเด็จพระเพทราชา ได้บรรยายสภาพกรุงศรีอยุธยาว่า “...ถนนสายกลางซึ่งเล่นเหนือขึ้นไปยังพระราชวังนั้น มีผู้คนคับคั่งที่สุดแน่นขนัดไปด้วยร้านค้าร้านช่างศิลปะและหัตถกรรมต่างๆ”⁹

จะเห็นได้ว่า เครื่องเงินและเครื่องถมได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ช่างถมที่มีชื่อเสียงและทำกันอย่างเฟื่องฟูคือช่างถมนครศรีธรรมราช กล่าวคือในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเมืองนครศรีธรรมราชเริ่มมีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากใน พ.ศ.2352 พม่ายกทัพไปตีหัวเมืองปักษ์ใต้ฝั่งทะเลตะวันตกของไทยทั้งทางบกและทางเรือ พม่าตีได้เมืองชุมพร ระนอง ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่งและเมืองถลาง พระยาบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย) ผู้ช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราชเป็นกำลังสำคัญในการตีเมืองถลางคืนมา จึงมีความดีความชอบประกอบกับมีรายงานว่าพม่าจะหวนมาตีเมืองถลางอีก ทางราชธานีจึงเห็นความสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราชในการเป็นศูนย์กลางรวบรวมผู้คน กำลังเสบียงอาหาร อาวุธให้มั่นคง เพื่อป้องกันหัวเมืองปักษ์ใต้จากพม่า¹⁰ พระยาบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระยานครศรีธรรมราช เมืองนครศรีธรรมราชทำศึกชนะเมืองไทรบุรี ได้เกณฑ์พวกมลายูมาตั้งบ้านเรือนที่นครศรีธรรมราช มีพวกช่างฝีมือมาหลายพวก ทั้งแขกพื้นเมืองและแขกผู้ดี เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (น้อย) ได้ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ตัวเมือง พวกช่างทอง ช่างเงิน เครื่องประดับอยู่บริเวณริมคลองข้างสนามหน้าเมืองตะวันตก เจ้าพระยานคร (น้อย) ได้นำครูสอนเครื่องถมไปสอนแขกมลายูจนเครื่องถมเป็นที่รู้จักกันในนาม “ถมนคร”¹¹ ในรัชกาลนี้เครื่องถมนครได้รับความนิยมเป็นอย่างยิ่ง¹²

เจ้าพระยานคร (น้อย) มีเครื่องถมมากมาย เช่น พระขรรค์เนาวโลหะ พระแท่นถม พระราชยานถม พระแสงง้าว พระแสงทวนถม เป็นต้น ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เจ้าพระยานคร (น้อย) ได้ทำพระเสลี่ยงหรือพระราชยานถมและพระแท่นถม ออกขุนนางถวาย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างทำกาน้ำ

⁸ ใสว สุทธิพิทักษ์, เรื่องเดียวกัน. หน้า 22.

⁹ แน่งน้อย ปัญจพรรค, เรื่องเดียวกัน. หน้า 25.

¹⁰ ใสว สุทธิพิทักษ์, เรื่องเดียวกัน. หน้า 23.

¹¹ หอสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จศ.1173 (พ.ศ.2354) เลขที่ 2.

¹² แน่งน้อย ปัญจพรรค, เรื่องเดียวกัน. หน้า 24.

ทรงกระบอกและหีบบุหรีเงินถมทอง ลายดอกพุดตานก้านแย่ง เป็นต้น¹³ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เครื่องถมไทยได้รับการเชิดชูอย่างยิ่งกล่าวคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ แต่งทูตไปเจริญพระราชไมตรีตอบแทนสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย แห่งราชอาณาจักรได้ทรงพระราชทานขันน้ำและพานรองลงยาราชาวดี หีบทองลงยา คาบฝักทองคำจำหลักที่ยาถมตะทอง เป็นต้น ในสมัยนี้เจ้าพระยานคร (น้อยกลาง) ได้นำเรือพระที่นั่งกราบถมกับพระเก้าอี้ถมมาถวาย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยานคร (หนูพร้อม) ทำพระที่นั่งพุดตานถมสำหรับตั้งในห้องพระโรงกลาง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท¹⁴ นอกจากนี้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างทำกล่องบุหรีเงิน หีบหมากเงินรูปกระเป่าถือ พานเงินลายกลีบบัวมีลึงแบกและยักษ์แบกที่กลีบบัว คุณเป็นลายเทพพนม¹⁵ เป็นต้น

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ได้เริ่มฟื้นฟูส่งเสริมศิลปหัตถกรรมขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานเครื่องถม กล่าวคือสมัยท่านเป็นเจ้ากรมราชบัณฑิตได้ก่อตั้งกองช่างแกะไม้ และต่อมาได้ตั้งแผนกช่างถมขึ้นเมื่อ พ.ศ.2453 ต่อมาได้มีการเพิ่มช่างสาขาต่างๆ ทำให้กิจกรรมทางด้านช่างเจริญก้าวหน้า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานนามว่า โรงเรียนเพาะช่าง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ร่วมมือกับเจ้าพระยาเพชรปราณี เจ้ากรมอาเภอ กระทรวงมหาดไทย จัดหาตำรา “ถมนคร” ทำให้การศึกษาและทดลองการทำถมนครได้รับการปรับปรุงทำให้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างยิ่ง มีครูช่างหลายคนที่มีชื่อเสียงและมีความสนใจการทำถม ได้แก่ ศาสตราจารย์หลวงวิศาลศิลปกรรม (รื่น ท้าววัฒน์) ต่อมาเจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อิทราชัย ผู้บัญชาการโรงเรียนเพาะช่างได้คิดดัดแปลงการทำถมโดยใช้วิธีทำสกรีนลายเส้น แทนการใช้มือแกะสลักและวิธีการใช้โลหะที่ไม่ใช่เงินหรือทองคำมาทำรูปพรรณและใช้เครื่องเคมีทางวิทยาศาสตร์ทำให้เป็นสีดำเรียกว่า “ถมจุฑาธุช” แพร่หลายมาจนถึงปัจจุบัน ขณะนี้โรงเรียนเพาะช่างได้ยุบแผนกช่างถมไปแล้ว¹⁶ ใน พ.ศ. 2456 ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนช่างถมนครศรีธรรมราช

¹³ โรงเรียนช่างโลหะรูปพรรณ, เรื่องเครื่องถม. นครศรีธรรมราช: มปท, 2503. หน้า 35.

¹⁴ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, เรื่องเดียวกัน. หน้า 176.

¹⁵ ไสว สุทธิพิทักษ์, เรื่องเดียวกัน. หน้า 8.

¹⁶ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, เรื่องเดียวกัน. หน้า 170-171.

โรงเรียนช่างถมของนครศรีธรรมราช

โรงเรียนช่างถมนครศรีธรรมราช ก่อกำเนิดโดยพระรัตนัชฌมุนี (ม่วง รัตนัชฌมุนี) ชาวบ้านเรียกว่า “เจ้าคุณวัดท่าโพธิ์” เจ้าอาวาสวัดท่าโพธิ์ เป็นชาวบ้านหมาก ตำบลบ้านเพิง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ใน พ.ศ. 2421 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งการศึกษาขึ้นในประเทศไทย ได้ทรงแต่งตั้งให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เป็นองค์ประธานอำนวยการศึกษาและพระศาสนาในหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ และในมณฑลหัวเมือง ตลอดพระราชอาณาจักร กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ได้ทรงเลือกพระรัตนัชฌมุนี เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นที่พระสิริธรรมมุนี ขึ้นถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาพระราชทานตราตำแหน่งตั้งท่านเจ้าคุณเป็นผู้อำนวยการศึกษาและการพระศาสนา มณฑลนครศรีธรรมราชกับมณฑลปัตตานี พระรัตนัชฌมุนี ได้ดำเนินการนั้นด้วยสติปัญญาอันสุขุมเป็นผลลุล่วงได้ด้วยความราบรื่นสมประสงค์ทุกประการ ท่านเป็นผู้วางรากฐานการศึกษาให้แก่ชาวปักษ์ใต้แก่ชาวนครศรีธรรมราช มิใช่แต่วิสัสมณเท่านั้น ท่านได้จัดตั้งโรงเรียนวิชาช่างถมขึ้นในวัดท่าโพธิ์ ใน พ.ศ. 2456 มีอยู่ช่วงหนึ่งถมนครได้ซบเซาลงมาก ท่านได้สละเงินจ่ายค่าจ้างครูผู้สอน ท่านได้ดำเนินกิจการของโรงเรียนมาอีกหลายปี ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้รับ โรงเรียนช่างถมที่วัดท่าโพธิ์ เป็นโรงเรียนหลวงประเภทวิสัสมณ¹⁷ กล่าวได้ว่า โรงเรียนช่างถมวัดท่าโพธิ์ เป็นโรงเรียนศิลปหัตถกรรมนครศรีธรรมราช ของจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นโรงเรียนเดียวที่สอนวิชาช่างถมทำเครื่องถม ซึ่งเป็นศิลปหัตถกรรมประจำชาติไทย

กรรมวิธีในการทำเครื่องถมนคร

เครื่องถม คือ วัตถุที่ทำหรือประกอบขึ้นด้วย โลหะเงิน และ ลงยาถม คำว่า โลหะเงิน นั้นหมายความว่า โลหะเงินที่อนุญาตให้มีโลหะอื่นเจือปนได้ไม่เกินร้อยละ 7.5 ของน้ำหนัก โลหะที่ใช้เจือปน โลหะเงิน ได้แก่ทองแดง เพื่อทำให้เนื้อเงินแข็ง เหมาะสมที่จะนำมาทำเครื่องถม ในน้ำหนัก 100 กรัม ของเนื้อเงินผสมตามมาตรฐาน จะเป็นเนื้อเงินบริสุทธิ์ 92.4 กรัม เนื้อทองแดง 7.5 กรัม เป็นอย่างน้อย เนื้อเงินผสมมาตรฐานที่เรียกว่า เงินสเตอร์ลิงก็มีเนื้อเงิน 95% และมีโลหะอื่น คือทองแดงผสมอีก 5%

¹⁷ ไสว สุทธิพิทักษ์, เรื่องเดียวกัน. หน้า 34.

อุปกรณ์และเครื่องมือในการทำอม

1. ทัง	10. เบ้าหลอม
2. ค้อน	11. กรดทำความสะอาด
3. ตะไบ	12. น้ำมันเบนซิน
4. ลีวแกะสลัก	13. กระจกทราย
5. ปากกา , ดินสอ	14. อ่างใส่น้ำ
6. ตะเกียงเป่าแก๊ส	15. แปรงลวดทองเหลือง
7. ปากกาจับ	16. ถุงมือ
8. คีมจับร้อน	17. ไม้ขีดไฟ
9. เตาหลอม	18. กระจกยทนไฟ

กระบวนการทำเครื่องอม

ในกระบวนการทำเครื่องอม อาจจะแยกออกได้เป็นศิลปหัตถกรรม 3 ประเภทด้วยกัน คือ¹⁸

1. การทำรูปพรรณ คือ ศิลปหัตถกรรมช่างเงิน ช่างทอง ได้แก่ ทำรูปทรงของสิ่งต่างๆ ให้ได้สัดส่วนงดงามตามต้องการ รูปพรรณมีการเปลี่ยนแปลง ตามกาลสมัยในสมัยโบราณ เครื่องอม จะทำเป็นเครื่องประดับ เครื่องใช้สอย แล้วยังทำเป็นพระราชอาสน์ แต่ในปัจจุบันได้มีการออกแบบที่ทันสมัย การสร้างรูปพรรณจากเนื้อเงินสามารถที่จะสลักลวดลายและลงยาอมได้เป็นอย่างดี

2. การแกะสลักลวดลาย คือ เมื่อได้รูปพรรณมาแล้วก็แกะสลักให้เป็นลวดลายต่างๆ ให้อ่อนช้อยงามวิจิตร ตามแบบที่ต้องการ แต่ลวดลายควรเป็นลวดลายไทย เพราะลายไทยเป็นศิลปะที่เป็นวิจิตรศิลป์ ลายเด่นๆ ที่สลักลวดลายในเครื่องอมได้แก่ ลายดอก ที่นิยมคือ ดอกบัว ดอกมะลิ ดอกจอก ดอกพุดตาน ลายไบเทศ (ไบฝ้ายเทศ) ดอกชัยพฤกษ์ ลายดอกไม้ร่วง

- ลายพุ่ม เช่น พุ่มข้าวบิณฑ์ เทพพนม

- ลายช่อ เช่น ช่อกนกสามตัว ช่อเปลว

- ลายก้านขด เป็นการนำลายหลายอย่างมาต่อกัน โดยมีลายเชื่อมต่อร้อยกันไปเรื่อยๆ มี

หลายชนิด

- ลายเปลว ลายเรือเตา เป็นลายที่เลื้อยไปอย่างอิสระ ภายในรูปทรงของสิ่งที่ทำ มีทั้งเรือเตาชั้นเดียว เรือเตาไขว้

¹⁸ ไสว สุทธิพิทักษ์, เรื่องเดียวกัน. หน้า 37.

- ลายขอบและลายเชิง ใช้ในพื้นที่แคบ หรือแต่งตามขอบทั้งแนวตั้งแนวนอน มีหลายลาย เช่น ลายหน้ากระดาษ ลายเกลียว ลายก้านต่อดอก ลายกรวยเชิง ลายเฟือง
 - ลายบัว มีหลายแบบ ทำตามส่วนโค้งของภาชนะ เช่น เชิงพาน
 - ฐานประกอบลาย ใช้เป็นลายฐานต่างๆ เช่น เดียวกับลายบัว
 - ยังมีลายไทยอื่นๆ แต่ไม่ค่อยเห็นในเครื่องเงินมากนัก เช่น ลายผนังแบบต่างๆ ลายกระจัง
- ในกรอบสี่เหลี่ยม ฯลฯ

ในภาชนะชิ้นใหญ่ ลายเหล่านี้ไม่อยู่โดดเดี่ยว แต่จะผสมผสานลายต่างๆ เข้าด้วยกันให้เต็มพื้นที่สุดแท้แต่จินตนาการของช่างแต่ละคน

ลายที่วิจิตรพิสดารที่สุดเป็นลายที่ประกอบด้วยรูปลายหลายแบบมากที่สุดที่จะมากได้
รูปธรรมชาติและรูปเหมือนจริง เช่น ทิวทัศน์ทั่วไป สัตว์ ต้นไม้ สถานที่สำคัญ เช่น พระ
ปรารักษ์วัดอรุณ พระเจดีย์กลางน้ำ ฯลฯ

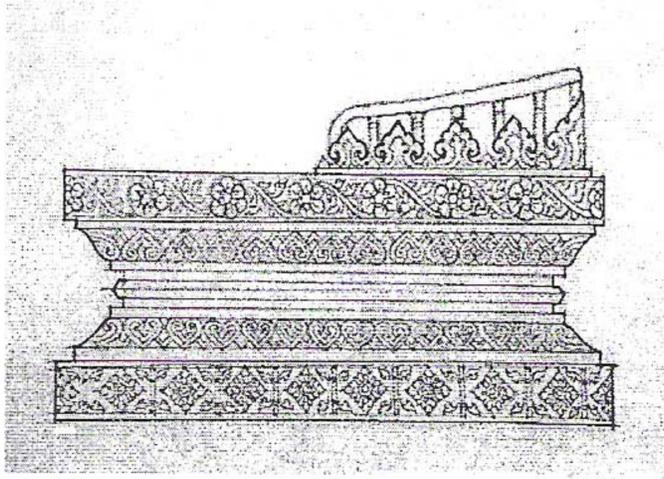
รูปเทพเจ้า มาจากความเชื่อโบราณแบบฮินดู เช่น พระวิษณุกรรม พระสุรัสวดี เทพบุตร
เทพธิดาทั่วไป

รูปสัตว์จากป่าหิมพานต์และเทพนิยาย มีราชสีห์ กษสีห์ หงส์ ครุฑ นาค กิณนร-กินรี
รูปสัตว์ตัวละครในวรรณคดี ที่นิยม คือ รามเกียรติ์ มีรูปพระราม นางสีดา ยักษ์ ถึง ทั้งเต็ม
ตัว ครึ่งตัวในอิริยาบถต่างๆ หรือเป็นภาพเหตุการณ์ตอนใดตอนหนึ่งทั้งตอน

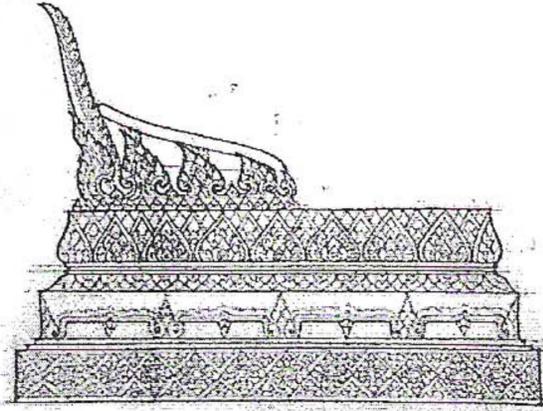
รูปสัตว์ 12 ราศี มีที่มาจากความเชื่อแบบจีน ทำมาแต่โบราณและทำกันทั่วไปในภูมิภาค
แถบนี้

3. การทำถม ได้แก่ การลงยาถมลงไปบนพื้นที่เป็นร่องหรือราบต่ำ สีดำมันของยาถมก็ขัด
ให้ลวดลายเด่น

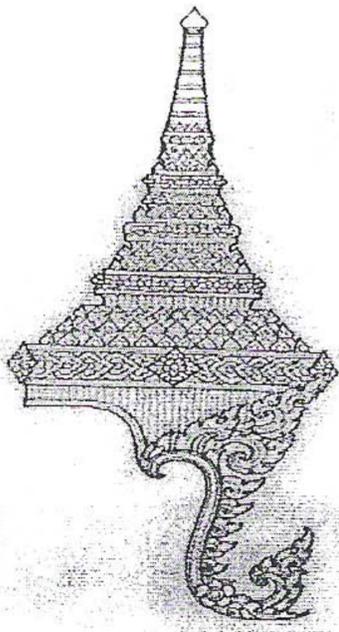
ตัวอย่างลวดลายการแกะสลัก

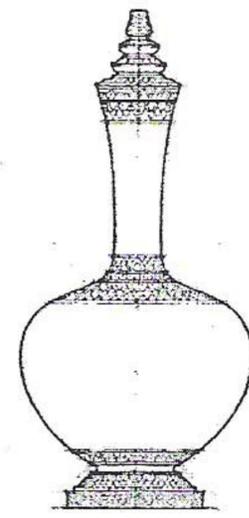
พระราชยาน

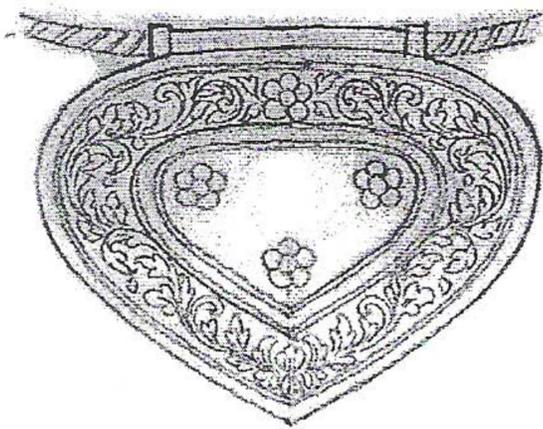
พระราชยาน

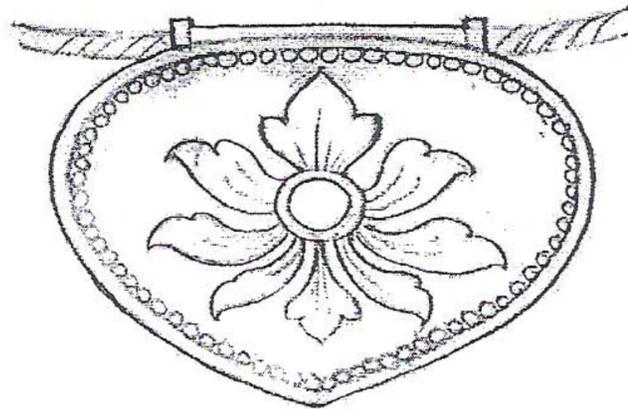
พระมหามงกุฎ

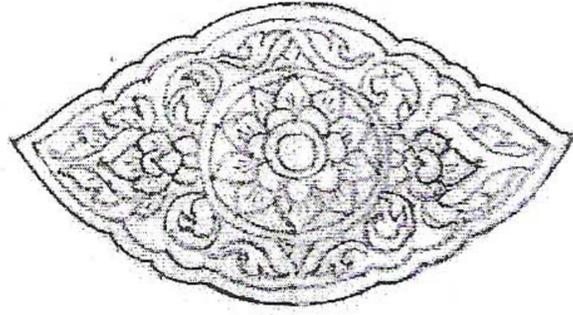
เครื่องราชูปโภค (คณโท)

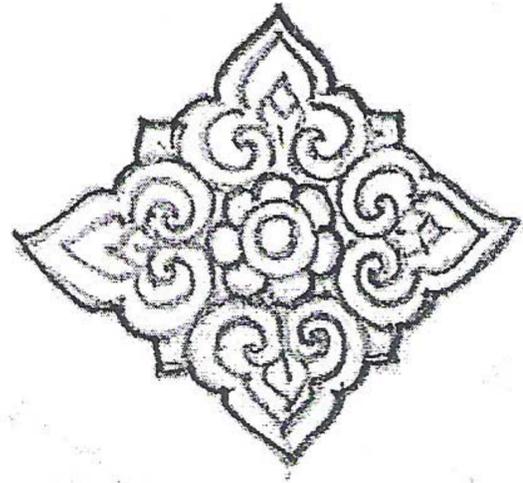
จับปิ้งเมืองนครศรีธรรมราช

จับปิ้งเมืองเชียงใหม่

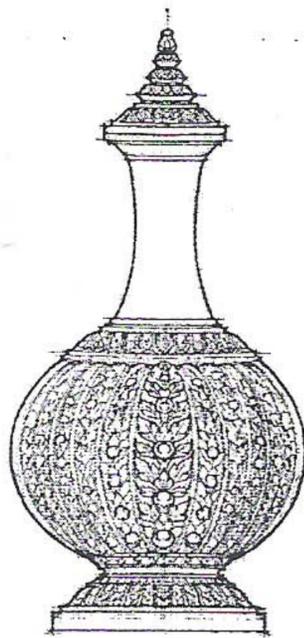
ตาด

ทับทรวง

ตะเกา

คณโท

มหามงกุฏ

ลำดับกรรมวิธีในอุตสาหกรรมเครื่องถม มีด้วยกัน 7 ขั้นตอน¹⁹ ได้แก่

1. วิธีทำน้ำยาถม เรียกว่า “กุ่มน้ำยา” ตัวยาประกอบด้วย 3 ชนิด คือ ตะกั่ว ทองแดง และเงิน เอาโลหะทั้ง 3 ชนิดมารวมกันใส่ในเบ้าหม้อมีฝาปิด ใส่ในเตาสูบ หลอมไปจนเข้ากันดี 300 เซ็นติเกรด เป็นเวลาประมาณ 4 ชั่วโมง แล้วปิดฝาหม้อ ชัดด้วยน้ำกำมะถันเหลืองจนเห็นว่าน้ำยาขึ้นสีดำใสไม่มีฟองและฝ้าแล้วจึงเทลงในเบ้างานที่วางแห้ง นำไปบดหรือปั่นด้วยครกจนเป็นเม็ดเล็กๆเท่าเมล็ดงา เรียกว่า “เนื้อถม” หรือ “ยาถม” การจะกำหนดว่าโลหะชนิดใดจะใช้เท่าใดและการที่สังเกตความร้อน เวลาลักษณะอื่นๆ นั้น ก็ต้องอาศัยการทดลองและความชำนาญของช่าง ช่างแต่ละคนต่างก็มีตำหรับของตนและมักจะปิดบังกัน

ตัวอย่าง ช่างฝีมือคนหนึ่งได้เปิดเผยว่า เขาใช้ส่วนผสมดังนี้เงินบริสุทธิ์ 15 ส่วน ทองแดงบริสุทธิ์ 25 ส่วน และตะกั่วบริสุทธิ์ 30 ส่วน

คำรยาถมโบราณท่านมีไว้ว่า “วัว 5 ม้า 6 บริสุทธิ์ 4 ผสมกันแล้วชัดด้วยกำมะถัน ได้ยาถมแล”

เนื้อถมหรือยาถมนี้มีลักษณะแข็งสีดำเป็นนิลขึ้นเงาเคลือบสีน้ำเงินอ่อนๆ เนื้อคล้ายโลหะชนิดหนึ่งแต่อาจจะทุบกดให้ละเอียดได้ มีจุดหลอมตัวต่ำกว่าจุดหลอมตัวของเงินหรือทอง ความชำนาญของช่างเป็นสิ่งสำคัญมากในการทำ ถ้าเกิดความผิดพลาดทำให้เนื้อถมหรือยาถมไม่งามหรือเสีย ต้องเททิ้งเบ้าก็ได้

2. การทำรูปพรรณในวงการอุตสาหกรรมเครื่องถม เรียกว่า “ช่างรูป” เครื่องถมชิ้นนั้นจะต้องใช้โลหะเงินที่มีความบริสุทธิ์ของเนื้อเงินไม่น้อยกว่า 92% มีโลหะอื่นผสมอยู่ไม่น้อยเกินกว่า 7.5% หรือใช้ “เงินสเตอร์ลิงค์” ซึ่งถือว่าเป็นมาตรฐานสากล เงินบริสุทธิ์ต่ำกว่า 100% เดิมไม่ใช่เพราะเนื้อเงินอ่อนมาก ทำให้รูปทรงของเครื่องถมอาจบุบเบี้ยวได้ง่าย ถ้าเนื้อเงินบริสุทธิ์ต่ำกว่า 92.5% ก็เป็นของไม่ดี จะดำหรือหมองคล้ำได้ง่าย นอกจากนี้ในการลงยาถม ถ้าเนื้อเงินมีน้อยก็ยิ่งทำให้ยาถมติดยากเข้า อาจจะทำให้หลุดง่ายกว่า ถ้าเนื้อเงินต่ำกว่า 50 % ก็อยู่ในลักษณะที่เรียกว่าถมไม่ติด

3. การเขียนและสลักลาย เรียกว่า ช่างเขียนและช่างสลัก รูปพรรณที่ได้ทำเป็นผลิตภัณฑ์ขึ้นรูปสำเร็จ เช่น หีบบุหรี ชัน แล้วนั้น ยังมีลักษณะเกลี้ยง จะไม่ ปรากฏเป็นลายกนกหรือภาพต่างๆ ช่างเขียน และช่างสลักจะเป็นผู้ที่ออกแบบภาพหรือลวดลายลงบนพื้นผิววัตถุของผลิตภัณฑ์นั้นๆ ด้วยหมึกพิเศษ แล้วแกะสลักด้วยสิ่วหรือใช้กรรกัดส่วนที่เป็นพื้นเอาเนื้อ โลหะออกเสียให้ลึกลงไปปรากฏแต่โครงร่างของลายหรือภาพนูนเด่น พื้นที่ถูกฉาบนี้ต่อไปจะถูกเคลือบด้วยยาถมจนเต็ม

¹⁹ ไสว สุทธิพิทักษ์, เรื่องเดียวกัน. หน้า 12-17.

4. การลงถม รูปพรรณที่ได้แกะสลักหรือกัดลายเรียบร้อยแล้ว นำไปถมด้วยยาถมต่อไป โดยใช้ผงยาถมผสมกับน้ำประสานทองสะอาดให้พอข้น แล้วเอาใส่ลงบนพื้นรูปพรรณคือ ส่วนที่ได้แกะสลักหรือกัดด้วยกรดไว้มีระดับลึกกว่าลวดลายหรือตัวภาพ ใส่จนเต็มล้นและเกลี่ยให้เสมอกัน ทุกส่วนใช้ไฟ “เป่าเล่น” ลงบนวัตถุนั้น (หรืออาจให้ความร้อนด้วยวิธีอื่นก็ได้) เมื่อผงถมกระจายเต็มจนทั่วทุกส่วนดีแล้วทิ้งไว้ให้เย็น ต่อไปใช้ตะไบถูหรือเหล็กชุบแต่งยาถมที่ไหลเกาะ ไปบนส่วนที่ไม่ต้องการให้ยาถมนั้นออกไปหมด แต่งผิวให้เรียบร้อยด้วยกระดาษทรายจนกระทั่งเห็นลายหรือภาพ ปรากฏขึ้นชัดเจนดีหมดทุกส่วน และผิวของส่วนถมต้องไม่มีรูหรือจุดที่เรียกว่า “ตามค” ทั้งจะต้องเต็มสนิทไม่มีรูหรือให้เห็นเนื้อเงินที่พื้นซึ่งเรียกว่า “พื้นขึ้น”

5. การปรับแต่งรูปผลิตภัณฑ์ในขณะที่ลงยาถมนั้น ต้องถูกความร้อนสูงพออยู่เป็นเวลานานพอสมควรจนกว่าจะเสร็จการถมลงแต่ละครั้ง ฉะนั้นรูปลักษณะของผลิตภัณฑ์อาจจะบิดเบี้ยวคดงอผิดไปจากลักษณะเดิมขึ้นได้ไม่มากนักน้อย เหตุนี้เมื่อเสร็จจากการถมแล้วจำเป็นต้องส่งผลิตภัณฑ์ที่ลงถมแล้วนั้น ไปให้ “ช่างรูป” อัดบดแต่งรูปให้คงสภาพเดิมอีกครั้งหนึ่งทุกครั้งไป ตอนนี้เรียกว่า “การปรับแต่ง”

6. การขัดผิวและแกะแระ เมื่อได้ปรับปรุงแล้วพื้นยังหยาบและด้านอยู่ ต้องแต่งผิวด้วยกระดาษทรายละเอียดแล้วถูด้วยถ่านไม้เนื้ออ่อนจนผิวเกลี้ยง ถ่านไม้ที่ใช้ถูเป็นถ่านไม้สุก คล้ายถ่านหุงข้าวแต่เนื้ออ่อน ส่วนมากสั่งมาจากต่างประเทศ แต่ถ้าหากขาดแคลน ช่างก็จะใช้ถ่านไม้โสนแทน เมื่อเกลี้ยงได้ที่แล้วก็ขัดผิวไปทั่วไปทั้งหมดด้วยเครื่องขัดและยาขัด โลหะอีกครั้งหนึ่ง แล้วล้างให้สะอาดเช็ดให้แห้ง

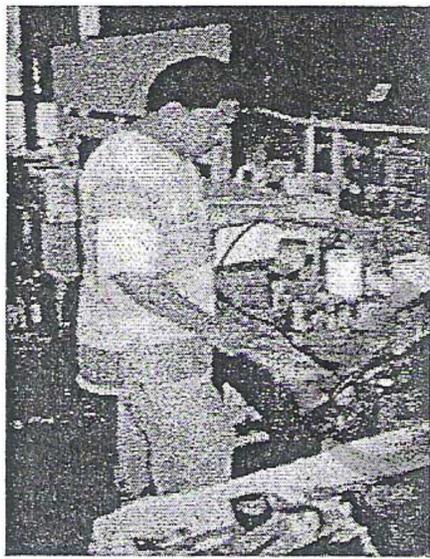
ถึงตอนนี้ผลิตภัณฑ์ที่ลงถมนั้นเกือบอยู่ในขั้นสมบูรณ์ แต่ลายและภาพต่างๆ ที่ ปรากฏอยู่บนผลิตภัณฑ์นั้นๆ ยังเป็นเพียง โครงสร้างภายนอกเท่านั้น คือถ้าเป็นภาพคน พระ หรือนางก็ตาม ก็ยังไม่มีหน้าตา จมูก ปาก และเครื่องแต่งกายอื่นๆ ถ้าเป็นภาพทิวทัศน์ เช่น พระปราสาทวัดอรุณ เรือหงส์ พระสมุทรเจดีย์ เหล่านี้ก็ยังไม่มีเส้นตัดภายในให้เป็นลายกนก เช่น กลีบม่านบุษบก ซ่อฟ้า ไบระกา ต่างๆ เพื่อให้ ปรากฏลวดลายละเอียดดังกล่าว ช่างแกะแระจะสลักหรือแกะแระส่วนละเอียดของภาพต่างๆ นั้นให้ ปรากฏขึ้นในการแกะแระนี้ ถือเป็นศิลปะอันสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งเพราะภาพจะชัดมีชีวิตชีวา ลวดลายจะอ่อนช้อยงดงามหรือไม่ก็อยู่ที่ความชำนาญและปราณีตบรรจงของช่างแกะแระนี้

7. การขัดเงา เป็นขั้นตอนสุดท้าย การขัดเงาทำความสะอาดรูปร่างรูปพรรณถมเข้าเครื่องขัดด้วยยาขัดอย่างละเอียด เช็ดด้วยผ้านุ่มทำความสะอาดให้ขึ้นเงางาม

สำหรับการทำถมเงินในปัจจุบันของชาวนครศรีธรรมราชมีกระบวนการอย่างละเอียด ดังนี้

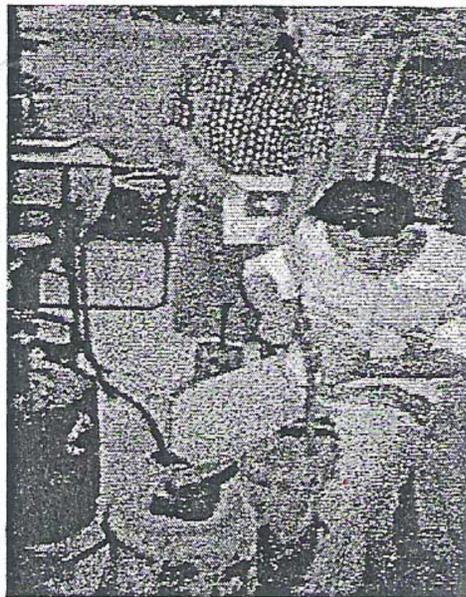
ขั้นที่ 1 ขั้นผสมโลหะ ชั่งเงิน 95 ส่วน ทองแดง 5 ส่วน สำหรับหลอมทำเป็น โลหะผสมทำถม

ขั้นที่ 2 ขั้นหลอมโลหะ ถ้าเป็นงานขนาดเล็ก ๆ จะใช้จอกแหลม ถ้าเป็นงานขนาดใหญ่ที่โลหะมีน้ำหนักตั้งแต่ 20 บาทขึ้นไป จะใช้เบ้าหลอม เตาด่าน หรือเตาไฟฟ้า เพราะหลอมได้สะดวกและแม่นยำดี การหลอมจะดีหรือใช้ได้เพียงใต้นั้น วิธีการสังเกตสีของโลหะว่าละลายผสมเข้ากันได้หรือไม่ การหลอมต้องใช้น้ำประสานทองใส่ผสมลงไปในขณะที่หลอมด้วย และใช้ถ่านไฟ คนหรือกวน ถ้าใช้โลหะผสมกันดีแล้วจะเป็นสีม่วงและผิวเรียบเป็นเงามันแล้วเทลงรางออกรูปเป็นแผ่นเงิน

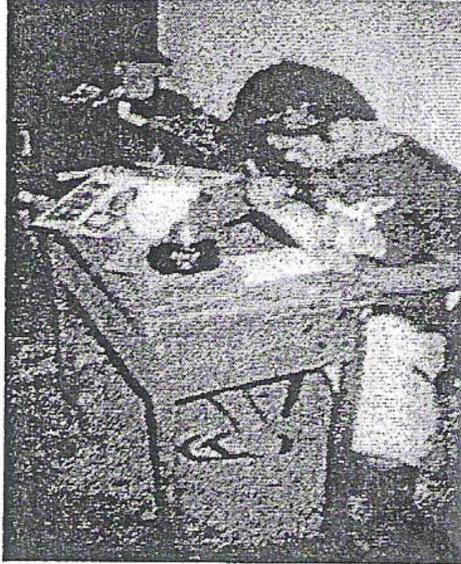
ขั้นผสมโลหะและขั้นหลอมโลหะ

ขั้นที่ 3 ขั้นขึ้นรูป นำแผ่นเงินมาตัดหรือตีแผ่ให้เป็นรูปภาชนะต่างๆ ตามที่ต้องการ ให้มีความหนาพอสมควร ในขั้นนี้ต้องใช้เวลามากกว่าขั้นอื่นๆ เพราะโลหะแข็งมาก และใช้มือทำตลอด (จะไม่ใช้เครื่องจักรช่วยเลยถ้าเป็นเครื่องถมนครแท้)

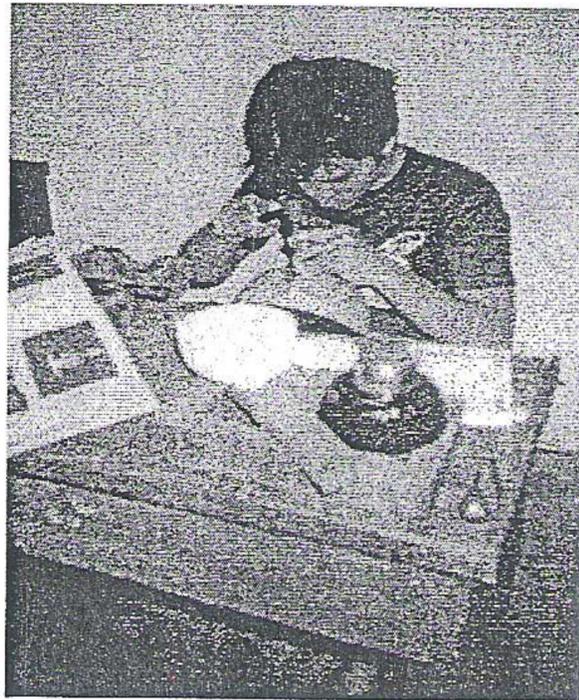
ขั้นขึ้นรูป

ขั้นที่ 4 ขั้นเขียนลาย เมื่อสร้างรูปพรรณต่างๆ เรียบร้อยแล้วก็เขียนลวดลายตามที่ต้องการ ลงไปบนภาชนะหรือรูปพรรณนั้นๆ หลักการเขียนลวดลายนั้น ใช้วิธีการแบ่งส่วนทั้งซ้าย ขวา ให้เท่าๆ กันโดยใช้วงเวียนแบ่งเส้น แบ่งช่วง และแบ่งครึ่งเขียนไปเรื่อยๆ เช่น แบ่ง 1 เป็น 2 แบ่ง 2 เป็น 4 แบ่ง 4 เป็น 8 เป็นต้น จนได้ลวดลายละเอียดตามความต้องการ

ขั้นเขียน

ขั้นที่ 5 ขั้นแกะสลักลาย ก่อนแกะสลักลายช่างจะทำความสะอาดและแต่งผิวรูปพรรณให้เรียบแล้วแกะรอยให้ลึกลงไปตามลวดลายที่เขียนไว้ โดยไม่ให้ผิวโลหะหลุดออกเป็นชิ้น และสลักให้มีรอยนูนนูนออกไปอีกด้านหนึ่ง ส่วนที่แกะสลักลวดลายนี้เป็นพื้นที่ที่จะถูกเคลือบด้วยยาถมต่อไป

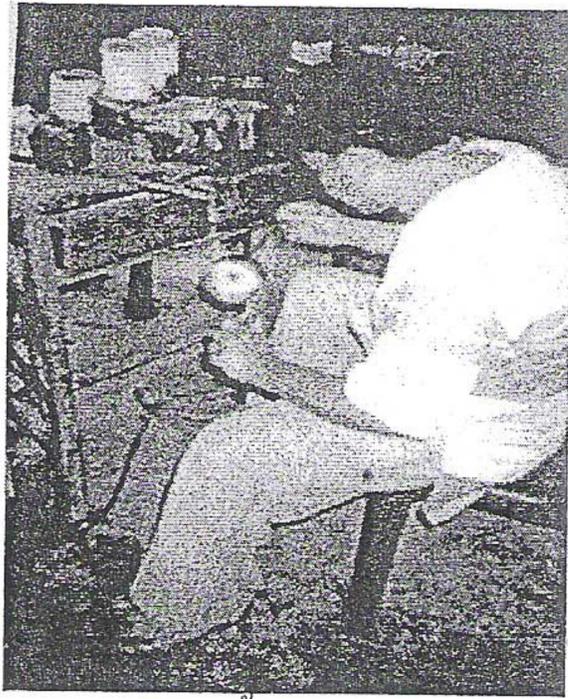

ขั้นแกะสลักลาย

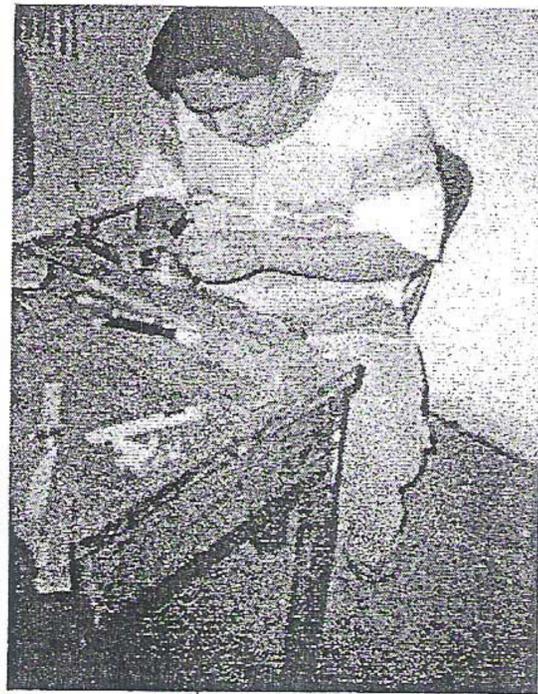
ขั้นที่ 6 ขั้นเก็บผิวพรรณ ในขั้นแกะสลัก รูปทรงและผิวพรรณอาจจะมีตำหนิบ้าง เมื่อแกะสลักเสร็จจึงต้องแต่งผิวให้เรียบร้อย แต่งทรงรูปพรรณให้ได้ศูนย์หรือสมดุลเหมือนเดิม จากนั้นก็ทำความสะอาดอีกครั้งหนึ่ง การทำความสะอาดจะขัดด้วยกรดอ่อนๆ โดยใช้กรดผสมกับน้ำในอัตราส่วน 1:4 ต้องขัดส่วนที่จะลงยาถมให้สะอาดเป็นพิเศษ ขัดจนขาวเป็นเงามัน ไม่มีคราบสีน้ำตาลเจือปนอยู่เลย

ขั้นที่ 7 ขั้นลงถม ต้องใช้น้ำยาถมที่เตรียมไว้แล้วละลายด้วยความร้อนสูงพอสมควร โดยให้สังเกตว่าน้ำยาถมนั้นมีลักษณะเกือบแดงแล้วใช้น้ำยาถมที่ละลายแล้วนั้นแปะลงไปบนร่องลวดลายที่แกะสลักไว้ จะเห็นได้ว่าน้ำยาถมจะ “เล่น” (วิ่ง) หรือไหลไปตามร่องนั้นจนทั่ว โดยการใช้ไฟ “เป่าเล่น” การลงถมที่ดีนั้นไม่ได้ลงครั้งเดียว ต้องลงยาถมถึง 2-4 ครั้ง โดยครั้งแรกลงแต่พอประมาณ

สำหรับน้ำยาถมมีวิธีทำคือ ขั้นแรกช่างถมจะต้องหลอมหรือที่ช่างเรียกกันว่า “กุ่มน้ำยา” ขึ้นก่อน ตัวยาถมมีส่วนผสมของโลหะ 3 ชนิด คือ ทองแดงบริสุทธิ์ 1 ตะกั่วอย่างดี 1 และเงินแท้ อีก 1 นำโลหะทั้ง 3 อย่างมาผสมกันตามส่วน ใส่เข้าหม้อที่มีฝาปิด ใส่ในเตาสูบหลอมจนเนื้อโลหะผสมเข้ากันดีคือ ละลายเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน ใช้ความร้อนประมาณ 3 องศาเซลเซียส เป็นเวลาประมาณ 4 ชั่วโมง แต่ช่างบางคน (มนตรี จันทพันธ์) บอกว่าควรใช้เวลาไม่ต่ำกว่า 15 ชั่วโมง ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ช่างจะปิดบังความจริงไว้เป็นความลับ ในอัตราส่วนของโลหะ 3 ชนิดที่นำมาทำน้ำยาถมก็เช่นเดียวกัน ช่างต่างๆ มักจะปิดบังความรู้ไว้ไม่ยอมเผยแพร่ให้ช่างอื่นๆ มีช่างฝีมือคนหนึ่งได้ออกมาเปิดเผยว่าใช้ส่วนผสมของโลหะดังนี้ เงินบริสุทธิ์ 15 ส่วน ทองแดงบริสุทธิ์ 25 ส่วน และตะกั่วบริสุทธิ์ 30 ส่วน โดยอ้างอิงว่าได้หลักฐานตำรายาถมโบราณมีไว้ว่า “วัว 5 ม้า 6 บริสุทธิ์ 4 ผสมกัน แล้วขัดด้วยกำมะถัน ได้ยาถมแล” เมื่อใช้เวลาหลอมพอสมควรแล้วปิดฝาหม้อ ขัดด้วยน้ำกำมะถันเหลืองจนเห็นว่าน้ำยาขึ้นสีดำใสมีคุณสมบัติพิเศษ ไม่มีฟอง ไม่มีฝ้า แล้วจึงเทลงในเบ้าจานทิ้งไว้จนแห้ง รอกการนำไปถมต่อไป ยาถมมีลักษณะแข็งสีดำเป็นนิลขึ้นเงามันเคลือบสีน้ำเงินอ่อนๆ เนื้อคล้ายโลหะชนิดหนึ่ง และทุบกดให้ละเอียดเป็นผงได้ ทำเป็นแท่งๆ ไว้ ตามแท่งมีร่องยาวๆ ไม่ขาดตอนจึงนับว่าเป็นยาถมที่ดี มีจุดหลอมต่ำกว่าจุดหลอมตัวของเงินหรือทอง แท่งยาถมนี้เมื่อเวลาจะใช้ต้องนำมาทุบให้ละเอียดแล้วคลุกด้วยน้ำประสานทอง จนเป็นน้ำยาถมสำหรับนำไปลงถมดังกล่าวแล้ว

ชั้นลงถม

ชั้นตกแต่งถม

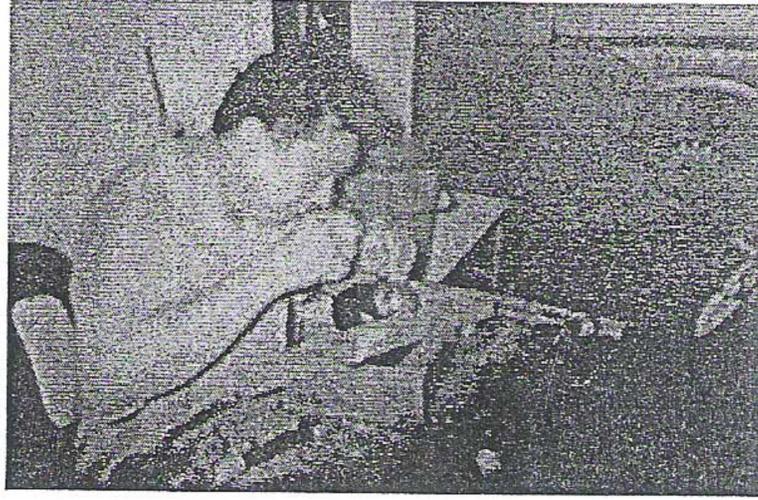
ขั้นที่ 8 ชั้นตกแต่งถม เมื่อลงยาถมกระจายเต็มลวดลายทั่วทุกส่วนดีแล้ว ก็ทิ้งรูปพรรณนั้นให้เย็น แต่ทิ้งรูปพรรณนั้นให้เย็น แต่ห้ามนำไปแช่น้ำ เพราะโลหะจะหดตัว และอาจจะแตกหักได้ หรือถมหลุดออกเป็นชิ้นๆ ได้ เมื่อเย็นดีแล้วก็ใช้ตะไบถูหรือเหล็กชุบแต่งยาถมที่ไหลเกาะ บนส่วนที่ไม่ต้องการที่มียาถมออกให้หมด แต่งผิวให้เรียบด้วยกระดาษทรายจนกระทั่งเห็นลวดลายหรือภาพ ปรากฏขึ้นชัดเจนดีหมดทุกส่วน และผิวของส่วนถมจะไม่มีรูพรุนหรือจุด ที่เรียกว่า “ตามค” ต้องมีถมอยู่เต็มสนิท ไม่มีช่องที่จะมองเห็นเนื้อ โลหะพื้นซึ่งเรียกว่า “พื้นขึ้น”

ขั้นที่ 9 ชั้นปรับปรุงรูปทรง ในขณะที่ลงยาถมนั้น รูปพรรณหรือภาชนะต้องถูกความร้อนสูงเผาอยู่เป็นเวลานานพอสมควรจนกว่าจะเสร็จจากการลงยาถมแต่ละครั้ง ดังนั้นรูปลักษณะของรูปพรรณอาจบิดเบี้ยว คดงอไปจากเดิมไม่มากนักน้อย ด้วยเหตุนี้เมื่อเสร็จจากการลงยาถมแล้วต้องมีการปรับแต่งรูปใหม่ให้มีรูปลักษณะคืนสภาพเดิม

ขั้นที่ 10 ชั้นขัดผิวแกะแร เมื่อปรับแต่งรูปแล้วผิวยังคงหยาบกร้านและด้าน ต้องขัดผิวด้วยกระดาษทรายละเอียดและถูด้วยถ่านไม้เนื้ออ่อน ส่วนมากต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศ แต่ถ้าไม่มีช่างก็ใช้ถ่านไม้สนแทน เมื่อเกลี้ยงได้ที่แล้วก็ขัดผิวทั่วไปทั้งหมดด้วยเครื่องขัดยาและขัดโลหะอีกครั้งหนึ่ง ล้างให้สะอาดแล้วเช็ดให้แห้ง

หลังจากนั้นถึงขั้นการแกะแรลวดลาย หรือการแรเงาตกแต่งลวดลายให้สวยงาม เพราะลวดลายที่ ปรากฏในขั้นที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นเพียงภาพ โครงสร้างภายนอกเท่านั้น เป็นภาพที่หยาบๆ ไม่สมบูรณ์หรือไม่มีรายละเอียดส่วนอื่นๆ ไม่มีเส้นตัดภายในให้เป็นลวดลายอ่อนช้อยสวยงาม จึงต้องเป็นงานฝีมือของ “ช่างแกะแร” ทำหน้าที่สลักหรือแกะแรส่วนละเอียดของภาพต่างๆ ที่ ปรากฏ

ชัดเจนขึ้นลวดลายจะอ่อนช้อยงดงามหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความชำนาญและปราณีตของประเพณี
โดยตรง

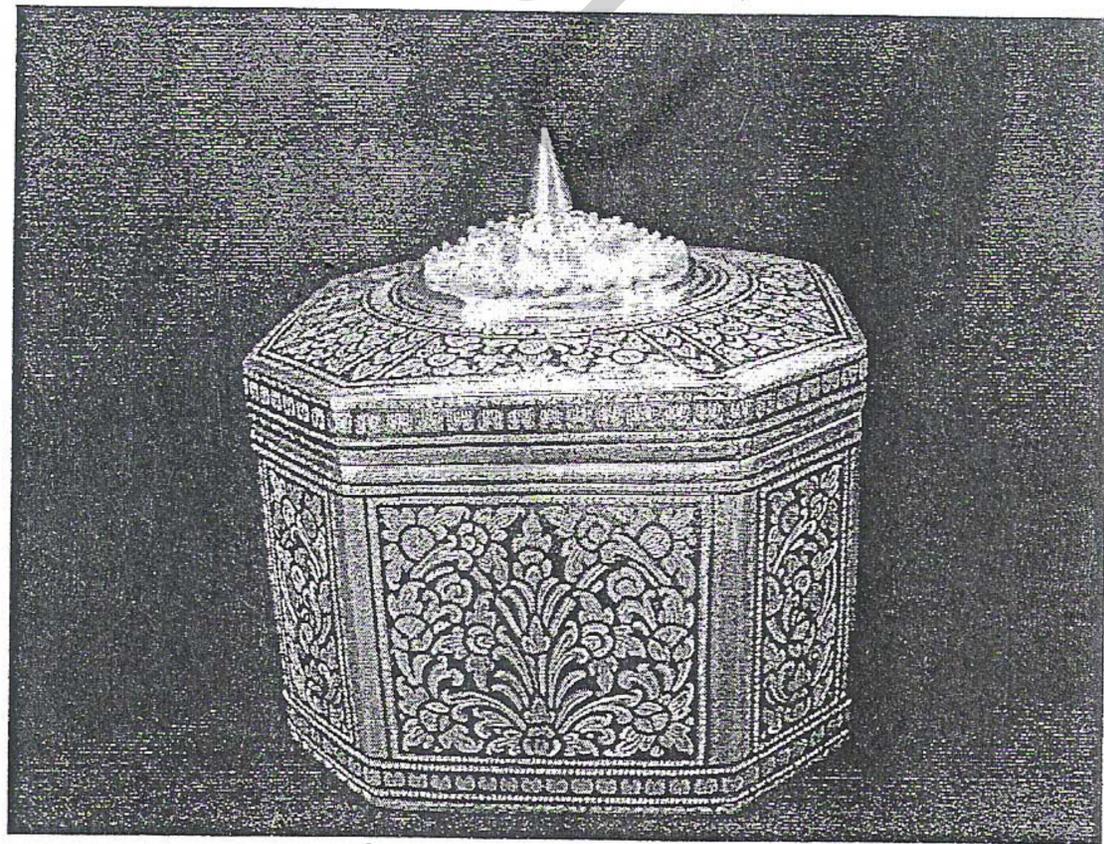
ขั้นขีดผิวแกะแร

ขั้นที่ 11 ขั้นขีดเงา หลังจากการแกะแรนำรูปพรรณสมเ้าเครื่องขีดด้วยยาขีดอย่างละเอียด
เช็ดด้วยผ้านุ่มๆ ทำความสะอาดให้ขึ้นเงางาม ก็ถือว่าสำเร็จเรียบร้อย

ตัวอย่างผลงานที่สำเร็จ

เครื่องถมเมืองนครศรีธรรมราช

เครื่องถมเมืองนครศรีธรรมราช

ถมตะทอง

เครื่องถมนอกจากถมดำ คือ มีลวดลายดำบนเนื้อโลหะเงินซึ่งมีสีชาวดังกล่าวแล้วช่างถมเมืองนครได้ให้กำเนิดเครื่องถมทาทองภาษาช่างถมเรียกว่า “เครื่องถมตะทอง” เป็นเครื่องถมมีค่าสูง การทำเครื่องถมทอง มีกรรมวิธีดังต่อไปนี้²⁰

1. การเตรียมวัตถุดิบถมตะทอง ใช้วัสดุเงินซึ่งได้ขัดผิวไว้เรียบร้อยแล้ว แต่ยังไม่แกะแระ
2. การเตรียมเนื้อทอง (เปียกทอง) ใช้ทองคำบริสุทธิ์อย่างน้อย 95% กะจำนวนที่จะใช้แต่ละครั้งให้พอดี รัศหรือทุบให้บางที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้นำเป็นฝอยละเอียดแล้วเอาเข้าเครื่องบดจนเกือบเป็นผงทราย ล้างให้สะอาด เทปรอทบริสุทธิ์ลงไปคลุกเคล้ากับผงทองนี้ในครกหินที่ได้เตรียมไว้ บดจนจนผงทองกับปรอทละลายเป็นเนื้อเดียวกัน จะมีลักษณะข้นและเหนียว ซึ่งเรียกว่า “ทองเปียก” เก็บไว้ใช้ในขั้นต่อไป

3. การทาทองหรือตะทอง นำผลิตภัณฑ์ถมเงินที่เตรียมไว้ในข้อ 1 มาเช็ดดูให้สะอาดด้วยน้ำมะกรูดหรือมะนาว ทั้งนี้เพื่อเป็นการขจัดไขมันและฝุ่นผงต่างๆ บนผิวเงินให้หมดไปเพราะถ้ามีไขมัน หรือฝุ่นผงสกปรกแล้ว เนื้อทองและปรอทจะจับผิวเงินไม่สะดวก ต่อไปใช้สำลีชุบทองเปียกทันทีที่เตรียมไว้ ถูท่ววัตถุดิบนั้นเฉพาะที่ตรงเป็นเส้นเงินหรือภาพเงินให้ทั่ว แล้วนำวัตถุดิบไปตากแดดหรืออบความร้อนอ่อนๆ บนเตาอบทิ้งไว้ประมาณ 3-4 ครั้ง ครั้งสุดท้ายอบให้ได้ความร้อนสูงกว่าเดิมจนรูปพรรณสนั้นร้อนจัด ระวังอย่าให้ร้อนจนเนื้อถมละลาย เมื่อปรอทระเหยออกมาเหลือแต่เนื้อทองเคลือบติดแน่นกับเนื้อเงินก็เป็นอันเสร็จ ได้เป็นถมตะทอง มองดูเหมือนกับทำด้วยทองคำบริสุทธิ์ จากนั้นก็นำไปขัดเงาฟอกผิวด้วยน้ำยาขัดชักเงาเพื่อให้ผิวทองเกลี้ยงและสุกใสขึ้น

4. การสลักหรือเพลาลาย วัตถุถมตะทองดังกล่าวมาแล้วนั้น ภาพหรือลวดลายต่างๆ ยังไม่สมบูรณ์ต้องใช้ฝีมือสลักด้วยสิ่วสลักเพื่อให้ ปรากฏลายเส้นเป็นส่วนประกอบต่างๆ ตามความเหมาะสมของภาพหรือลวดลายเหล่านั้น วิธีนี้เรียกว่า “การสลักหรือเพลาลาย” ก็ตรงกับ “แกะแระ” ในการทำถมเงิน เมื่อเสร็จจากการสลักหรือเพลาลายแล้วจึงไปทำความสะอาดและชักเงาอีกครั้งหนึ่ง

ถมตะทองนี้ส่วนมากทั่วไปเรียกว่า “ถมทอง” ถมทองชั้นดีต้องใช้เนื้อทองบริสุทธิ์ทาเคลือบผิวเงินมากพอสมควร ทั้งต้องใช้ความประณีตมากด้วย ฉะนั้นต้นทุนการผลิตจึงสูง แต่ก็คุ้มค่าเพราะมีความทนทานมาก เนื้อทองจะเคลือบผิวเงินแน่นอยู่ตลอดไม่จางหรือหลุดออก แม้จะใช้สอยนานนับร้อยปี

²⁰ ไสว สุทธิพิทักษ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 16-17.

ลักษณะที่ดีของเครื่องดนตรี สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะที่สำคัญ ได้แก่

1. การแกะสลักลวดลาย จะให้วิธีการเขียนลวดลาย ลงในรูปพรรณของเนื้อเงินแล้วใช้ค้อนและสิ่ว สลักตามลวดลายที่ร่างเอาไว้ วิธีนี้จะเป็นการขย้ำเนื้อโลหะเงินให้ลึกลงไปเท่านั้น โดยที่ไม่ได้สูญเสียเนื้อเงินไปแต่อย่างใด และจะมีรอยสลักอยู่ทางด้านหลังของรูปพรรณ ซึ่งจะต้องใช้ฝีมือของท่านเป็นอย่างมากเพื่อที่จะให้ผลงานออกมาดีและมีคุณค่า จึงต่างกับเครื่องดนตรีทางกรุงเทพมหานคร เพราะช่างที่ผลิตจะใช้กรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์เข้ามาช่วยในการเขียนลวดลายลงบนโลหะเงินหรือรูปพรรณ ซึ่งจะผลิตได้เร็วกว่าแบบโบราณที่ชาวนครศรีธรรมราชทำกันหลายเท่าตัวเลยทีเดียว แต่เมื่อมาเปรียบเทียบคุณค่าทางศิลปะก็จะแตกต่างกัน โดยสิ้นเชิง

2. เนื้อยามจะต้องเป็นสีดำนัน เวลาลงเนื้อยามจะติดแน่น ไม่มีรูพรุนหรือที่เรียกว่า “ตามด” ยามเป็นโลหะผสมระหว่างทองแดง ตะกั่ว และกำมะถัน เป็นตัวที่ทำให้เกิดสีดำ สูตรในการผสมไม่เป็นสูตรที่ตายตัวแล้วแต่ความชำนาญและประสบการณ์ของช่างแต่ละคน แม้ว่าจะมีตำราว่าต้องใช้โลหะเท่านี้เท่านี้ ก็เปอร์เซ็นต์ แต่ก็ไม่แน่ว่าถ้าผสมตามนั้นแล้วจะได้ยามที่ดีเสมอไป

เครื่องดนตรีนครศรีธรรมราชแม้จะผลิตได้ไม่มาก แต่ก็ได้รับความนิยมแพร่หลาย ทั้งนี้เพราะเครื่องดนตรีนครศรีธรรมราชยังคงรักษาคุณภาพของตัวเอง โดยมีเนื้อเงินแท้ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 95 ลวดลายต่างๆ ยังสลักด้วยมือ น่ายามก็มีสีดำสนิทเป็นเงามันอีกด้วย

การถ่ายทอดวิชาช่างถม

นายกถัน จันทรงยี ซึ่งเป็นครูใหญ่ โรงเรียนช่างถม ที่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้กล่าวไว้ว่าท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (ม่วง) รตนธ โช ป. (พ.ศ.2390-2476) เจ้าอาวาสวัดท่าโพธิ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้รื้อฟื้นวิชาช่างถม โดยได้จ้าง ตามเมือง ให้มาเป็นครูสอนวิชาทำเครื่องถมให้แก่ศิษย์วัดท่าโพธิ์ประมาณ 6-7 คน ซึ่งมีนายกถัน รวมอยู่ด้วยคนหนึ่ง เมื่อท่านเจ้าคุณเห็นว่า นายกถัน จันทรงยี เป็นคนฝีมือดี และขยัน เมื่อมีการสืบทอดวิชาเครื่องถมก็ได้ให้นายกถันเป็นผู้สอน แทนตามเมืองซึ่งชรามากแล้ว

เมื่อท่านเจ้าคุณ พระรัตนธัชมุนี จัดตั้งโรงเรียนเบญจมราชูทิศ จังหวัดนครศรีธรรมราช ขึ้นที่วัดท่าโพธิ์ ได้เอาส่วนหนึ่งของโรงเรียนสอนวิชาช่างถมด้วย โดยให้นายกถัน จันทรงยี เป็นครูต่อมา เมื่อกระทรวงธรรมการรับโรงเรียนเบญจมราชูทิศเป็น โรงเรียนรัฐบาล ได้ย้ายมาอยู่ที่สนามหน้าเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช และเข้าที่หน้าวัดวังตะวันออก สร้างโรงเรียนช่างถม ให้ขึ้นกับกระทรวงธรรมการ สอนวิชาช่างถม และให้นายกถัน จันทรงยี เป็นครูใหญ่

โรงเรียนช่างถมได้ขยายกิจการ เอาวิชาช่างไม้และช่างเย็บเสื้อผ้ามาสอนด้วย เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนประถมวิชาสามัญการช่าง ต่อมาได้แยกวิชาช่างไม้ไปสร้างเป็นโรงเรียนช่างไม้ที่วัดทุ

โกบ (วัดร้าง) ปัจจุบันคือ วิทยาลัยเทคนิคนครศรีธรรมราช แยกวิชาช่างเย็บผ้า ไปสร้างโรงเรียนสตรีช่างเย็บผ้า ในที่ดินวัดพระเงิน (วัดร้าง) ปัจจุบันคือวิทยาลัยอาชีวศึกษานครศรีธรรมราช เมื่อแยกช่างไม้และช่างเย็บผ้าออกไปแล้ว โรงเรียนช่างถมได้สร้างอาคารใหม่ในที่เช่าเดิม ให้ชื่อโรงเรียนใหม่ว่าโรงเรียนหัตถกรรมนครศรีธรรมราช สอนวิชาช่างถมในระดับที่สูงขึ้นและยังให้นายกลิ่น จันทรังษี เป็นอาจารย์ใหญ่ จนเกษียณอายุราชการ เมื่อมีผู้สนใจเรียนมากขึ้น สถานที่ไม่เพียงพอ ได้ไปสร้างอาคารเรียนใหม่ที่วัดห่อไตร (วัดร้าง) ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับวัดท้าวโคตร เลื่อนฐานะโรงเรียนและให้ชื่อใหม่ว่า วิทยาลัยหัตถกรรมนครศรีธรรมราช

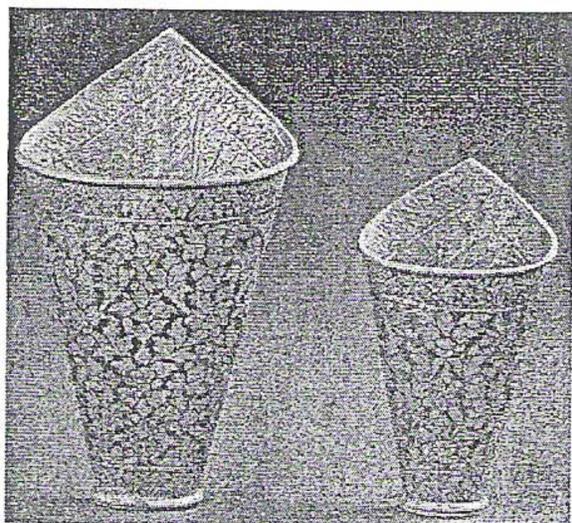
วิชาช่างถมยังมีการเรียนการสอนที่อื่น คือ

โดยเริ่มเปิดสอนเมื่อ พ.ศ.2456 (ตำรา ถมนคร) เรียกว่าวิชาช่างรูปพรรณและถม ได้แก่ การขึ้นรูปสลักลาย และลงยาถม ดำรง โมลิกุล เขียนอธิบายเกี่ยวกับวิชาช่างถมในโรงเรียนเพาะช่างไว้ในเรื่อง “การทำบล็อกลูกแม่พิมพ์” ดังนี้

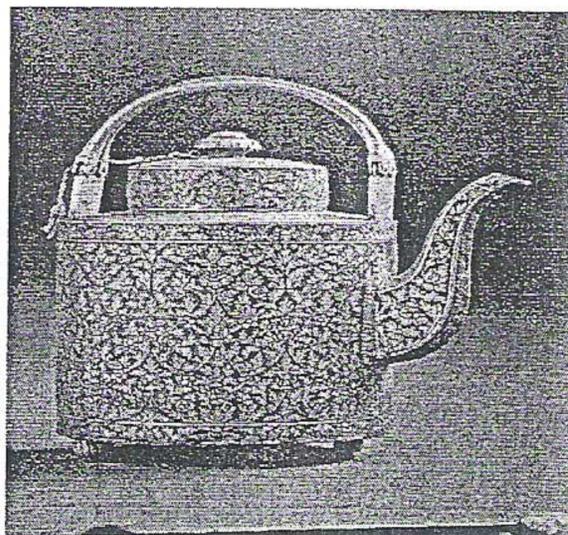
“พ.ศ. 2461-2466 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ในขณะที่เป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ มาดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการ โรงเรียนเพาะช่าง พระองค์ได้ทรงแต่งตั้งแผนกช่างทอ แผนกเจียรไนเพชรพลอย (แผนกโลหะรูปพรรณ) และได้นำวิธีการทำบล็อกลูกโลหะเข้ามาทำ เครื่องถมที่ต่างกับเครื่องถมนครศรีธรรมราช คือ ถมนคร ใช้กรรมวิธีขึ้นรูป และสลักคุณ ส่วนใดที่ต้องการลวดลายก็คุณขึ้นมา การทำต้องใช้เวลาอย่างมากในการขึ้นรูปสลักคุณ”

ภายหลังสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงนำเอาเครื่องถมรวมทั้งการสืบทอดวิชาทำเครื่องถม บรรจุไว้ในมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

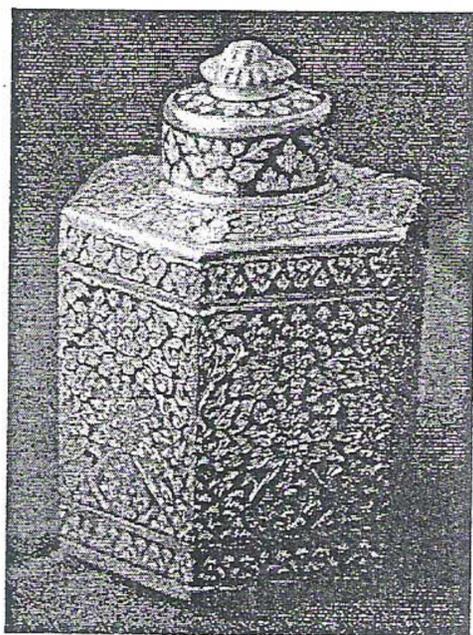
ตัวอย่างผลงานที่สำเร็จ
เครื่องถมเมืองนครศรีธรรมราช

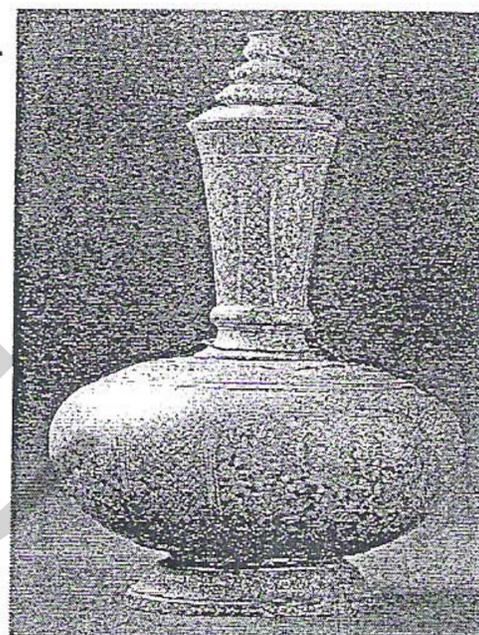
ซองพดู

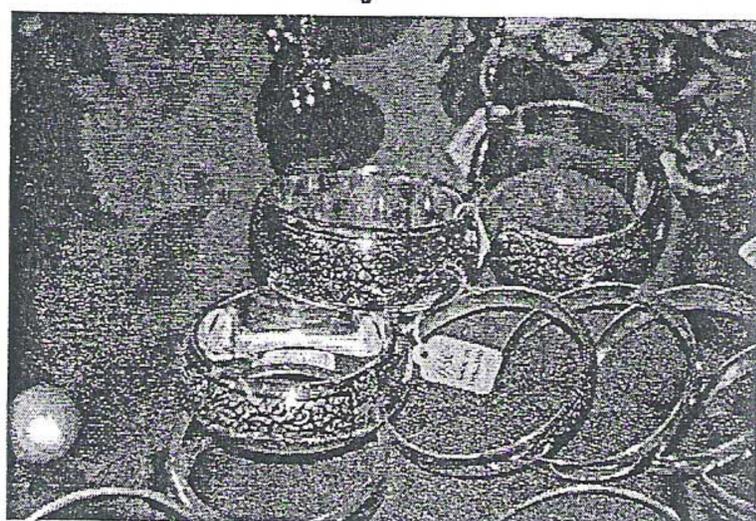
กาน้ำ

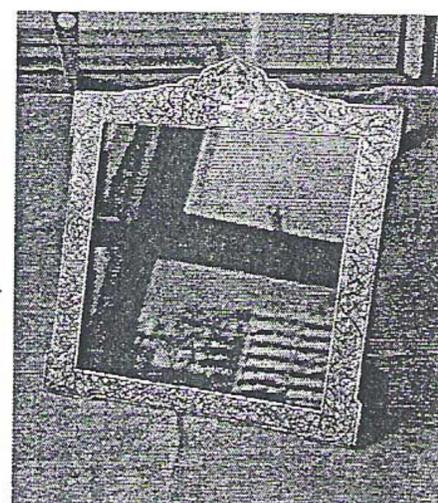
เครื่องราชูปโภค

คณโท

กำไล

กรอบรูป

บทที่ 4

เครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์เมืองสุรินทร์

ประวัติเมืองสุรินทร์¹

สุรินทร์เป็นจังหวัดที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานจังหวัดหนึ่ง จากข้อสันนิษฐานของนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี ตลอดจนคำบอกเล่าของผู้สูงอายุที่เล่ากันต่อๆ มา เชื่อกันว่าเมืองสุรินทร์ถูกสร้างขึ้นเมื่อประมาณ 2,000 ปี ในสมัยที่ขอมมีอำนาจในดินแดนแถบนี้ เมื่อขอมเสื่อมอำนาจลง เมืองสุรินทร์ได้ถูกทิ้งร้างจนเป็นป่าดงดิบอยู่ยาวนาน จนกระทั่ง พ.ศ.2306 จึงได้ปรากฏหลักฐานว่าหลวง สุรินทร์ภักดี (เชียงปุย) ซึ่งเดิมเป็นหัวหน้าหมู่บ้านเมืองที่ ได้กราบทูลผ่านเจ้าเมืองพิมายไปยังพระเจ้าอยู่หัวสุริยสยามรินทร์ ย้ายหมู่บ้านจากบ้านเมืองที่ มาตั้งหมู่บ้านคูประทาย ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองสุรินทร์ในปัจจุบัน เนื่องจากเห็นว่าเป็นบริเวณที่มีชัยภูมิเหมาะสม มีกำแพงคูล้อมรอบ 2 ชั้น มีน้ำอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การประกอบอาชีพและการอยู่อาศัยต่อมาหลวงสุรินทร์ภักดี เป็นพระสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง ให้เป็นเจ้าเมือง

ใน พ.ศ.2329 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อ “เมืองประทายสมันต์” เป็นเมืองสุรินทร์ ตามบรรดาศักดิ์ของเจ้าเมือง ปัจจุบันสุรินทร์เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาท่องเที่ยวหาความเพลิดเพลิน โดยเฉพาะศูนย์ฝึกช้างที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมปีละจำนวนไม่น้อย เพราะกิตติศัพท์ชื่อเสียงความยิ่งใหญ่ ความน่ารัก ความแสนรู้ของช้างจังหวัดสุรินทร์เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ไม่มีใครเหมือน ช้างสามารถสร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดและดึงดูดนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ชาวสุรินทร์ถือว่าช้างเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ กล่าวได้ว่าช้างเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมืองสุรินทร์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังคำขวัญของจังหวัดที่ว่า “สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย ร่ำรวยปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม งามพร้อมวัฒนธรรม”

ประวัติเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ เมืองสุรินทร์²

เมื่อประมาณ 270 ปี ประชาชนชาวเขมรกลุ่มหนึ่งได้อพยพหนีออกจากกรุงพนมเปญ เข้ามาขอขบถตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านนางมุด อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ในปัจจุบันนี้ ต่อมาชาวเขมรกลุ่มนี้ได้มาตั้งภูมิลำเนาที่ “โคกเมือง” หรือ “ผไทสมันท์” ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าที่

¹ เอกสารเผยแพร่โดยศูนย์ราชการจังหวัดสุรินทร์

² เอกสารประวัติบ้านเขวาสินรินทร์

บ้านแง่มุค ผไทสมันท์ คือในเมืองสุรินทร์นี้ บางกลุ่มก็แยกย้ายไปตั้งรกรากตามที่ต่างๆ ในภาคอีสาน บ้างก็ไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านเขวาสินรินทร์ ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ในปัจจุบัน

ชาวเขมรกลุ่มนี้มีความเชี่ยวชาญในการตีทองคำจึงได้ประกอบอาชีพทำทองเป็นเครื่องประดับให้กับชาวบ้านที่มีฐานะดี เนื่องจากสมัยก่อนชาวบ้านมักสะสมทองคำเป็นเม็ดบ้าง เป็นแผ่นบ้างไว้เป็นมรดกของตระกูล ชาวบ้านได้นำทองมาให้ช่างฝีมือชาวเขมรกลุ่มนี้ทำเป็นทองรูปพรรณ มีทั้งสร้อยคอ สร้อยข้อมือ และต่างหู ต่อมาลูกหลานที่สนใจในงานฝีมือช่างก็รับช่วงสืบทอดมรดกทางภูมิปัญญานี้ต่อกับบรรพบุรุษ โดยขุนสินรินทร์บำรุง อดีตกำนัน ตำบล เขวาสินรินทร์ ได้รับช่วงสืบทอดงานฝีมือ และรุ่นหลังจากท่านก็มี นายช่าง มุตตะ โสภา และนายदान สุทธิ กลับ ซึ่งการทำงานทองสมัยนั้นไม่ได้รับจ้างเฉพาะที่จังหวัดสุรินทร์เท่านั้น ท่านยังพาลูกหลานหาเสบียงอาหารเดินทางรอนแรมไปรับจ้างทำทองตามจังหวัดใกล้เคียงอีกด้วย เช่น จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น

ต่อมาทองคำมีราคาแพง ช่างจึงเปลี่ยนมาใช้เงินทำเครื่องประดับแทน ประกอบกับชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมใช้ทองรูปพรรณจากร้านทองสำเร็จรูปที่รู้จักกันในชื่อ “ทองตู้แดง” มากกว่างานทองพื้นบ้านจึงซบเซาลง แต่นายช่างเหล่านี้ก็ยังฝึกฝนฝีมือในการทำทองอยู่อย่างสม่ำเสมอ โดยเปลี่ยนจากทองคำมาเป็นเงินแทน

งานเครื่องเงินของจังหวัดสุรินทร์แพร่หลายเป็นที่รู้จักในหมู่ผู้ที่นิยมเครื่องประดับ ก็ด้วยฝีมือความละเอียดประณีตของชิ้นงานแต่ละชิ้นที่นายช่างพิถีพิถันประดิษฐ์อย่างสุดฝีมือ โดยเฉพาะ ประเก้อม หรือ ประคำ ที่มีความงดงามและอ่อนช้อยหมดจดเมื่อประกอบเป็นตัวเรือนชิ้นงานเครื่องประดับ

คำว่า ประเก้อม เป็นภาษาเขมร ซึ่งใกล้เคียงกับภาษาไทยว่า ประคำ ใช้เรียกเม็ดเงิน เม็ดทองกลมที่นำมาร้อยเป็นเครื่องประดับ ประเก้อมสุรินทร์ เป็นรูปกลมทำด้วยเงินเช่นเดียวกับที่อื่นๆ แต่สิ่งที่แตกต่างกันคืออัดครั้งไว้ภายใน ทำให้สามารถแกะลายได้สะดวก ประเก้อมมีตั้งแต่ขนาดเล็กที่สุดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณครึ่งเซ็นต์เมตร ไปจนถึงขนาดใหญ่ประมาณ 2.5-3 เซนติเมตร มีหลายลวดลาย เช่น ถูเงิน หมอนแปดเหลี่ยม กรวย แมงคา มะเฟือง ตะโพน ฟักทองจารย์ (ตะกรุด) ส่วนใหญ่จำลองมาจากธรรมชาติ เช่น ลายตาราง ลายกลีบบัว ลายดอกพิกุล ลายดอกจันทร์ ลายพระอาทิตย์ ลายดอกทานตะวัน ลายดาบ ประเก้อมส่วนใหญ่จะรมดำเพื่อให้ลายเด่นชัด ความสวยงามของประเก้อมจึงอยู่ที่ลายที่แกะด้านนอก และความแวววาวของเนื้อโลหะเงิน

ปัจจุบันชาวบ้านเขวาสินรินทร์ บ้าน โขก และบ้านสตอ ได้ยึดอาชีพทำหัตถกรรมเครื่องประดับเงิน เป็นอาชีพรองจากการประกอบอาชีพทำนาเกือบทุกครัวเรือน

วิธีการและเทคนิคการทำเครื่องประดับเงินของช่างเขวาสินรินทร์³

1. การทำเครื่องมืออย่างง่ายๆ จากวัสดุธรรมชาติ เช่น เขาสัตว์ ไม้ไผ่ ยางไม้จากเปลือก ลูกไม้ เบ้าหลอมเตาถ่านทำจากดินจอมปลวกผสมมูลวัว โดยเริ่มจาก

1.1 อบเผาชิ้นงานบนเบ้าที่ทำจากดินจอมปลวก

1.2 การทำลาวโอและค้อน นิยมใช้เขาควางเพราะมีความยืดหยุ่นและไม่ทำให้ผิวของชิ้นงานเป็นรอย นำเขาควางมาใส่ไว้ในต้นกล้วย ทิ้งค้างไว้ประมาณ 1 คืน เพื่อให้ยางของต้นกล้วยซึมเข้าไปในเนื้อของเขาควางทำให้เกิดความอ่อนนุ่ม ใช้เหล็กโอเผาไฟให้ร้อนกดลงบนเขาควาง เพื่อให้เกิดหลุมขนาดต่างๆ ตามต้องการ หรือทำเป็นค้อนขนาดต่างๆ

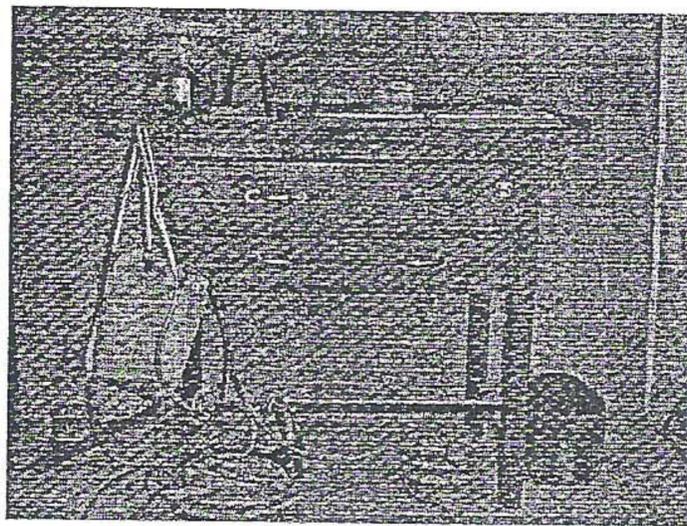
1.3 นำยางจากลูกเข่งใช้แทนกาวสำหรับ ยึดติดงานก่อนเชื่อมประสาน ไม้ให้ชิ้นงานหลุดหรือเคลื่อนไปมา หรือกระเด็นไปขณะทำการเชื่อมประสาน ใช้โดยการปลอกเปลือก ลูกยางออกนำไปฝนกับหินและผสมน้ำเล็กน้อย

1.4 การนำไม้ไผ่มาทำเป็นราง หรือ แผ่นรองสำหรับเป่าไขปลา ลงไฟให้เงินอ่อนตัวเพื่อหลอมละลายจนขมวดเป็นเม็ดกลมๆ คล้ายปลาไข เมื่อเวลาเป่าเมล็ดเงินเล็กจิ๋วจากการยึดกับแผ่นไม้ไผ่นั้นไม่ปลิวหายไป

1.5 การสร้างอุปกรณ์เพื่อให้ความร้อนแก่ชิ้นงาน ด้วยการใช่วัสดุ-อุปกรณ์แบบง่ายๆ ที่มีอยู่ ได้แก่ หม้อดินเผา หลอดไฟ ฝาหม้อ

เครื่องมือและอุปกรณ์⁴

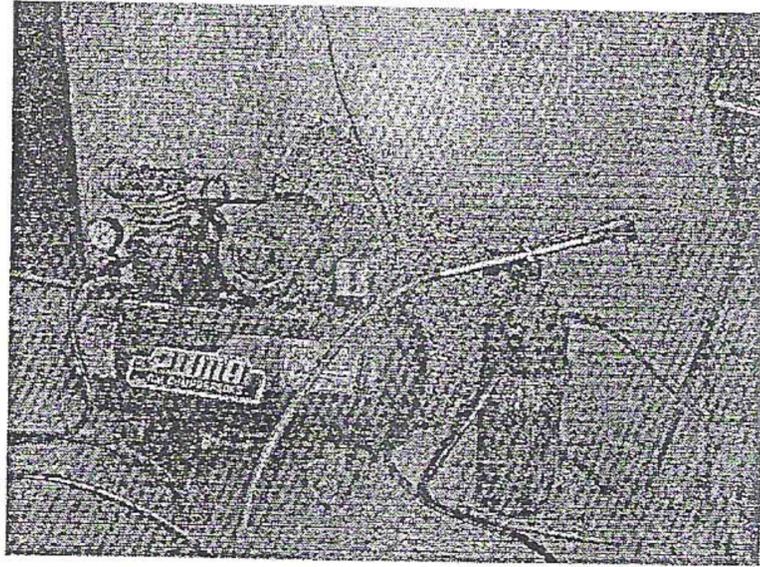
1. เครื่องมือ “หลอมเงิน” ประกอบด้วย

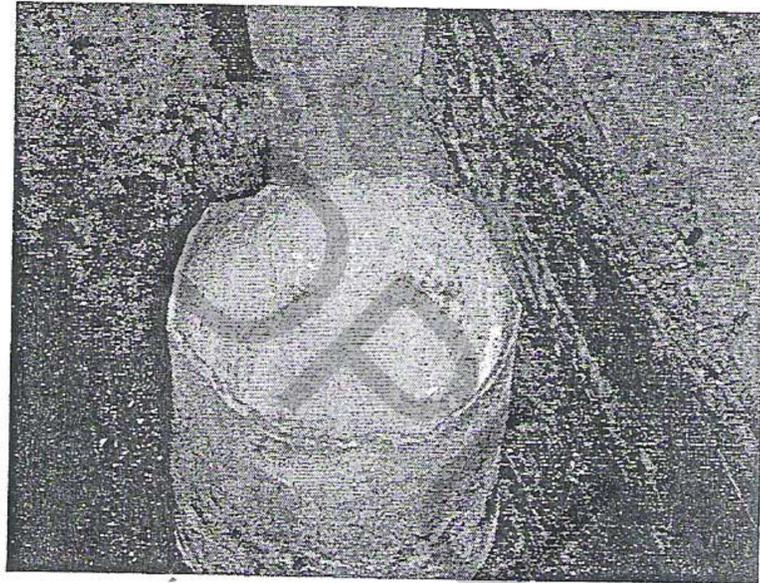
1.1 โต้ะทองและขาโต้ะ (เครื่องสูบลม)

³ สัมภาษณ์ช่างเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์

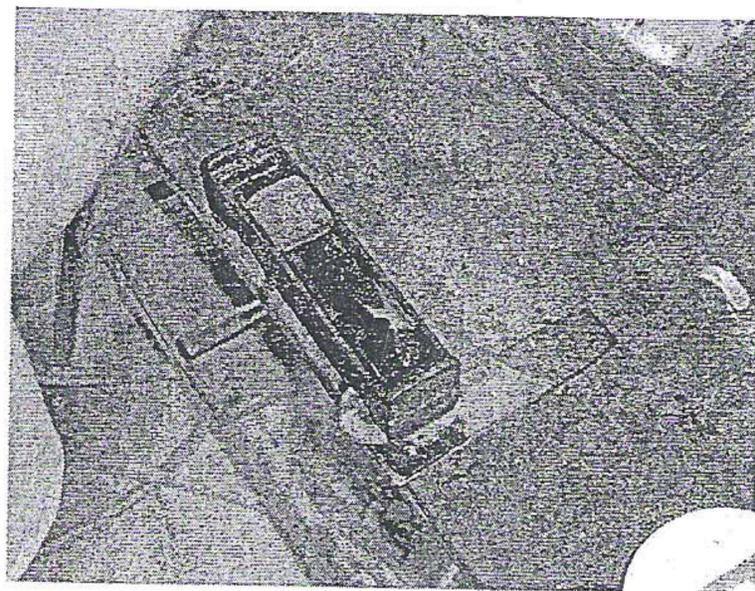
⁴ ภาพถ่ายจากสถานที่จริง บ้านเขวาสินรินทร์

1.2 ตาเกียงเป่าเล่นแบบใช้แรงอัด

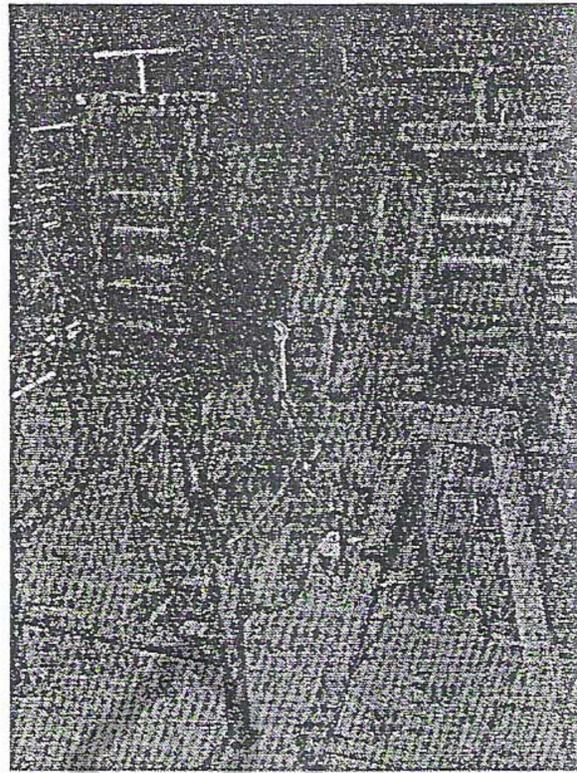

1.3 เป่าหลอม

1.4 รางเท ทำด้วยเหล็กวิธีใช้หลอมเงินให้ละลาย เกลลงในรางเท

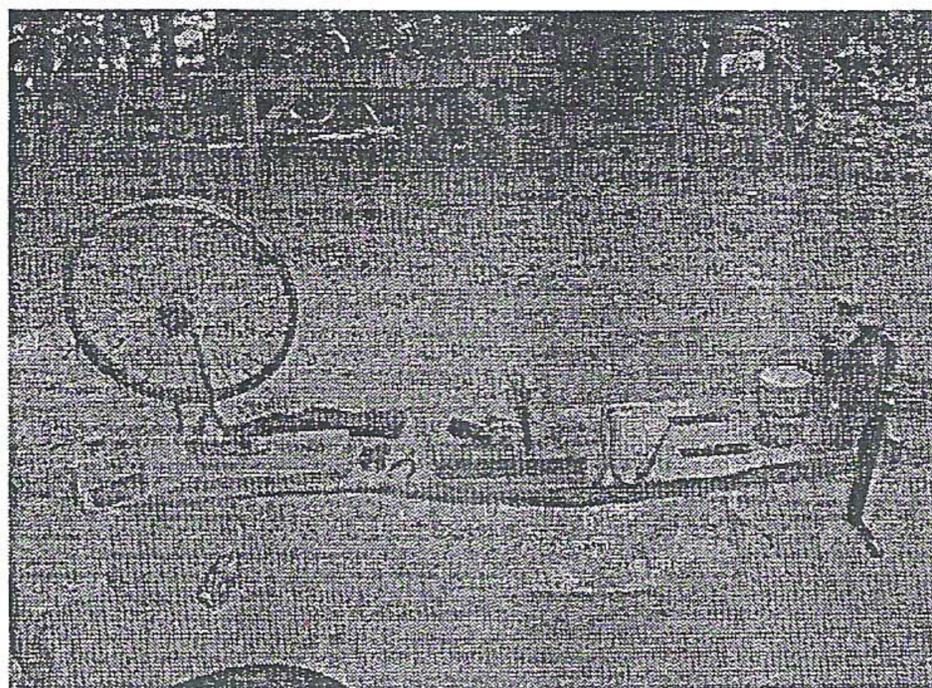
2. เครื่องมือ “รีดแท่งเงินให้เป็นแผ่น” การใช้งาน คือสอดเงินแผ่นผ่านช่องระหว่างลูกกลิ้ง 2 ลูก ปรับระยะของลูกกลิ้งให้แคบลง รีดจนได้ความหนาตามต้องการ

เครื่องรีด

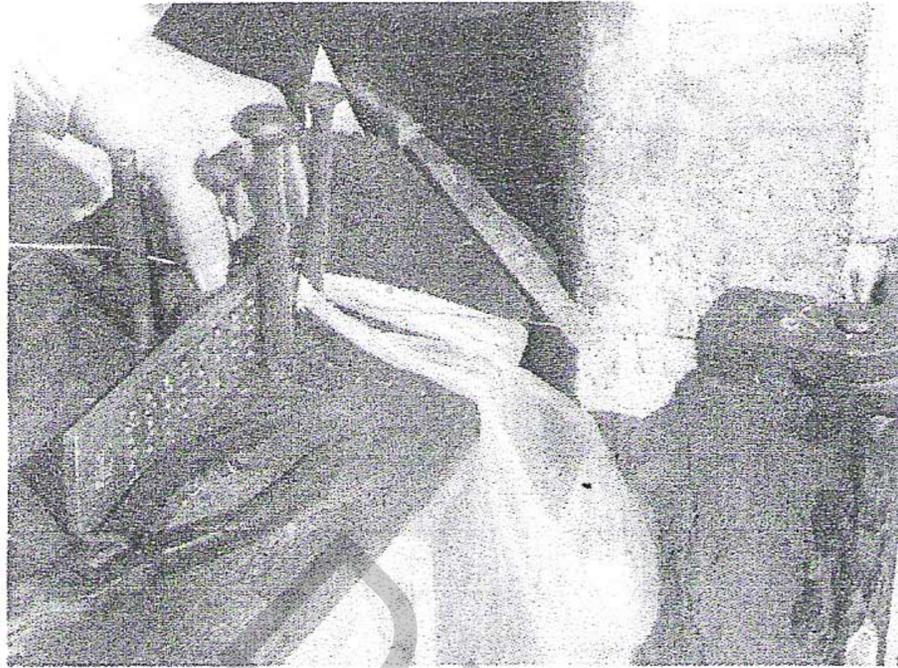
3. เครื่องมือ “ดึงเส้นเงินให้เป็นเส้นลวด” ประกอบด้วย

3.1 ม้าดึงลวด การใช้งาน ใช้เป็นที่ยึดเป็นดิ่งลวด และดึงเส้นออกจากเป็นดิ่งลวด
วิธีการใช้งาน วางเป็นดิ่งลวดที่ตำแหน่งสำหรับวางหมุนวงล้อดึงเส้นลวดผ่านรูเป็น

ม้าดึงลวด

3.2 แป้นคึงลวดหรือแป้นชักลวด ทำจากเหล็ก ใช้งาน ปรับขนาดเส้นเงินให้กลมและเล็กลง วิธีการใช้ตะไบปลายเส้นเงินให้เรียบ สอดปลายผ่านรูแป้นคึงลวดผ่านเป็นจนได้ขนาดที่ต้องการ

แป้นชักลวด

4. เครื่องมือ “ฟันเกลียวหรือปั่นเกลียว” เส้นลวด วัสดุคือสว่านมือ ท่อนไม้ และเหล็ก ใช้งานใช้หมุนฟันเกลียวเส้นลวด วิธีการใช้ ชึงเส้นลวดเงินไว้กับสว่านและเหล็ก หมุนสว่านมือให้เส้นลวดเงินพันเป็นเกลียว

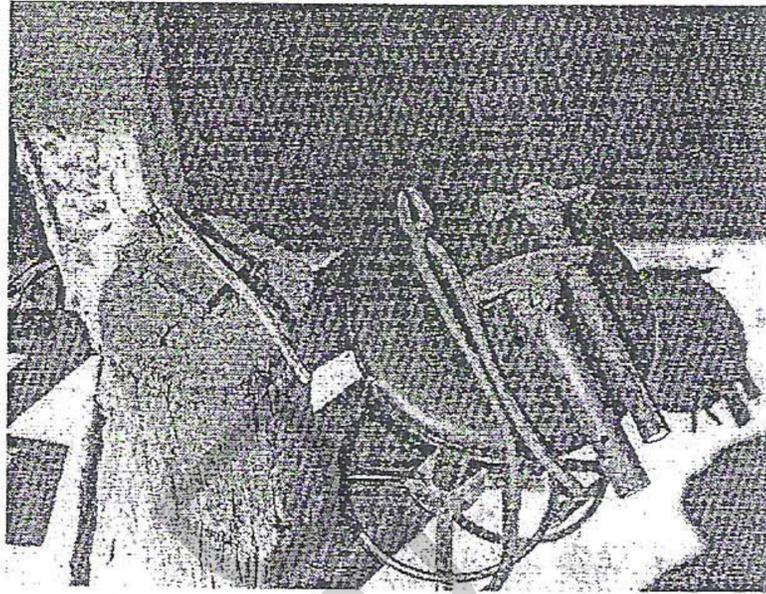

เครื่องมือ “ฟันเกลียว”

5. เครื่องมือ “เคาะ/ทุบ/ตีในการขึ้นรูป” ประกอบด้วย

5.1 ทัง การใช้งาน ใช้ร่องเงินขณะเคาะตีขึ้นรูป วิธีการใช้วางเงินบนทั่ง ตีจนได้ขนาดและรูปทรงที่ต้องการ

5.2 ค้อน การใช้งาน ใช้เคาะตีขึ้นรูป วิธีการใช้ วางเงินบนทั่งตีจนได้ขนาดและรูปทรงที่ต้องการ

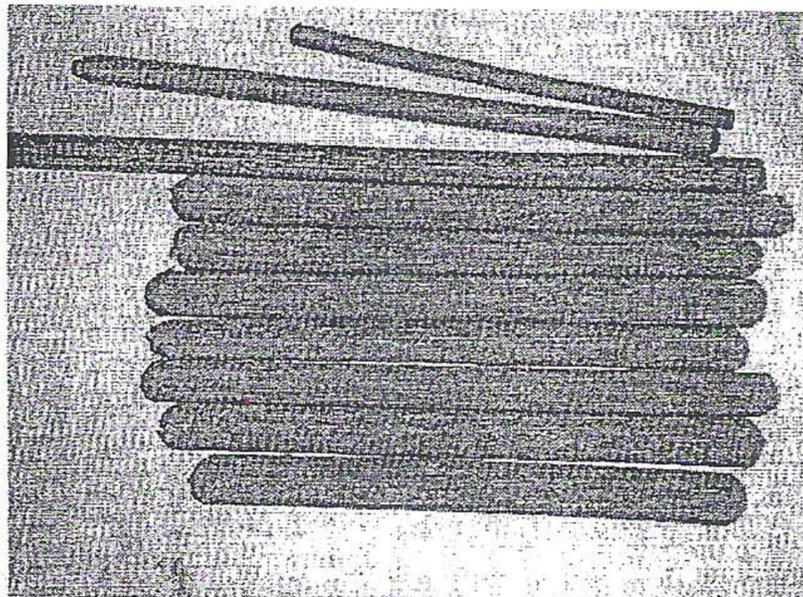

ทั่ง ค้อน คีม

6. เครื่องมือ “ตัด” ประกอบด้วย

6.1 ไม้ตัด คือ ไม้ไผ่ขนาดต่างๆ สำหรับพันเส้นลวดเงิน

6.2 อุปกรณ์สำหรับตัดรูปทรงเส้นลวดเงินการใช้งานใช้ตัดลวดเงินเป็นเกลียวขนาดต่างๆ ขึ้นอยู่กับระยะห่างของแกนเหล็ก วิธีใช้ตัดลวดเงินสลับไปมา ระหว่างแกนเหล็กทั้ง 2 จนได้จำนวนเกลียวตามต้องการ อุปกรณ์สำหรับตัดรูปทรงเส้นลวดเงินทำจากเหล็กและไม้

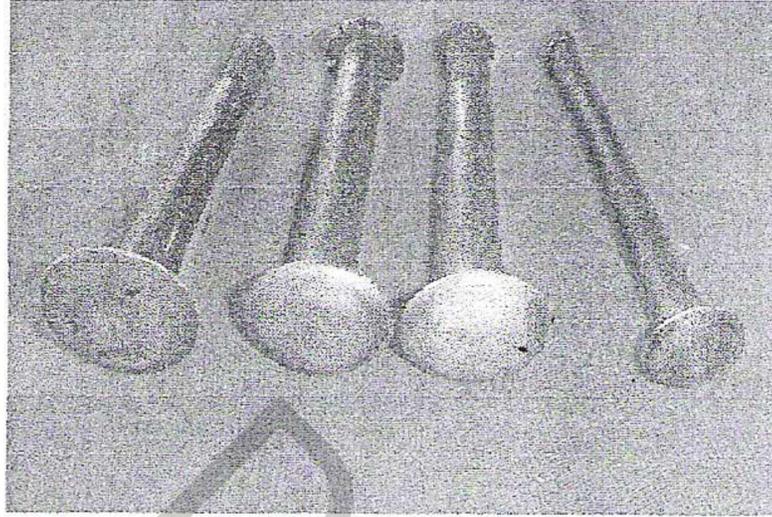

ไม้ตัด (ไม้ไผ่ขนาดต่าง ๆ)

7. เครื่องมือ “โอ” ประกอบด้วย

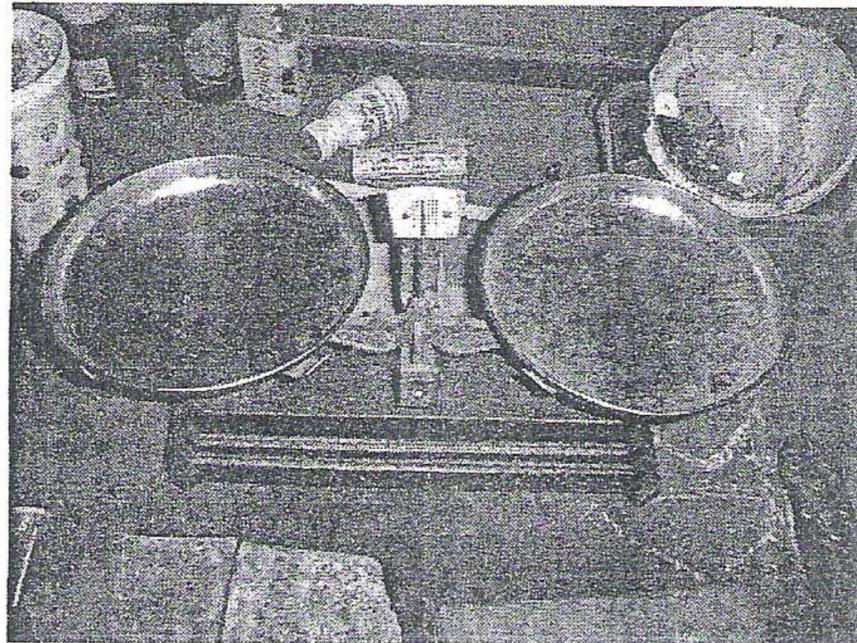
7.1 เหล็กโอ การใช้งาน ใช้ทำผิวของชิ้นงานมีลักษณะโค้ง วิธีการใช้งาน ตอกเหล็กโอบนพื้นของชิ้นงานจนได้ลักษณะโค้งตามต้องการ

7.2 ร่องโอ ทำจากเขาควาย การใช้งาน ใช้ทำให้ผิวของชิ้นงานมีลักษณะโค้ง วิธีการใช้งานบนร่องโอ ตอกเหล็กโอบนพื้นผิวของชิ้นงานจนได้ลักษณะโค้งตามต้องการ

เหล็กโอ

8. เครื่องมือ “ชั่งน้ำหนัก” การใช้งานใช้ชั่งน้ำหนักของชิ้นงาน วิธีการใช้วางชิ้นงานที่เครื่องชั่งแล้วเลื่อนค้อนน้ำหนักจนตาชั่งอยู่ในระดับสมดุล อ่านค่าน้ำหนัก จากค้อนน้ำหนัก

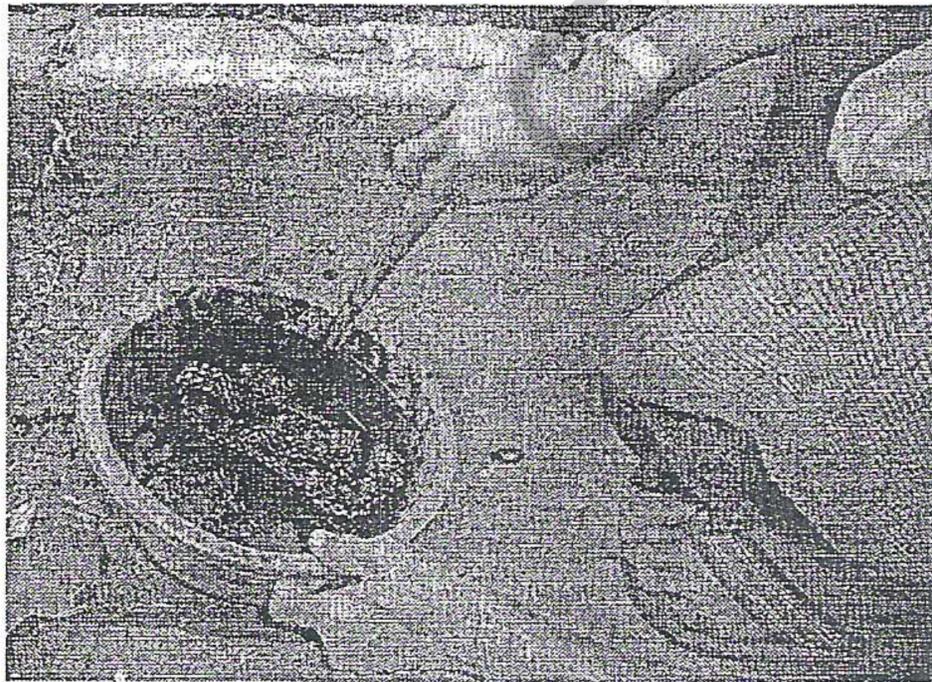

เครื่องชั่ง

9. เครื่องมือและวัสดุ “รมดำ” การใช้งาน ใช้รมชิ้นงานให้ทั่วทั้งชิ้นงาน ตากให้แห้งขัดผิวให้เงางาม รมดำด้วยน้ำยาข้อมผสม

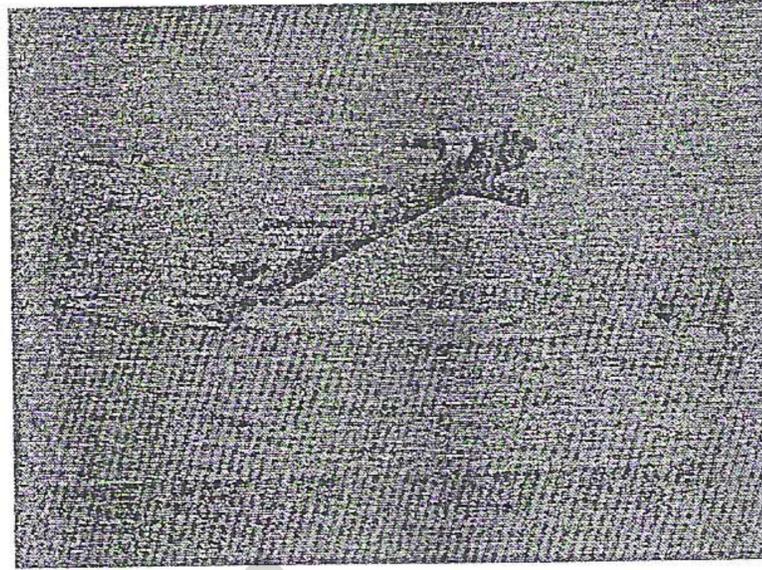
ขวดน้ำยาข้อมผสมที่ใช้รมดำชิ้นงาน

เมื่อขัดชิ้นงานสะอาดเรียบร้อยแล้วนำชิ้นงานนั้นมาแช่ในน้ำยาข้อมผสมสีดำโดยชุบให้ทั่วชิ้นงาน

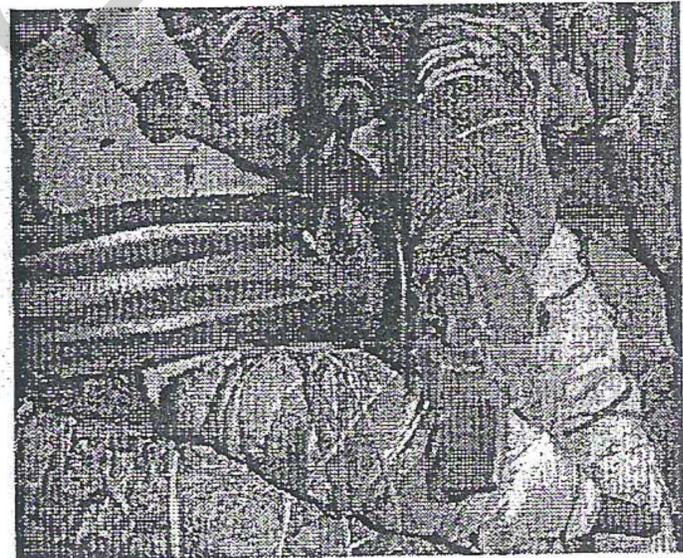
10. เครื่องมือทำ “ประเทียม” ประกอบด้วย

10.1 เหล็กเคาะ ทำจากเหล็กและไม้เนื้อ การใช้งาน ใช้เคาะขึ้นรูปประเทียมให้ได้รูปทรง วิธีการใช้ สอดแผ่นเงินในแกน ตีไล่ระดับจนส่วนหัวท้ายโค้งรวมเข้ากัน

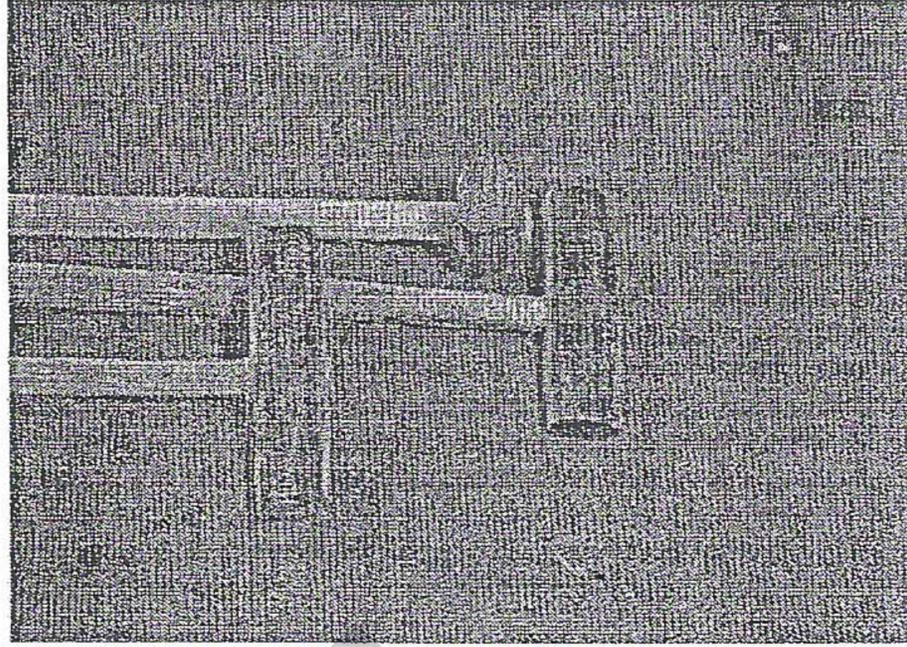
เหล็กเคาะ

10.2 เหล็กกดคลายและตีวน้ำต่างๆ การใช้งาน ใช้สร้างลวดลายบนลูกประเทียม วิธีการใช้ กดหน้าเหล็กแบบต่างๆ ที่ผิวลูกประเทียม จนได้ลวดลายที่ต้องการ

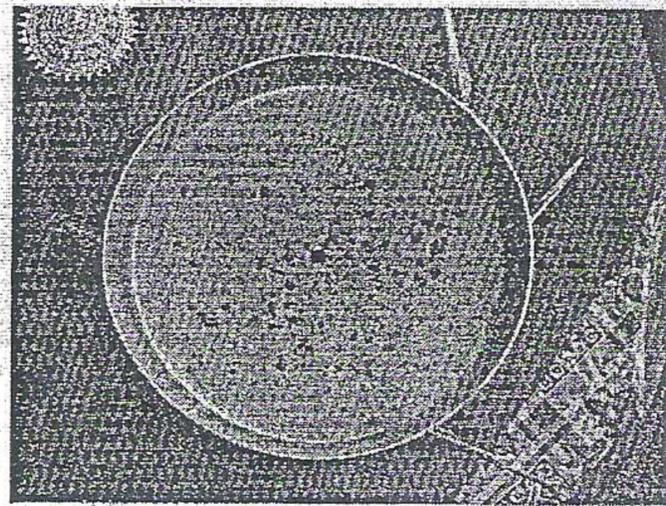
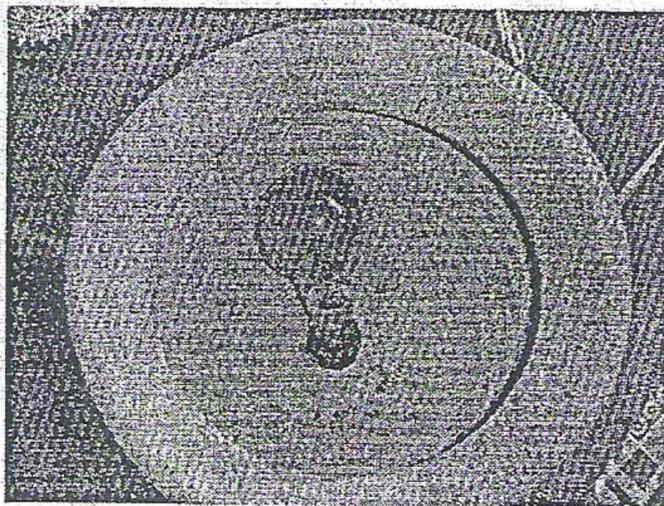
เหล็กกดคลาย

10.3 ค้อนตีประเทียม วัสดุที่ใช้ เขาควาย ไม้ การใช้งาน ใช้ตีขึ้นรูปลูกประเทียม
วิธีการใช้สอดแผ่นเงินเข้าในแกน ใช้ค้อนตีไล่ระดับจนส่วนหัวท้ายโค้งรวบเข้าหากัน

ค้อนตีประเทียม

10.4 อุปกรณ์ให้ความร้อนประเทียมเพื่อง่ายต่อการกดตาย ประกอบด้วยหม้อดิน
หลอดไฟ ฝาหม้อ การใช้งาน ให้ความร้อนแก่ชิ้นงาน วิธีการใช้ วางชิ้นงานบนฝาหม้อซึ่งวางบน
หม้อดินเผาโดยภายในบรรจุหลอดไฟเพื่อให้ความร้อน

อุปกรณ์ให้ความร้อนประเทียม

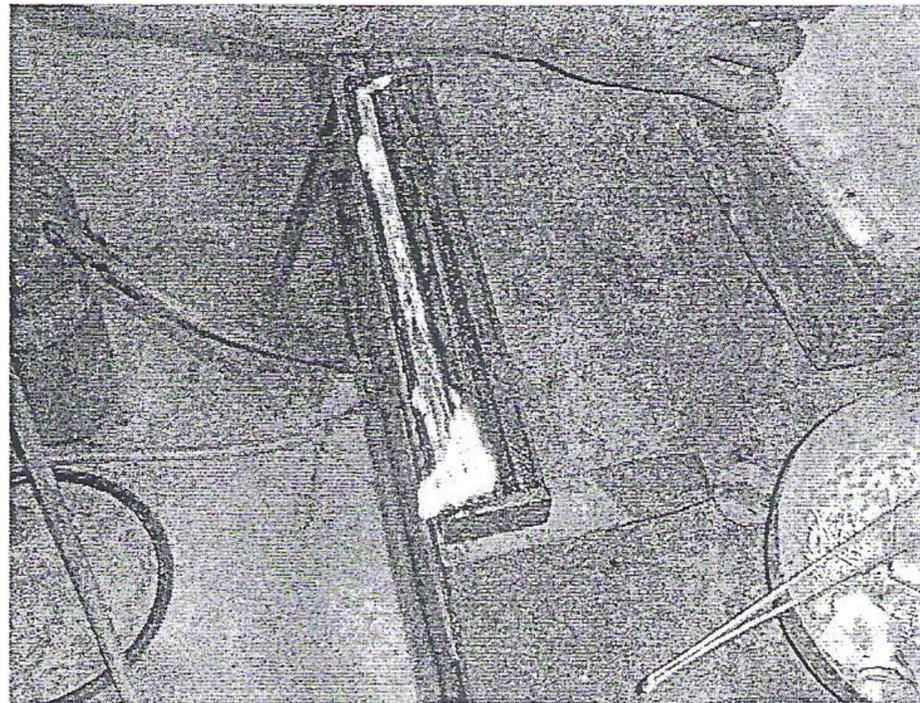
วิธีการและเทคนิค⁵

1. การหลอมเงิน หลอมเงินด้วยตะเกียงเป่าเล่นแบบใช้ลมอัดให้ความร้อนจนกระทั่งเม็ดเงินกลายเป็นของเหลว ใช้ไม้ไฟกวนเม็ดเงินที่ละลายแล้วให้เข้ากัน

การหลอมเงิน

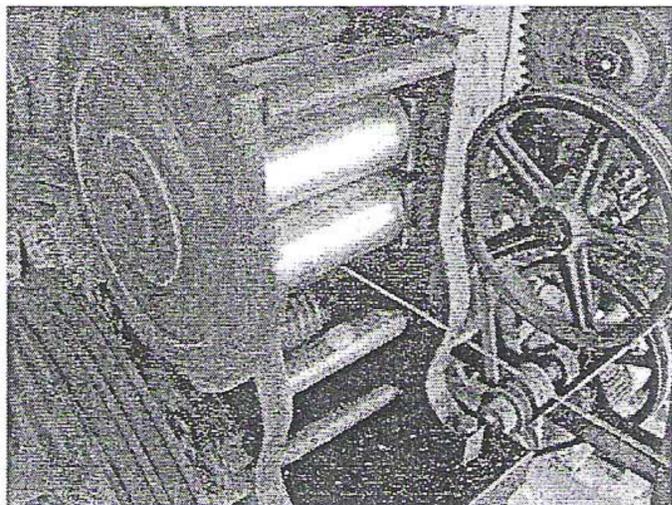
2. การแปรรูปเงินหลอมให้เป็นแผ่นหรือแท่ง เทเงินที่หลอมแล้วในรางแผ่นเพื่อนำไปรีดให้เป็นแผ่นหรือแท่งเงินที่หลอมแล้วในรางแท่งเพื่อนำไปรีดเป็นลวดเงิน

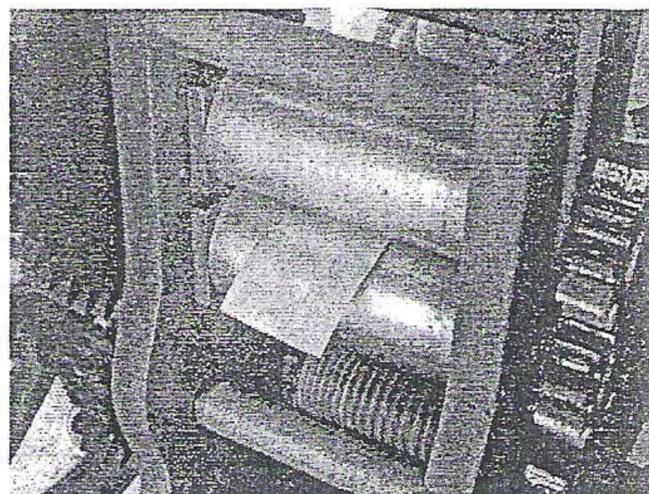
เทเงินในรางเท

⁵ สัมภาษณ์ช่างเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์

3. การรีด รีดเส้นลวดเงินในแผ่น หรือรีดแผ่นเงินให้บางตามขนาดที่ต้องการ

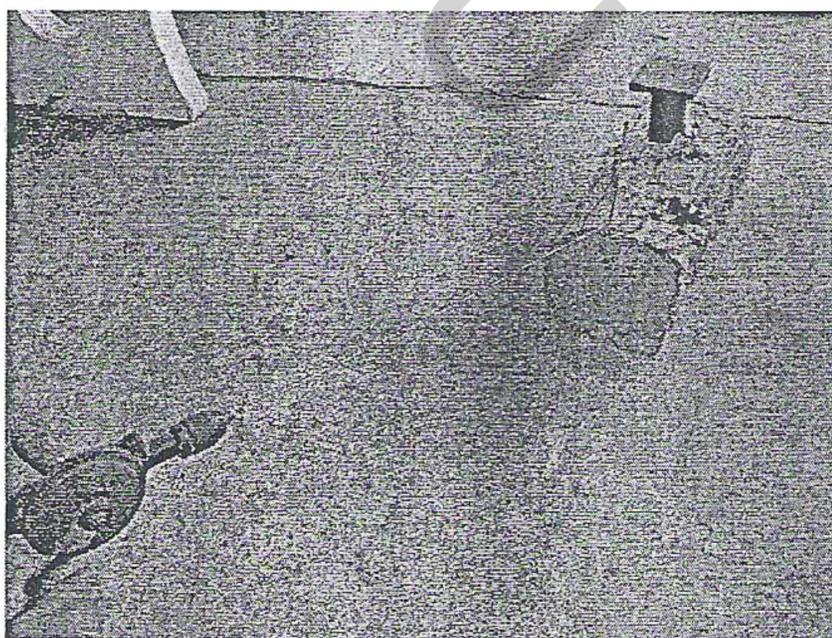
รีดลวด

รีดแผ่น

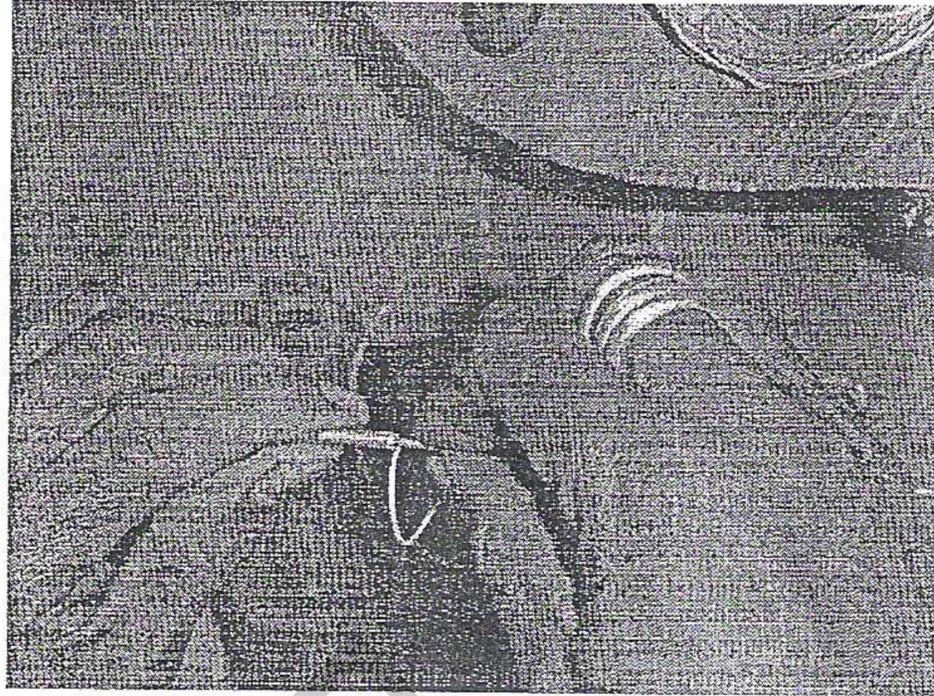
4. การทำชิ้นส่วนประกอบต่างๆ

4.1 การทำลวดปั่นเกลียว นำเส้นลวดเงิน 2 เส้นมาขึงปลายด้านหนึ่งไว้กับแกนเหล็ก ปลายอีกด้านหนึ่งยึดไว้กับสว่านมือแล้วหมุนสว่านจนเส้นลวดทั้ง 2 เส้นพันกันเป็นเกลียวแน่น

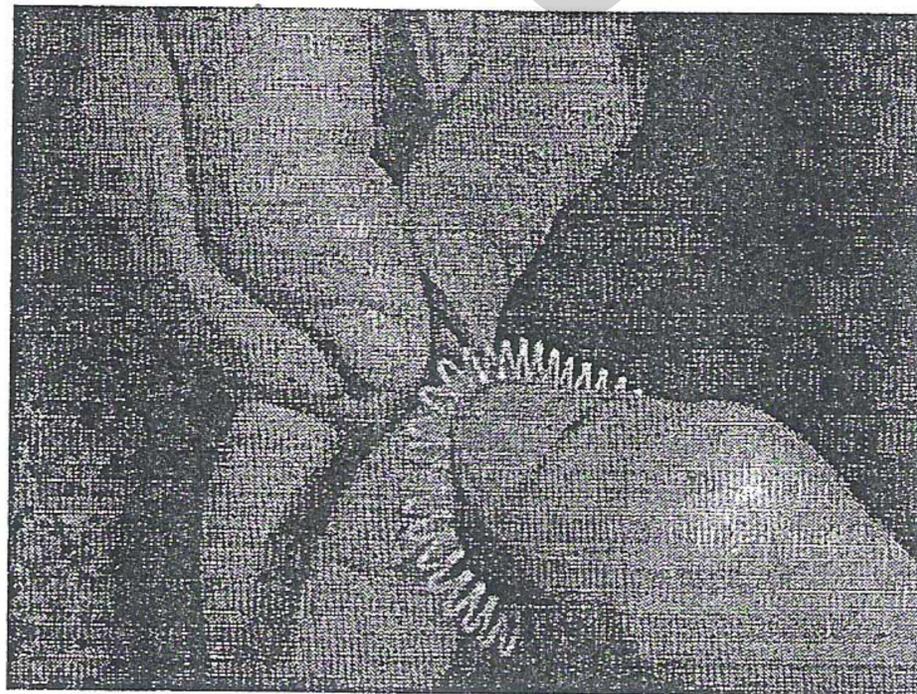
การทำลวดปั่นเกลียว

4.2 พันลวดที่ปั่นเกลียวเข้ากับแกนทรงกระบอก ตามขนาดวงที่ต้องการแล้วตัด
ออกเป็นแต่ละวง

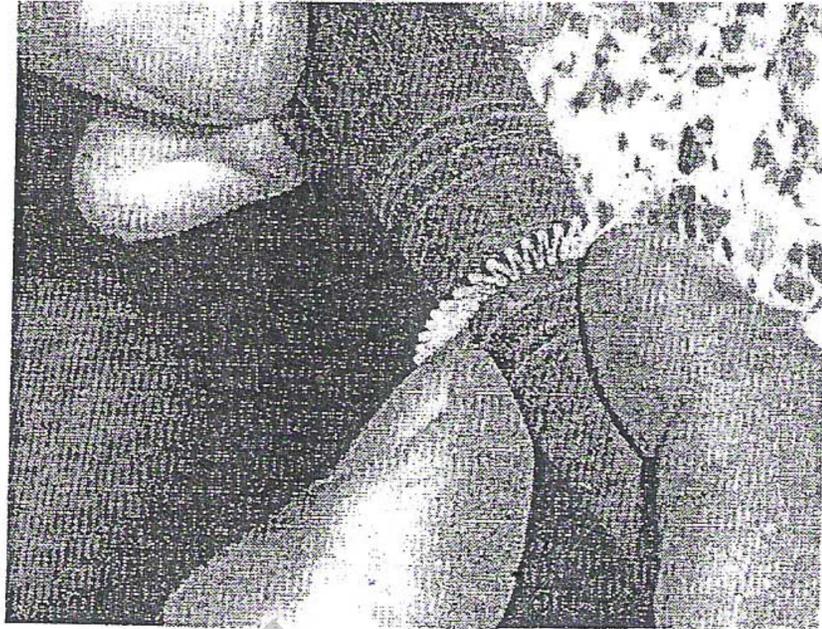
การทำห่วง

4.3 การทำดอก พันเส้นลวดเงินกับแกนทรงกระบอก จะได้เส้นลวดคล้ายสลิง
นำมาพันเข้ากับแกนทรงกระบอกอีกครั้งตามขนาดของดอกที่ต้องการ แล้วตัดออกเป็นดอก

การตัดกลีบดอก

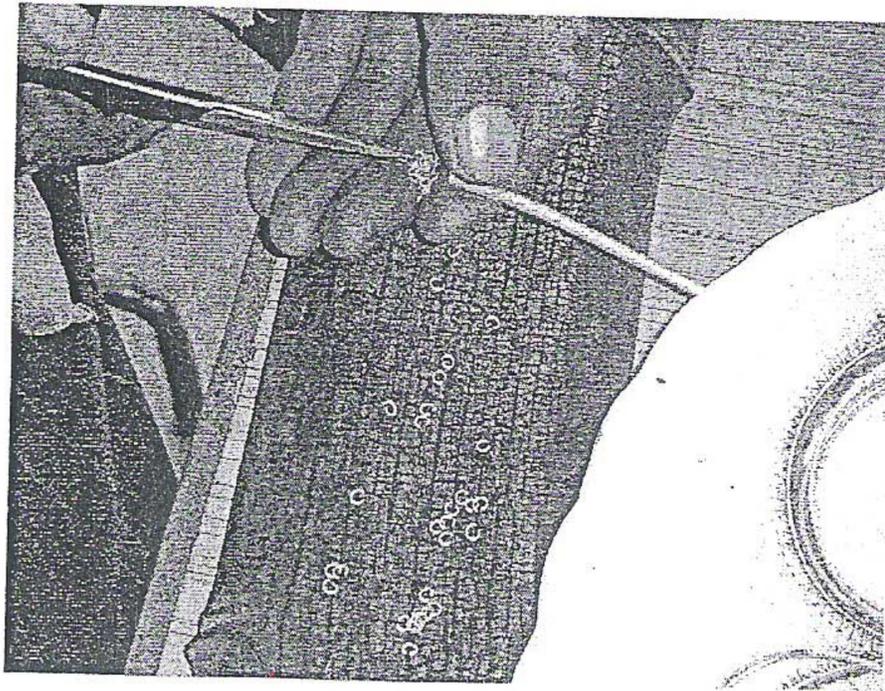
4.4 การคัดลวด นำเส้นลวดเงินมาตัดไป-กลับ กับแกนเหล็กที่ปักไว้บนไม้ให้มีจำนวนกลีบที่ต้องการ แล้วตัดกลีบให้เรียงกันเป็นวงกลม

การตัดกลีบให้กลม

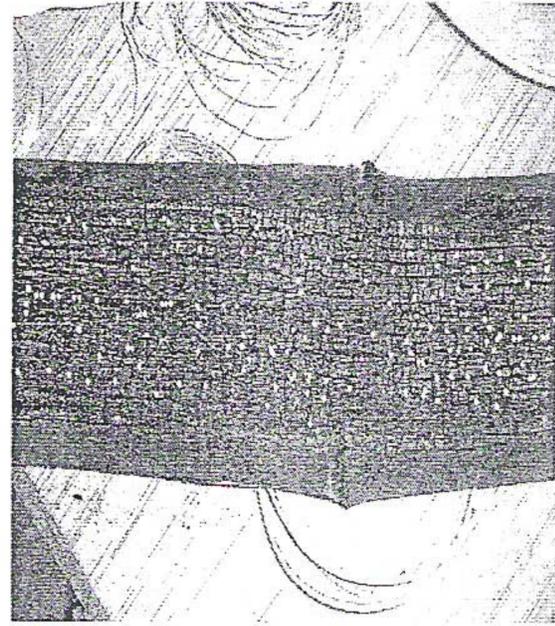
5. การทำไขปลา ใช้วิธีการที่เรียกว่า เป่าไขปลา โดยใช้ตะเกียงเป่าเล่น เป่าไฟให้ความร้อน ซึ่งเริ่มต้นด้วยการ

5.1 นำเส้นลวดเงินมาพันกับก้านทองเหลือง แล้วตัดทีละห่วงวางเรียงกันบนท่อนไม้ไผ่

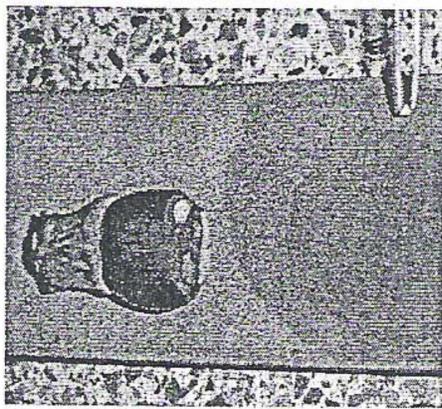
การเตรียมห่วงลวดทำไขปลา

5.2 เป่าไฟให้ความร้อนที่ละจุด โดยมีเทคนิคการใช้หัวเป่าต้องตั้งตรง จึงจะทำให้
ห่วงเงินม้วนเข้าหากันเป็นเม็ดกลมเสมอกัน

การเป่าไฟใส่ปลา

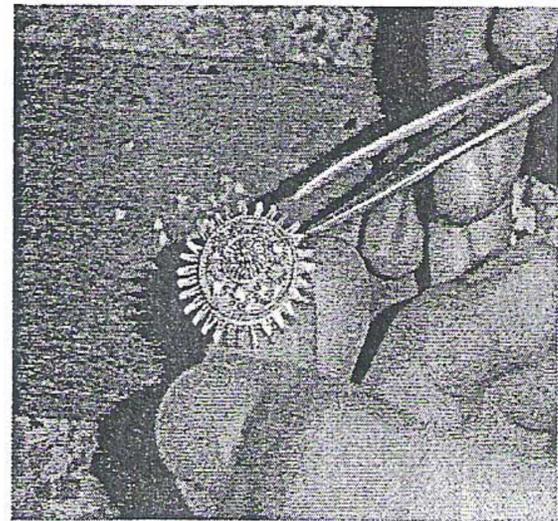
6. การประกอบชิ้นงาน นำชิ้นต่างๆ ที่ได้จัดเตรียมไว้ มาประกอบเข้าชิ้นงาน “ดอก”
รูปแบบต่างๆ ซึ่งกลุ่มช่างเทคนิคในการติดชิ้นส่วนต่างๆ เข้าด้วยกันก่อนโดยใช้ “น้ำยา” จากผล
“ลูกเบง” เป็นพันธุ์ไม้ในท้องถิ่น มีความเหนียวเหมือนกาวที่แห้งไว้ให้แห้งจึงเชื่อมประสานด้วยน้ำ

ประสานเงิน เป่าให้ร้อน จะเห็นได้ว่างานช่างฝีมือเครื่องเงินของ
หมู่บ้านเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ แห่งนี้ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่า
ผลงานของที่ใดๆ ทั้งสร้อยคอ สร้อยข้อมือ เข็มขัด ต่างหู แหวนฯ

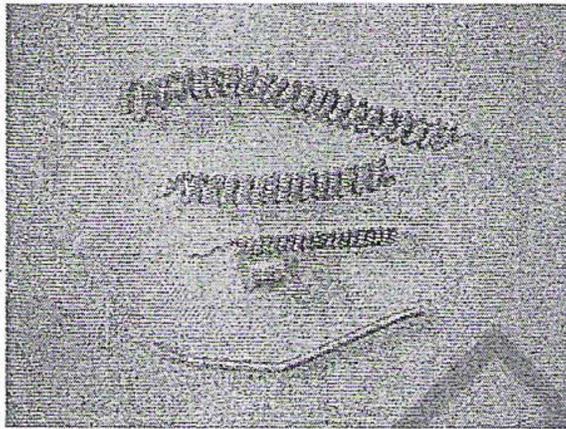
ซึ่งผลิตจากฝีมือล้วนๆ ไม่
มีการใช้เครื่องทุ่นแรง
ใดๆ มีความงดงามอย่าง

ยิ่ง ผลงานทุกชิ้นมีชีวิตชีวา ไม่เป็นงานโหลที่ทำได้ง่ายๆ
จากเครื่องจักร ตัวอย่างเช่น การขึ้นรูปด้วยการขีดเส้นลวด
เงินไปมาในระยะห่างที่เท่าๆ กันจนได้รูปทรงที่ต้องการ
และนำมาเชื่อมต่อซ้อนกันตามขนาดต่างๆ เป็นชั้นบันได
จากนั้นประดับด้วยเม็ดไข่มุก เป็นงานที่พิถีพิถันละเอียด
เป็นที่สุดภาษาเขมรเรียกว่า ตะเกา มีด้วยกันมากกว่า 10
ลาย หรือแม้กระทั่งการลนไฟให้เงินอ่อนตัวเพื่อหลอม

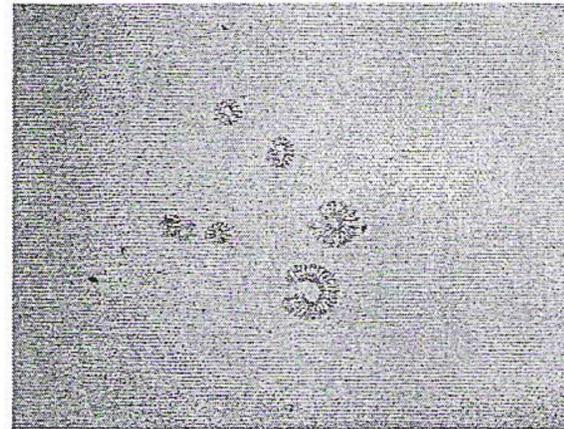

การเรียงชิ้นส่วน
โดยใช้กาวจากลูกเบง

ละลายจนหมดตัวเม็ดกลมๆ เป็นไขปลาบรางไม้ไผ่ที่อาศัยผิวที่แตกร้าวของไม้ไผ่นั้นเป็นแผงยึดเกาะไม่ให้เม็ดเงินเล็กจิ๋วลื่นไหลหรือปลิวไป และเทคนิคดั้งเดิมอีกอย่างของช่างที่นี่ก็คือการใช้ลูกเบง (ผลในฝักของไม้ยืนต้นชนิดหนึ่ง) มาฝนกับน้ำ สำหรับเป็นตัวเกาะยึดไขปลาและชิ้นส่วนขนาดเล็กอื่นๆ ติดตัวชิ้นงานได้โดยง่ายและติดแน่นขึ้น โดยลวดลายที่โดดเด่นเป็นที่รู้จักและสร้างชื่อแก่เครื่องเงินสุรินทร์ อาทิเช่น ดอกรังหอก ดอกบัวกลีบ ดอกกระเวียง ดอกบัวเฟื่อน ดอกตั้งโอ้ กรวยแมงดา น้ำเต้า มะเฟือง ถุงเงิน ตะโพนกลมยาว ฟักทอง ทรงกระบอก ไข่มงมม เม็ดข้าว ฯลฯ

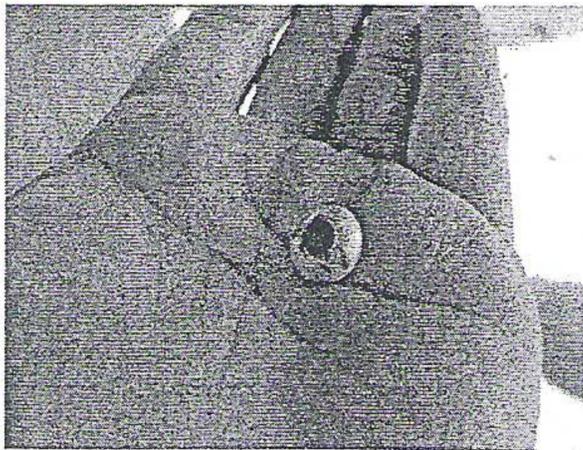

ขดลวดเงินสปริง

ห่วงลวดเงินสปริง

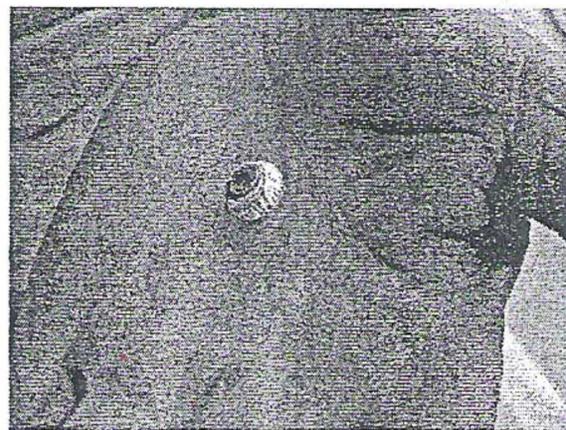
7. การทำลวดลายบนชิ้นงาน “ประเทียม”

ประเทียมก่อนกลาย

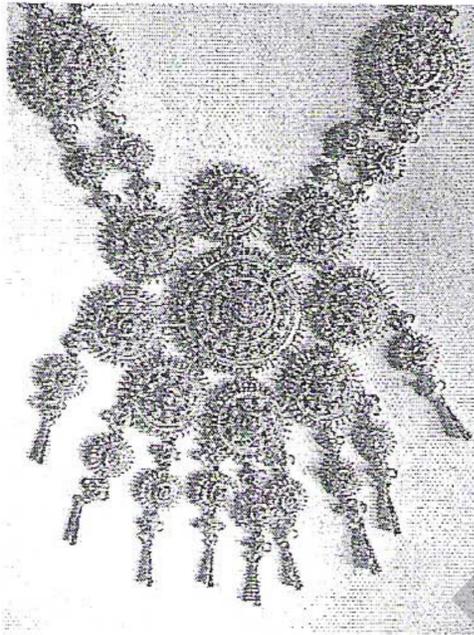
การกลายประเทียม

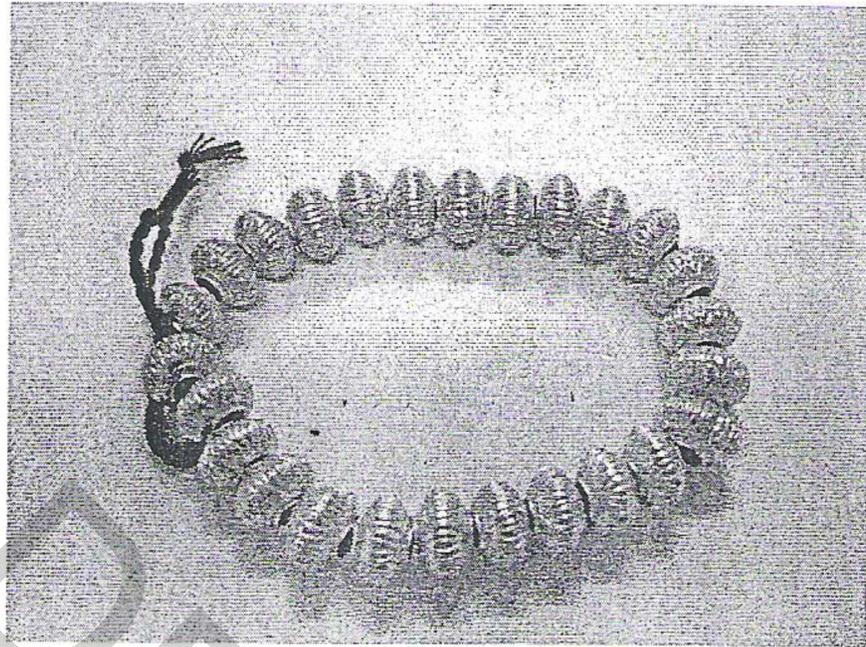
ประเทียมหลังกลาย

การทำลวดลายบนชิ้นงานประเก็อม ส่วนใหญ่จะเป็นลายกลีบบัว และมีลายประกอบเป็นจุดๆ ที่เรียกว่า ขาตั้งกแทน โดยการกลายที่พื้นผิวด้วยลวดลายแบบต่างๆ

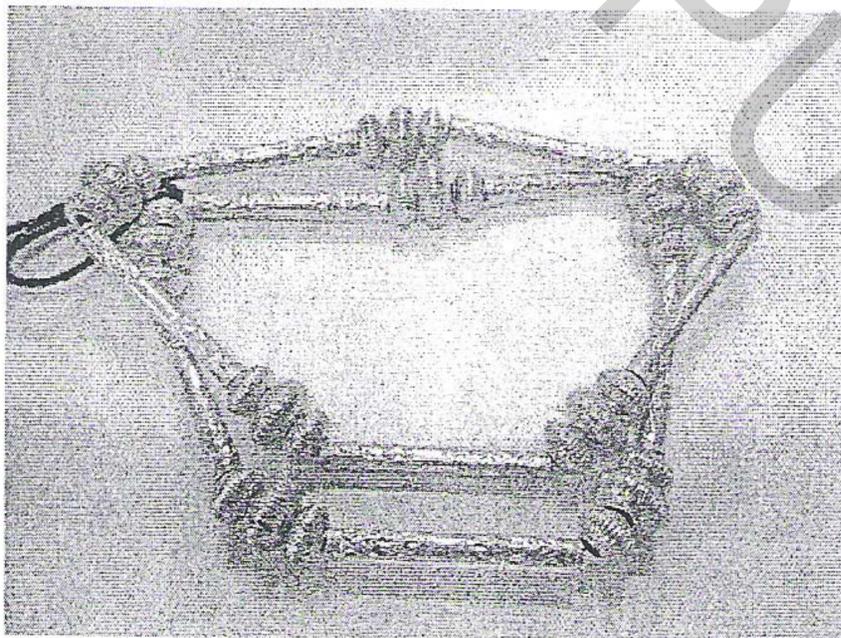
ตัวอย่างผลงานสำเร็จ

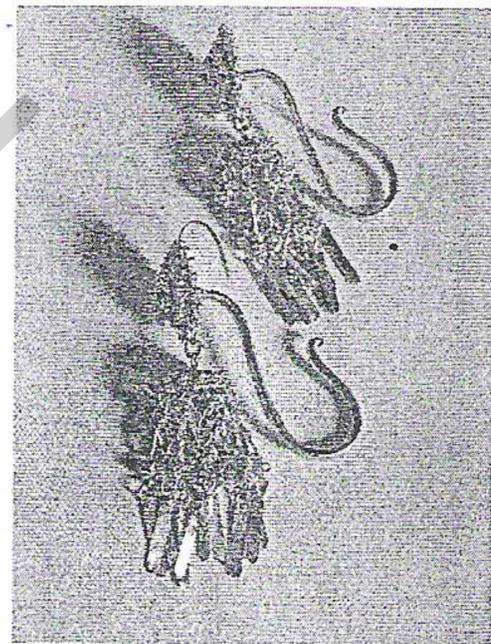
สร้อยคอตะเกา

สร้อยนข้อมือประเก็อม

สร้อยคอประเก็อม

ต่างหูตะเกา

บทที่ 5

เครื่องเงินบ้านวัวลายเมืองเชียงใหม่

ประวัติเมืองเชียงใหม่¹

เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองเก่าแก่ที่มีอายุมากกว่า 700 ปี นับตั้งแต่พญามังราย พญาการเมืองและพ่อขุนรามคำแหงร่วมกันสร้างเมืองขึ้นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง และขนานนามว่านพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่

เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางแห่งอาณาจักรล้านนา มีความเจริญสูงสุดในทุกๆ ด้าน เคยแผ่ขยายอาณาเขตกว้างไกลออกไปจรดเชียงตุงและเชียงรุ่ง ด้านการศาสนาก็ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาไปทั่วอาณาจักรและยังจัดให้มีการประชุมสังคายนาขึ้นในรัชสมัยพญาติโลกราช ด้านวรรณกรรมได้มีวรรณกรรมพุทธศาสนาที่สำคัญๆ เกิดขึ้นมากมาย เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์สังคยานาและปัญญาสชาดก เป็นต้น ช่วง พ.ศ.2101 พระเจ้าบุเรงนองกษัตริย์พม่าได้ยกทัพมาตีเชียงใหม่ ทำให้ล้านนาตกเป็นของพม่าเป็นเวลากว่า 200 ปี ในระหว่างที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้บ้านเมืองและตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีนั้น พญากาวิละซึ่งเป็นหลานเจ้าเมืองลำปางร่วมกับพญาเจ้าเมือง ขุนนางเมืองเชียงใหม่ได้เข้าสวามิภักดิ์ต่อกองทัพพระเจ้าตากสินมหาราชแล้วเข้าร่วมรบขับไล่พม่าออกจากเมืองเชียงใหม่สำเร็จ ซึ่งต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพญากาวิละเป็นเจ้าผู้ครองเมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงใหม่จึงมีฐานะเป็นเมืองประเทศราชของสยามมีเจ้าเมืองปกครองสืบต่อกันมาจนถึงพลตรีเจ้าแก้วนวรรฐ เจ้าผู้ครองเมืองเชียงใหม่องค์สุดท้าย ซึ่งไม่มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองโดยตรง แต่รัฐบาลให้เกียรติในฐานะประมุขของบ้านเมืองพลตรีเจ้าแก้วนวรรฐถึงแก่พิราลัยใน พ.ศ.2482

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย คณะราษฎรจึงได้ยกเลิกตำแหน่งเจ้าผู้ครองเมืองเชียงใหม่ เชียงใหม่ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางอาณาจักรล้านนาจึงเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย ปัจจุบันเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และภาษาพื้นเมือง(ภาษาคำเมือง) เป็นเอกลักษณ์ของตนอย่างเด่นชัดและมีการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างมาก มีสิ่งอำนวยความสะดวก มีสนามบินที่ทันสมัย เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจการค้า ศูนย์กลางทางการศึกษา ศูนย์กลางทางการแพทย์และสาธารณสุขของภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่มีคำขวัญว่า “คอยสุเทพเป็นศรี ประเพณีเป็นสง่า บุปผาชาติล้วนงามตา นามล้ำค่านครพิงค์”

¹ เอกสารเผยแพร่โดยศูนย์ราชการจังหวัดเชียงใหม่

ประวัติเครื่องเงินบ้านวัวลาย จังหวัดเชียงใหม่²

การทำเครื่องเงินไทยของเชียงใหม่ นั้น การทำหัตถกรรมเครื่องเงิน บ้านวัวลาย จังหวัดเชียงใหม่ มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ามังรายปฐมกษัตริย์ ผู้ก่อสร้างเมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ.1839 และได้สร้างความสัมพันธ์กับเมืองพุกามและเจราชอช่างฝีมือ อันได้แก่ ช่างทอง ช่างฉ่อง ช่างดอง ช่างแต้ม ช่างเหล็ก ช่างเงิน ช่างเงิน ฯลฯ มายังเมืองเชียงใหม่ เพื่อฝึกเป็นอาชีพเสริมให้กับประชาชน ดังปรากฏหลักฐานจากตำนานราชวงศ์เมืองเชียงใหม่ ดังเจ้าอั้งวะพุกามนั้นก็ปรึกษาหารือเจรจากัน เมื่อปรึกษาหารือกันแล้ว ช่างหล่อ ช่างตี ช่างฉ่อง ผู้ทรงฉลาดทั้งหลาย ก็เลือกเอง ผู้อื่นช่างหล่อ ช่างตีตั้งกลาย ช่างตีฉ่อง 2 หัว ทั้งถูกศิษย์ลูกน้องทั้งหมด 500 ทั้งเครื่องพร้อม จักยื่นถวายท้าวล้านนา ซึ่งทำให้เชียงใหม่มีช่างหัตถกรรมพื้นบ้านที่ได้รับการฝึกฝน และมีการทำสืบเนื่องตลอดมา ในยุคแรกของการทำเครื่องเงินจะทำเป็นถ้วยเพื่อถวายแด่เจ้าเมือง แต่เมื่อเศรษฐกิจขยายตัวเมืองเชียงใหม่กลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าของล้านนา มีการติดต่อซื้อขายกับดินแดนอื่นโดยรอบ ไม่ว่าจะเป็นพม่า ลาว หรือแม้แต่ชาวเขาเผ่าต่างๆ เครื่องเงินเริ่มกลายเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนซื้อขายกับสินค้าชนิดอื่น สามัญชนเริ่มครอบครองเครื่องเงินได้ในขณะที่เจ้านายเปลี่ยนไปใช้เครื่องทองแทน แม้ว่าไม่ปรากฏหลักฐานว่าช่างเหล่านั้นมาตั้งถิ่นฐานอยู่ตามที่ใดก็ตามแต่อย่างไรก็ตามในระยะต่อมา นโยบายเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมืองของพระเจ้ากาวิละ ภายหลังจากที่ขับไล่พม่าออกจากเมืองเชียงใหม่ในช่วง พ.ศ.2310 โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นผู้ทรงช่วยเหลือในการทำสงครามขับไล่พม่าออกจากเมืองเชียงใหม่แล้วนั้นเมืองเชียงใหม่ก็เป็นเมืองร้างอยู่ราว 20 ปี (พ.ศ.2319-2339) เนื่องจากผู้คนจะหนีภัยสงครามไปอาศัยอยู่ตามป่าเขา พระเจ้ากาวิละต้องส่งทหารไปป่าว่าร้องให้ประชาชนกลับเข้ามาอยู่ในเมืองแต่ก็น้อยเต็มทน ดังนั้นจึงมีคำสั่งให้สกุลสี่ เมืองเงิน เมืองเชียงตุง เมืองยองให้มาตั้งรกรากในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งปรากฏหลักฐาน คือ ชื่อเมืองในปัจจุบันตามท้องที่ในเขตอำเภอสันทราย อำเภอดอยสะเก็ด อำเภอสันกำแพง อำเภอสารภี อำเภอเมือง อำเภอหางดง ได้แก่ เมืองเต็น เมืองวะ เมืองพอน เมืองพยาก เมืองโก เมืองหลวง เมืองคอน เมืองหลวย เชียงแสน เชียงขวาง เมืองสาต เมืองกาย เมืองล้ง บ้านวัวลาย บ้านสะต๋อย ทุ่งอ้อตองกาย เป็นต้น

ในการกวาดต้อนผู้คนเข้ามาอยู่ในเชียงใหม่ นั้น ได้ทำเป็นระยะๆ อย่างมีเป้าหมาย กล่าวคือผู้ที่กวาดต้อนมานั้นจะมีทั้งหมดโหรา สล่า (ช่างฝีมือ) ไม่ว่าจะเป็นช่างทอง ช่างดอง ช่างแต้ม ช่างเหล็ก ช่างเงิน ช่างฉ่อง ช่างกลอง รวมทั้งสล่าเครื่องเงินที่อยู่ในหมู่บ้านวัวลาย แขวงเมืองปับแลบลุ่มแม่น้ำสาละวิน ฝั่งตะวันตกเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองเชียงใหม่ เพื่อฝึกเป็นอาชีพให้กับประชาชนและจัดทำส่งคุ้มหลวง บริเวณที่จัดให้ช่างฝีมืออยู่นั้นคือ บริเวณระหว่างกำแพงชั้นนอก

² ข้อมูลจากประวัติหมู่บ้านวัวลายจังหวัดเชียงใหม่

กับกำแพงชั้นใน (ปัจจุบันยังมีชื่อบ้านช่างเหล็ก ช่างฆ้อง ช่างเงิน ช่างเงิน ฯลฯ) รายรอบตั้งแต่บริเวณแจ่มศรีภูมิถึงแจ่มกุ้งเชียงชาวบ้านวัลลายจากพม่าตั้งรกรากอยู่บริเวณทิศใต้ของตัวเมืองเชียงใหม่ระหว่างกำแพงชั้นนอกกับกำแพงชั้นใน โดยใช้ชื่อว่าหมู่บ้านวัลลาย บริเวณวัดศรีสุพรรณและวัดหมื่นสารในเชียงใหม่ จวบจนถึงปัจจุบัน การทำเครื่องเงินบ้านวัลลายนั้น ช่างผู้ตีชิ้นเงินและสลักลวดลายบนชิ้นเงินนั้นเป็นช่างในคุ้มหลวงเมืองเชียงใหม่ในอดีต และได้นำมาถ่ายทอดอย่างต่อเนื่องให้ลูกหลานจนสามารถเป็นช่างฝีมือจนเป็นที่ยอมรับและขยายแหล่งที่ผลิตเครื่องเงินไปยังหมู่บ้านอื่น เช่น บ้านหารแก้ว อำเภอหางดง บ้านแม่หย้อย อำเภอสันทราย เป็นต้น ซึ่งได้พัฒนารูปแบบลวดลายไปมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน เครื่องเงินได้พัฒนาไปมาก รวมทั้งลวดลายก็ได้พัฒนาสู่วิถีชีวิตที่หลากหลายมากขึ้นเช่นกัน แต่เนื่องจากหลักฐานเครื่องเงินในอดีตไม่ได้เท่าที่พบก็มีอายุไม่เกิน 100 ปีเท่านั้น ตามประวัติ สันนิษฐานกันว่า การทำเครื่องเงินของชาวเชียงใหม่ น่าจะได้รับการถ่ายทอดมาจากพม่า เช่น ชนทรงรูปาตรและการตีลายนูนเล็ก แต่อย่างไรก็ตามเครื่องเงินอื่นๆ ของเชียงใหม่กลับแตกต่างไปจากพม่าทั้งสิ้น ลวดลายแบบดั้งเดิมของเชียงใหม่ที่มักทำขึ้นบนชิ้น (สลุง) รูปทรงกระบอกนั้น มักเป็นลายลึกลงกว่าทางภาคกลางนิยม เป็นลายชาคกลายสิบสองนักษัตริย์ ลายดอกกระถิน ลายดอกทานตะวัน ลายสัปรด ลายนกยูง ลายดอกหมากหรือถ้าโบราณจริงๆ ก็มักเป็นชั้นเรียบ

การทำเครื่องเงินหมู่บ้านวัลลายถือว่าได้สร้างสรรค์ศิลปหัตถกรรมเครื่องเงินตั้งแต่สมัยพระเจ้ากาวิละ ถือเป็นเครื่องบ่งบอกฐานะของคนในสังคมของคนล้านนา โดยจัดทำเครื่องเงินเป็นเครื่องใช้ไม้สอยเพื่อไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ สลุง หรือ ชิ้นเงินขนาดใหญ่ พาน เขียนหมาก ตลับใส่เครื่องประดับต่างๆ เป็นต้น งานศิลปหัตถกรรมเครื่องเงินเหล่านี้ในสมัยโบราณนิยมจัดทำลวดลายต่างๆ อาทิ เช่น ลายม่านเคี้ยว ลายนูนนางรำ ลายเส้พร้าว ลายดอกเครือขด เป็นต้น เพื่อนำไปถวายแด่เจ้าเมืองหรือขุนนางในอาณาจักรล้านนา เพราะเครื่องเงินเปรียบเสมือนเครื่องบ่งบอกฐานะทางสังคม ซึ่งสละเครื่องเงินแต่ละรุ่นนำความรู้ความชำนาญในการสร้างสรรค์ศิลปะมาถ่ายทอดไปสู่ลูกหลานรุ่นต่อมา

ประเภทของผลิตภัณฑ์เครื่องเงินเชียงใหม่มีหลายชนิดด้วยกัน แต่อาจจำแนกได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. เครื่องประดับ ได้แก่ สร้อยคอ สร้อยข้อมือ แหวน ต่างหู จี้ เข็มกลัดเสื้อ เข็มกลัดเนคไท
2. ของใช้ประจำบ้าน ได้แก่ ชั้นน้ำพานรองน้ำ ถาด ชุบน้ำชา ก่องบู่หรี ชิ้นเงินขนาดใหญ่

ตลับใส่เครื่องประดับ

³ นันทวัน สาวนายอน, หนังสือชุด วิถีชีวิตและมรดกภูมิปัญญาไทย เรื่องสิ่งของเครื่องใช้ เครื่องเงิน เครื่องเงินเครื่องทอง. กรุงเทพมหานคร: บริษัทที่ชซึ่งทอยส์จำกัด, 2554. หน้า 26.

วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต⁴

1. โลหะเงิน หาซื้อได้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เงิน 100% ซึ่งสั่งซื้อมาจากโรงงาน
ถลุงเงินโดยตรง เงินแถบ 90% ซึ่งเป็นเงินรูปจากพม่าและอินเดีย หรือจากเครื่องเงินเก่าๆ ราคาซื้อ
เงิน 100% หน้า 1 บาท ราคาประมาณ 60 บาท ส่วนเงินรูปแถบละ 3 สลึง ราคาประมาณ 40 บาท
2. ทองแดง
3. ขาดม ใช้สำหรับถลุงบนเครื่องรูปพรรณเพื่อทำเป็นเรื่องถมผู้ผลิตจะเป็นผู้ทำขึ้นเอง
4. ขาสี ใช้สำหรับเคลือบเครื่องรูปพรรณทำเป็นเครื่องลงขาสี

อุปกรณ์และเครื่องมือในการผลิต⁵

1. เครื่องมือคึงเงินเส้น
2. อุปกรณ์ในการทุบ หรือตี ประกอบด้วย
 - ค้อนเหล็ก มีหลายขนาด หลายชนิด
 - แท่นเหล็ก หรือตั้งเหล็กใช้รองทุบ
3. อุปกรณ์ในการขัด ประกอบด้วย
 - แปรงทองเหลือง
 - มะขามเปียก
 - หินขัด หรือ กระดาษทราย
 - น้ำ
4. อุปกรณ์ในการแกะลาย ประกอบด้วย
 - แท่นแกะลายที่ทำด้วยชั้นผสมด้วยน้ำมันหมู
 - ค้อน
 - ลิ่ม หรือ สี่ง อุปกรณ์ที่ใช้ตอกลาย

วิธีทำแท่น ทำได้โดยการเคี่ยวชั้นกับน้ำมันหมูจนเป็นเนื้อเดียวกัน แล้วเทลงไปในแท่นไม้
เพื่อให้เป็นรูป และขนาดตามต้องการ สอดไม้เข้าไปได้ชั้น เพื่อทำเป็นที่ถือ

⁴ <http://www.prc.ac.th/newart/newart&craft/silver03.htm>

⁵ สรรพช่าง, ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชียงใหม่. เชียงใหม่: ม.ป.ท, 2539. หน้า 26.

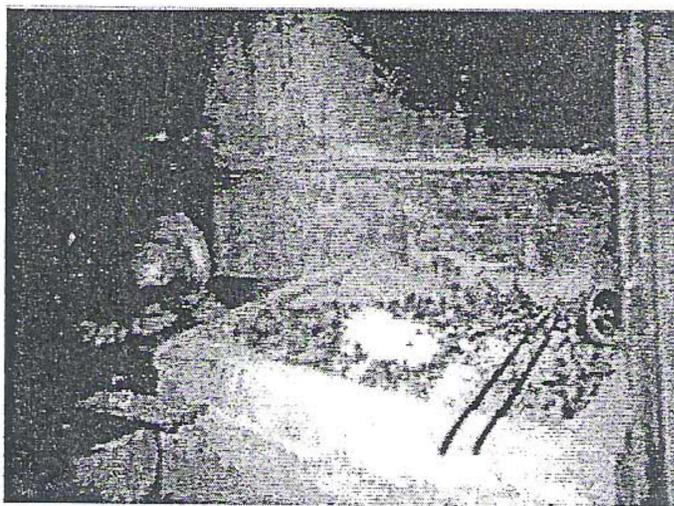
ขั้นตอนในการทำเครื่องเงิน⁶

กระบวนการผลิตเครื่องเงิน มีขั้นตอนสำคัญ 3 ขั้นตอน คือ

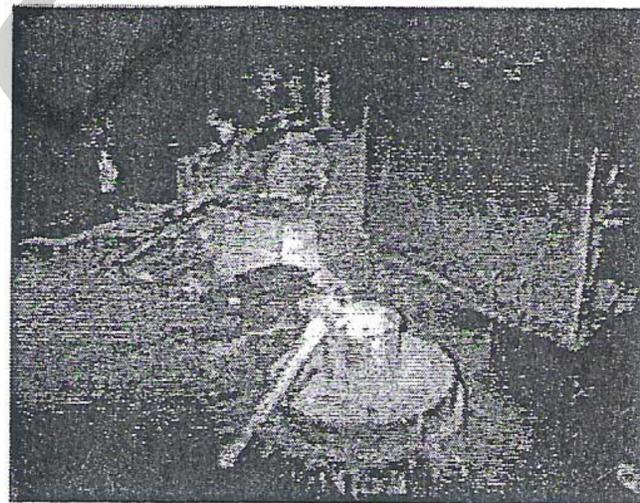
1. การหลอม เป็นขั้นตอนแรกในการผลิต เป็นการเตรียมวัตถุดิบ เพื่อใช้ทำงานขั้นต่อไป

โดยเริ่มจากนำเงินชั่งน้ำหนัก นำเงินมาหลอมโดยใส่ในเบ้า ซึ่งทำด้วยดินเผาที่มีลักษณะกลม แล้วนำไปเผาในเตาเผาแบบสุบลมเข้า เรียกว่า “เตาเผา” ในขณะที่เผาเนื้อเงินจะละลายไปช้าๆ ให้เติมดินประสิวกับข้าวสารตอก เพื่อช่วยให้เนื้อเงินเนียนและอ่อน ก่อนจะนำไปเทในเบ้าให้เต็มผงดำนลงไปในเงินที่ละลาย เพื่อไม่ให้เงินติดเบ้าและนำมาเทลงในเบ้า ซึ่งทำด้วยดินเหนียว มีลักษณะเป็นหลุมตื้นๆ ก่อนเทเนื้อเงินลงในเบ้า ให้ใส่น้ำมันก๊าดลงไปใ้เนื้อเงินก่อนประมาณ 3 ใน 4 ของเบ้า แล้วจึงเทเงินลงไป จะเกิดการลุกไหม้ เพื่อให้เนื้อเงินจับกันแน่น ไม่ให้เกิดช่องอากาศ และใช้เครื่องเกลี่ยหน้าเงินให้เรียบ ทิ้งไว้ประมาณ 5 นาที ชุดเอาผงถ่านออกมาแล้วคว่ำเบ้าลง แผ่นเงินที่อยู่ในหลุมเบ้าก็จะหลุดออกมา

นำเนื้อเงินที่หลอมแล้วไปชุบกัมมะถัน อัตราส่วน กัมมะถัน 2 ขวดต่อน้ำ 6 ถึง น้ำจะเป็นสีขาว เมื่อนำเงินแช่ลงไป น้ำจะกลายเป็นสีฟ้าอมเขียว การที่นำเอาเนื้อเงินที่หลอมแล้วแช่ลงในน้ำกรด เพื่อให้กรดเข้าแทนที่ช่องว่างอากาศที่อยู่ในเนื้อเงินแล้วนำไปแช่ในน้ำมะขามเปียก เพื่อล้างสิ่งสกปรกที่เหลืออยู่ โดยเฉพาะกรดให้ออกให้หมด ใช้แปรงทองเหลืองขัดเนื้อเงินก็จะสดใสขึ้น

เตาหลอม

อุปกรณ์การหลอม

2. การขึ้นรูป เป็นการเตรียมภาชนะให้เป็นรูปแบบตามต้องการ โดยทั่วไป มี 6 แบบ คือ การขึ้นรูปด้วยก้อน การตัดต่อ การหล่อ การชักลวด การสาน และการบุ

นำไปทุบหรือตีขึ้นรูปตามต้องการ โดยอาจลนไฟบ้างเพื่อให้ดีงาย และเนื้อเงินจะอ่อนตัวลง ดีจนได้รูปทรงที่ต้องการเป็นงานขั้นแรกที่ช่างทำเครื่องเงินไทยต้องใช้ฝีมือประดิษฐ์ออกแบบ

⁶ สรรพช่าง, เรื่องเดียวกัน. เชียงใหม่: ม.ป.ท, 2539. หน้า 27-28 และ โปรดดูรายละเอียดใน

สิ่งของต่างๆ ให้ได้รูปทรงสวยงามได้สัดส่วน การทำรูปพรรณเครื่องเงินไทยตามมาตรฐานเครื่องเงินไทยที่กำหนดจะต้องใช้โลหะเงินที่มีความบริสุทธิ์ ไม่ต่ำกว่า ร้อยละ 92.5 หรือที่เรียกว่าเงินสเตอร์ลิง (Sterling silver)

การตีขึ้นรูปขัน

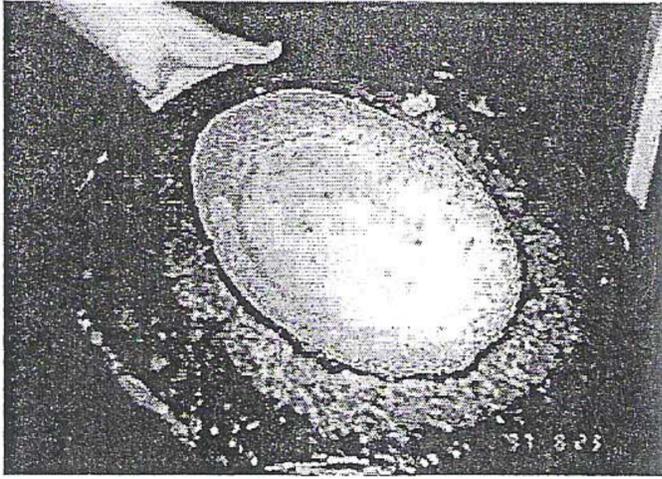
การตีขึ้นรูปถาด

3. การทำลวดลาย การแกะลายนูนสูง

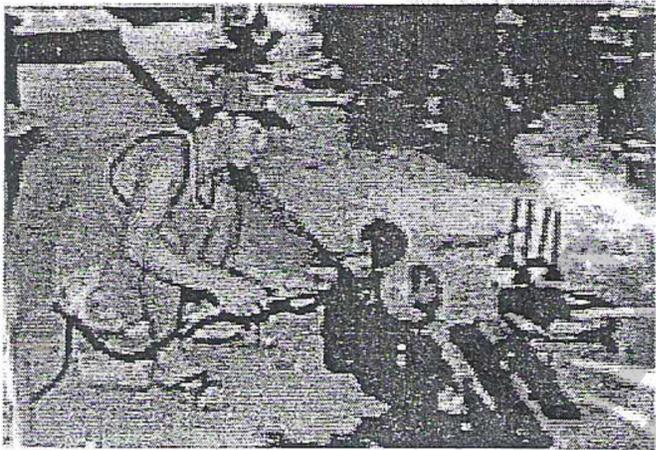
ในสมัยโบราณการทำลายนูนสูง ช่างหรือที่เรียกว่าสล่า จะทำเป็นลายนูนสูงชั้นเดียวโดยคุณลายด้านในเพียงชั้นเดียว จากนั้นก็ประกอบลายด้านหลัง ต่อมาช่างก็คิดลายสองชั้น โดยการคุณลายด้านในสองชั้น จนถึงสามชั้น ช่างจะทำลายนูนสูงโดยสังเกตจากธรรมชาติและสิ่งที่อยู่รอบตัว โดยช่างพยายามที่จะให้เหมือนจริงทุกอย่าง การทำลายนูนสูงเป็นลายที่มีความสลับซับซ้อนมาก การทำงานของช่างใช้ทั้งสมาธิ ความใจเย็น ความอดทน และใช้เวลานานมากกว่า จะได้ชิ้นงานหนึ่ง

ขั้นตอนในการสลักลวดลายบนขันเงิน

1. นำเงินที่จะสลักลวดลายใส่ไปในแท่นพิมพ์ที่ทำด้วยขัน
2. ตอกลายจากข้างในขันเงินให้นูนออกมา
3. ใส่ขันลงไปขันเงินนั้นให้เต็ม และคว่ำขันเงินนั้น เพื่อแต่งลวดลายภายนอกให้สวยงามด้วยเครื่องมือชนิดต่างๆ ให้เหมาะสมกับลายนั้น
4. เอาขันออกจากขันเงิน โดยการลนไฟ เมื่อขันละลายก็จะหลุดออกมาจากแม่พิมพ์
5. ผิวที่ขรุขระใช้ขัดด้วยกระดาษทรายให้ผิวเนื้อเรียบ
6. นำขันเงินที่เสร็จแล้วนั้นไปต้มด้วยน้ำกรดผสมกำมะถัน ใช้เวลาต้มประมาณ 30 นาที ในอุณหภูมิที่สูงมาก ถ้าอุณหภูมิไม่สูง วัตถุที่ต้มจะไม่ขาว
7. ขัดขันเงินในน้ำสะอาดด้วยแปรงทองเหลือง จะใช้ผงซักฟอกกับน้ำมะขามเปียก หรือผงหินขัดก็ได้ ขันเงินนั้นจะขาวเป็นเงางาม

การตอกกลวดลาย

การเข้าชั้นเตรียมสลักลาย

การขัดทำความสะอาด

การแกะสลักกลวดลาย เมื่อทำรูปพรรณตามต้องการแล้ว ช่างแกะสลักจะเป็นผู้แกะสลักกลวดลายต่างๆ ลงบนรูปพรรณนั้น เช่น ลายเทพพนม ลายไทย เป็นต้น ให้ความอ่อนช้อย สวยงาม แข็งแรง ทนทาน ปราศจากตำหนิ ถ้าเป็นเครื่องเงินที่แกะสลักนูนจากเงินล้วนๆ เรียกว่า สลักนูน ถ้าเป็นเครื่องถมและเครื่องลงยาสี เมื่อแกะสลักกลวดลายแล้วก็จะทำการลงยาถมและยาสีต่อไป

กลวดลายของเครื่องเงินเชียงใหม่

เครื่องเงินเชียงใหม่ที่นับเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวอยู่ที่วิธีการแกะสลักลายสองด้าน โดยจะตอกลายจากด้านในให้นูนตาม โครงร่างรอบนอกของลาย แล้วตีกลับจากด้านนอกให้เป็นลายละเอียดอีกทีหนึ่ง ลักษณะลายและรูปทรงเครื่องเงินภาคเหนือก็มีแบบเฉพาะของตนเอง โดยเฉพาะเครื่องเงินเชียงใหม่ จะมีลักษณะเป็นชั้นทรงบาตรที่มีลายนูนลึก นิยมทำรูปแบบเป็นชั้น หรือสลุงซึ่งเรียกว่าสลุงแบบพม่า และสลุงพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งปากกว้างกว่าเส้นผ่านศูนย์กลางตอนก้นและตอนปากไม่ต่างกันมากนัก เกือบจะตรงเป็นตรงกระบอกเลย ซึ่งเป็นลักษณะสำหรับตักน้ำหรือใส่น้ำ มีหลายขนาด ซึ่งมักเรียกแตกต่างกันตามรูปแบบและการใช้งาน กล่าวคือ ถ้าเป็นขนาดใหญ่มักจะใช้เป็นขัน เรียกว่าสลุงหาบ นิยมใช้ในหมู่เจ้านายเชียงใหม่ ขัน (สลุง) ขนาดกลาง หรือขัน (สลุง) ถ้างหน้า

และขัน (สูง) ขนาดเล็ก ใช้สำหรับน้ำดื่ม บางครั้งมีเรียกจอกน้ำ เป็นต้น และขัน (สูง) นี้นิยมทำ ลวดลายต่างๆ

ขันเงินใบหนึ่ง มีหลายลายผสมผสานกัน เช่น ลายนักขัตริย์มีรูปสัตว์อยู่ในกรอบรูปร่าง ต่างๆ เช่น กรอบรูปแหลม รูปสิงห์หลายตัวต่อๆ กัน กรอบหนึ่งๆ เรียกว่า โขงหนึ่ง ขันใหญ่ๆ มีครบ ทั้ง 12 ราศี ในกรอบ 12 กรอบ ก็เรียก 12 โขง ขันเล็กๆ มีไม่กี่โขง การล้อมกรอบลายบนพื้นต่างๆ นี้ ก็คล้ายกับที่ภาคกลางแบ่งลวดลายด้วยกรอบ 4 กรอบมีพื้นลายเป็นกนกบ้าง ดอกพุดตานบ้าง แต่ขัน ภาคกลางไม่มีมากกว่า 4 กรอบ นอกจากอยู่ในกรอบรูปร่างต่างๆ แล้ว ลายสิบสองนักษัตริย์ ซึ่งเป็นลาย เชียงใหม่ ยังอยู่ในแวดล้อมของดอกกระถินบ้าง ดอกทานตะวันบ้าง ดอกสัปปะรดบ้าง นอกจากลาย เชียงใหม่แล้ว ยังมีลายแม่หย้อย ขันแม่หย้อยดั้งเดิม เป็นชั้นคล้ายบาตรแบบพม่าแต่มีฝา มีลาย ประกอบตัวสัตว์ประจำราศี กรอบขันเป็นรูปสิงห์ มีลายริมปากขันเป็น “ดอกแก้ว” (ดอกพิกุล) หรือ ลายนกยูง หรือลายดอกหมาก มีลักษณะเป็นทางยาวตามแนวตั้งซ้อนๆ กัน แต่ปัจจุบันได้มีการ พัฒนาลวดลายขึ้นบนขันเงินและผลิตภัณฑ์เครื่องเงิน ได้แก่⁷

1. รูปธรรมชาติและรูปเหมือนจริงต่างๆ เช่น สัตว์ ต้นไม้ รูปจากประวัติศาสตร์
2. รูปเทพเจ้าหรือลายเทพพนม มาจากความเชื่อ โบราณแบบฮินดู เช่น พระวิษณุกรรม พระ สุรัสวดี เทพบุตร เทพธิดา
3. รูปสัตว์หิมพานต์หรือรูปเรื่องราวในวรรณคดีต่างๆ ใช้ประกอบในงานก่อสร้างทาง พระพุทธศาสนา เช่น ประตูหน้าโบสถ์ สำหรับภานณะก็จะไปสลักบนหีบบุหรี ขันเงิน ขันพานรอง เช่น ราชสีห์ กิณนร-กนิรี เป็นต้น
4. รูปตัวละครในวรรณคดี รามเกียรติ์ มีรูปพระราม นางสีดา ยักษ์ ลิง ทั้งเต็มตัวและครึ่งตัว ในอิริยาบถต่างๆ หรือเป็นภาพเหตุการณ์ ตอนใดตอนหนึ่งทั้งตอน
5. รูปสัตว์สิบสองนักษัตริย์ที่มีความเชื่อแบบจีน ซึ่งมีมาแต่โบราณ และทำกันทั่วไปใน แถบนี้หมู่บ้านวัลาย คือ ปีกุนจะเป็นรูปช้างไม่ใช่รูปหมูแบบหมู่บ้านอื่น
6. ลายกนก เป็นศิลปะประจำชาติของไทย ซึ่งสืบเนื่องมาจากโบราณ ลายไทยได้ถูก ประดิษฐ์ขึ้นจากเถาไม้ ใบไม้ ดอกไม้ ซึ่งได้ตกแต่ง ดัดแปลง ให้งดงามยิ่งขึ้นบนขันเงิน
7. ลายดอกไม้นิยม คือ ดอกบัว ดอกมะลิ ดอกจอก ดอกพุดตาน ลายใบเทศ (ใบฝ้ายเทศ) ดอกชัยพฤกษ์ ลายดอกไม้ร่วง
8. ลายพุ่ม เช่น พุ่มข้าวบิณฑ์ เทพพนม
9. ลายช่อ เช่น ช่อกนกสามตัว ช่อเปลว

⁷ นันทวัน สวานายน, เรื่องเดียวกัน, หน้า 27 และ โปรดดูรายละเอียดใน

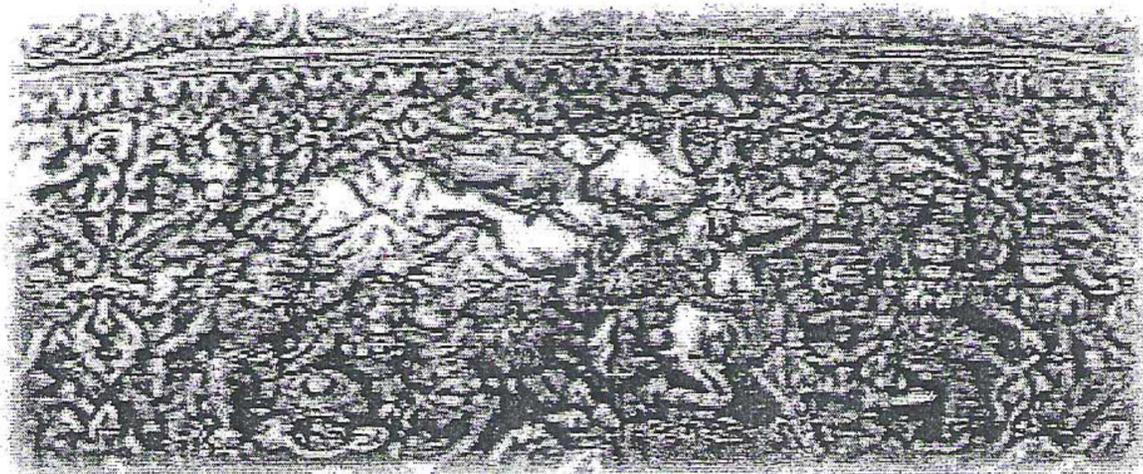
10. ลายก้านขด เป็นการนำลายมาต่อกัน โดยมีลายเชื่อมต่อร้อยกันไปเรื่อยๆ มีหลายชนิด ลายก้านขด เป็นเถาขดกลมลงในพื้นที้นั้นๆ จะเป็นวงเดียวหรือสองวง หรือไขว้กันก็ตาม เถากลมนี้ คือ เถาของลาย เพราะลายก้านขดถือเป็นการขดเถาให้กลม ซึ่งมีความสำคัญมาก จากนั้นก็วางกนก ตามมุมต่างๆ ซึ่งบางตอนอาจต้องประดิษฐ์ตัวกนกให้มีขนาดและรูปร่างตามเนื้อที่พบ ตัวกนกและ กาบจะต้องออกสลับกันไป เพื่อให้ได้ช่องไฟที่พอดี ลายก้านขดมีความงามอยู่ตรงวงขดกลมที่ได้ จังหวะกันพอดี

ลายเปลว ลายชนิดนี้เป็นลายที่เกิดที่หลังลายก้านขด เถาของลายเปลวมีลักษณะคล้ายคลึง กับเถาไม้ หรือเปลวไฟที่แลบเลียไหวระริกเมื่อต้องลม เถาลายเปลวมีการขดกลมลายเปลวส่วนมาก มักนิยมทำภาพประกอบในเถากลม เช่น ตัวสัตว์ต่างๆ ตลอดจนภาพซึ่งอาจเป็นภาพเรื่องรามเกียรติ์ หรือเรื่องอื่นๆ ตลอดจนลายเทพพนม เป็นต้น

11. ลายเปลว ลายเถาเครือ เป็นลายเลื้อยไปอย่างอิสระภายในรูปทรงของสิ่งที่ทำ มีทั้งเครือ เถาชั้นเดียว เครือเถาไขว้

ส่วนลวดลายบนขอบและเชิง ก็จะมีการแต่งตามขอบทั้งแนวตั้งและแนวนอน มีหลายลาย เช่น ลายหน้ากระดาน ลายเกลียว ลายก้านดอกลอย ลายกรวยเชิง ลายเฟือง และมีลายบัว ซึ่งจะสลัก ตามส่วนโค้งของภาชนะและฐาน ในการทำเครื่องเงินเชิงใหม่ได้พัฒนารูปแบบจากการทำขันเงิน (สกุลเงิน) เป็นรูปแบบอื่นๆ เช่น พาน จาน กระเป๋าลือ เครื่องประดับอื่นๆ เช่น กระดุม ปิ่น แหวน กำไล สร้อยตัว สร้อยคอ สร้อยข้อมือ ฯลฯ ตามแนวนิยมรุ่นใหม่มากขึ้น

ข้อสังเกตประการหนึ่งของหมู่บ้านที่ทำเครื่องเงิน ไม่ว่าจะที่บ้านวัวลาย บ้านหารแก้ว บ้านแม่หย้อย ก็คือช่างเงินจะยึดเอกลักษณ์ของรูปแบบและลวดลายประจำของตนไว้อย่างเหนียวแน่น แม้ว่าจะมีลวดลายอื่นๆ เสริมก็ตาม ซึ่งเท่ากับเป็นการอนุรักษ์รูปแบบและลวดลายของ เครื่องเงินของตนไว้ได้เป็นอย่างดี อีกประการหนึ่ง รายได้จากผลผลิตเครื่องเงินในปัจจุบันสูงพอ เลี้ยงชีพได้ เนื่องจากเครื่องเงิน โดยเฉพาะประเภทเครื่องประดับนั้นเป็นที่นิยมกันมาก และผลผลิต ที่หลากหลายในประโยชน์ใช้สอยก็เพิ่มขึ้นด้วย

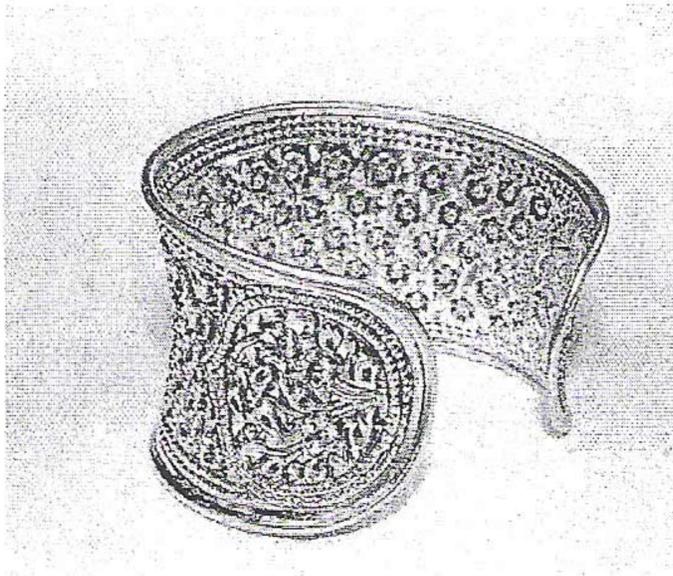
ตัวอย่างการผสมลวดลาย

การเปลี่ยนแปลงของ สล่ำ เครื่องเงิน⁸

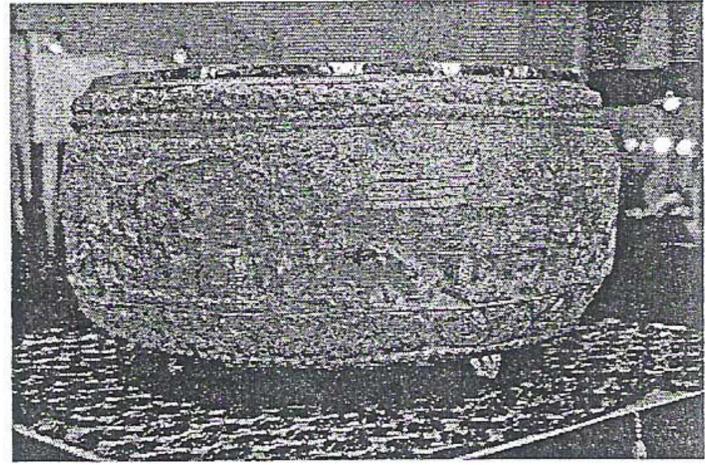
สล่ำดิเรก สัทธการ กล่าวว่า เมื่อความนิยมเครื่องเงินเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ประกอบกับคนรุ่นใหม่ที่เป็นลูกหลานไม่สนใจสืบทอดประกอบอาชีพสล่ำเครื่องเงินเหมือนพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย หลังจากจบการศึกษาระดับปริญญาตรีก็ไปทำงานอื่นทำ ส่งผลให้ชุมชนนนววัลยาจากที่เคยทำเครื่องเงินกันเกือบทุกบ้านค่อยๆ หดความนิยมลงไปเรื่อยๆ จนเหลือเพียงไม่กี่หลังคาเรือนเท่านั้นที่ยึดอาชีพสล่ำเครื่องเงิน จนปัจจุบันเด็กรุ่นใหม่กลุ่มหนึ่งที่ดกงานจากเมืองหลวงแล้วกลับมาอยู่ที่บ้านและยึดอาชีพ “สล่ำ” อย่างเต็มตัว สล่ำชั้นครูก็จะสอนเด็กเหล่านี้ ให้เรียนรู้การอนุรักษ์เครื่องเงินโบราณ ไปพร้อมๆ กับการเรียนรู้และประยุกต์สร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรม เครื่องเงิน และเครื่องโลหะ ในรูปแบบที่ร่วมสมัยเป็นงานศิลปะตกแต่งลดทอนลงบนแผ่นเงินหรือโลหะต่างๆ เช่น การออกแบบดอกลาย คุณโลหะให้เป็นภาพเหมือนสะท้อนปรัชญาทางพระพุทธศาสนา หรือวิถีชีวิตของคนล้านนาตั้งแต่การทำนา เก็บเกี่ยว ดำข้าว เป็นต้น สล่ำที่ทำเครื่องเงินเลี้ยงชีพก็ต้องปรับตัวทำเครื่องเงินออกมาเป็นของที่ระลึกตั้งแต่ชิ้นเงินขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ ที่คั่นหนังสือ พวงกุญแจ และภาพศิลปะตกแต่งบ้าน เพื่อให้ตรงกับความต้องการของตลาดมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เป็นเรื่องที่ดีที่คนเชียงใหม่ให้ความสนใจแล้วหันมายึดอาชีพนี้สามารถสร้างรายได้ที่ทำให้เราอยู่ได้อย่างพอเพียง ตรงตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพราะการทำงานศิลปะเครื่องเงินนั้นเป็นงานอิสระ พึ่งตนเองได้ ไม่ต้องแข่งขันในสังคมที่วุ่นวาย สล่ำชาวบ้านวัลยากล่าวว่าศิลปกรรมพื้นบ้าน “เครื่องเงิน” จะสูญหายไปจากเมืองเชียงใหม่จึงได้ร่วมตัวจัดตั้งชมรมเครื่องเงิน หมู่บ้านวัลยา เพื่อสืบสานและเผยแพร่ความรู้เจริญรอยตามบรรพบุรุษ

⁸ สัมภาษณ์สล่ำดิเรก สัทธการ จากหนังสือพิมพ์มติชน.

ตัวอย่างผลงานสำเร็จ

กำไล

ขัน

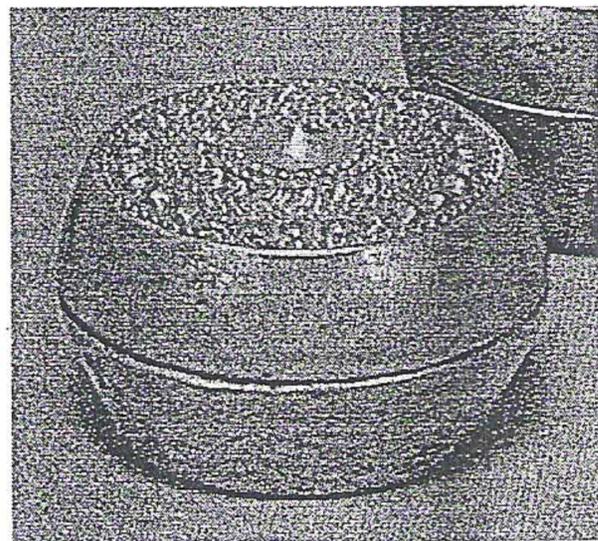
พาน

พานรอง

ขัน

ตลับหรือผอบ

บทที่ 6

ศึกษาเปรียบเทียบเครื่องเงินเมืองนครศรีธรรมราช เครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ เมืองสุรินทร์ และ
เครื่องเงินบ้านวัวลาย เมืองเชียงใหม่

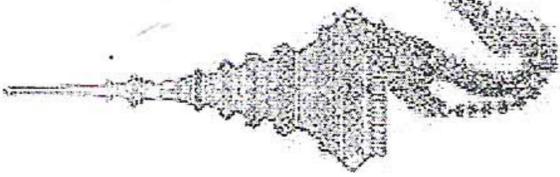
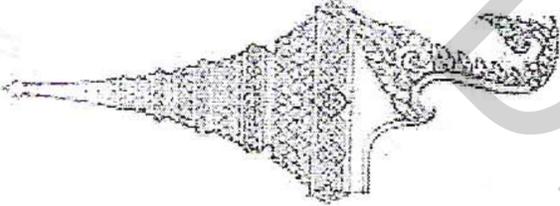
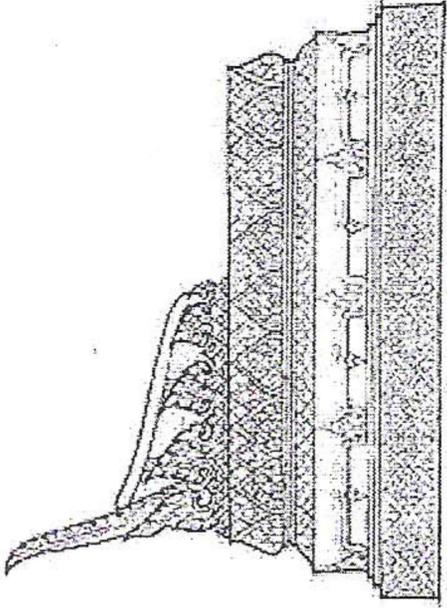
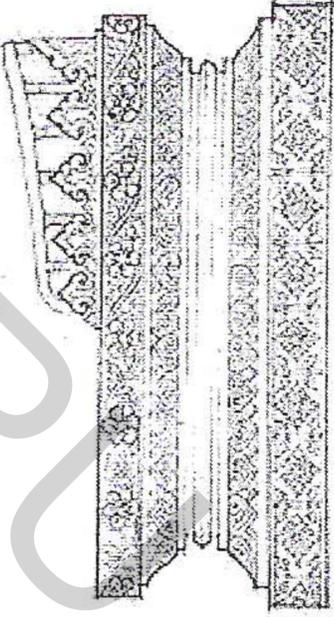
การทำเครื่องเงินของช่างเมืองนครศรีธรรมราช ช่างเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ เมืองสุรินทร์ และช่างเครื่องเงินบ้านวัวลาย เมืองเชียงใหม่ เป็นช่างเครื่องเงินที่มีฝีมือปราณีตงดงามมีเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง ดังตารางเปรียบเทียบ

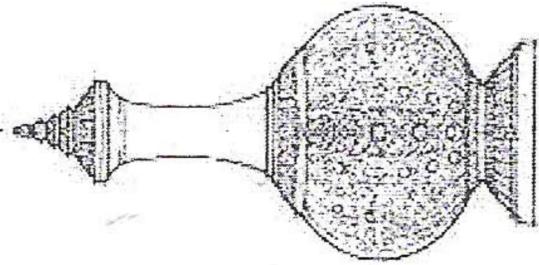
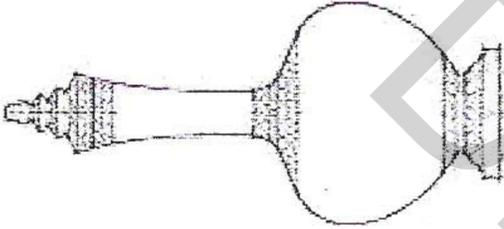
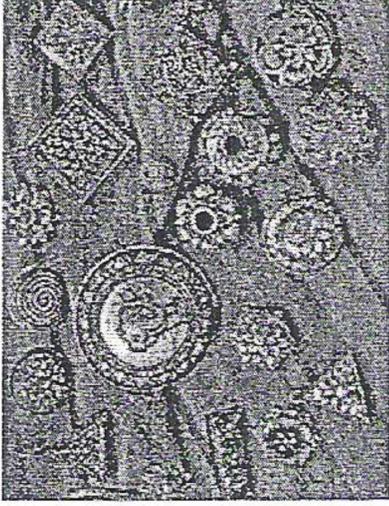
หัวข้อ	ช่างเมือง นครศรีธรรมราช	ช่างเมืองสุรินทร์	ช่างเมืองเชียงใหม่
ประวัติความเป็นมา ของช่าง	เป็นช่างเมือง นครศรีธรรมราช	เป็นช่างเขมรอพยพมา จากกรุงพนมเปญ	เป็นชาวพม่ามาจาก เมืองพุกาม
ประเภทของเครื่องเงิน ที่ผลิต			
- เครื่องประดับ	จี๋ห้อยคอ จับปิ้ง กำไล ข้อมือ สร้อยคอ	สร้อยคอ สร้อยข้อมือ เข็มขัด ต่างหู แหวน ปิ่นปักผม กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า จี๋ห้อยคอ จับปิ้ง	สร้อยคอ สร้อยข้อมือ ต่างหู จี๋ เข็มกลัดเสื้อ เข็มกลัดเนคไท จี๋ห้อย คอ จับปิ้ง
- เครื่องใช้สอย	เขียนหมาก เต้าปูน เตียบ กระเป๋าทีบบุหรี หีบหมาก	กระเป๋าดำ เขียนหมาก เต้าปูน	กรอบรูป ถาด จานรอง ช้อน ส้อม ทัพพี กระเป๋าดำ พานโต๊ะ (พานเล็ก) พานแว่นฟ้า เขียนหมาก ตลับ จัน แจกัน เต้าปูน
- เครื่องราชูปโภค	พระมหามงกุฎ พระราชยาน คนโท เครื่องสูง	-	พระมหามงกุฎ พระ ราชยาน คนโท เครื่อง สูง

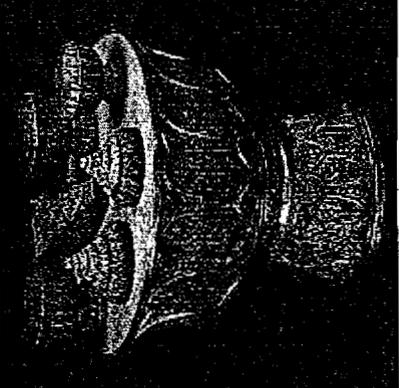
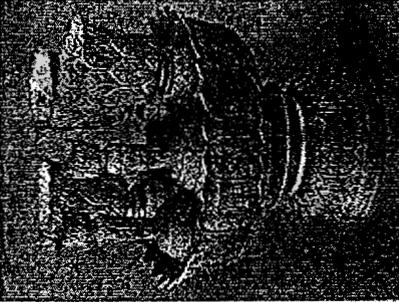
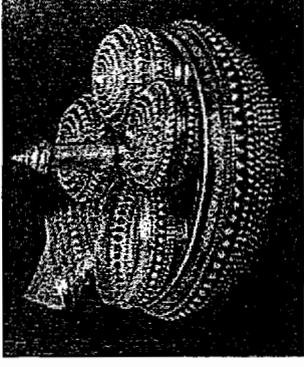
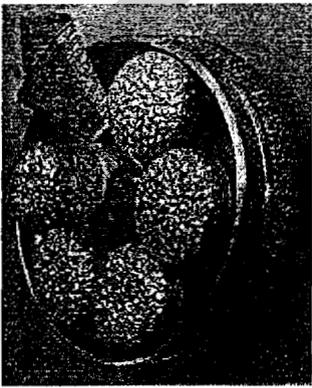
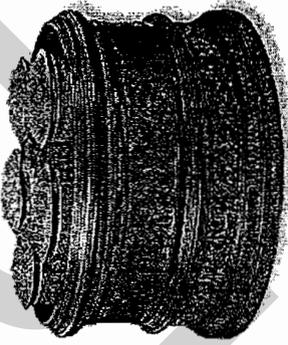
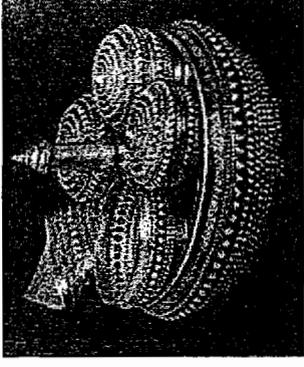
หัวข้อ	ช่างเมือง นครศรีธรรมราช	ช่างเมืองสุรินทร์	ช่างเมืองเชียงใหม่
ลวดลาย	- ลวดลายไทย ลาย เครือเถา ลายเทพพนม - รูปเหมือนจริง เช่น สัตว์ ดั้นไม้ สถานที่ สำคัญ เช่น พระ ปราสาทวัดอรุณ พระ เจดีย์กลางน้ำ - รูปเทพเจ้า เช่น พระ วิษณุกรรม พระสุรัสวดี เทพบุตร เทพธิดา ท้าวจตุคามรามเทพ	ลวดลายธรรมชาติ ได้แก่ ดอกรังหอก ดอกบัวกลีบ ดอก กระเจียว ดอกบัวเฟื่อน ดอกตั้งโอ้ มะเฟือง ถุง เงิน เม็ดข้าว ลายไข่ แมงดา	- ลวดลายธรรมชาติ ดอกไม้ ได้แก่ ดอกบัว ดอกมะลิ ดอกจอก ดอกพุดตาน ดอก ชัยพฤกษ์ ดอกไม้ร่วง เป็นต้น - พืชผักที่มีอยู่ตาม ธรรมชาติ - ลวดลายไทย ลายพุ่ม ข้าวบิณฑ์ รูปสัตว์หิม พานต์ รูปในวรรณคดี รูป 12 นักษัตริย์ ชาคค รามเกียรติ์ ลายเทพพนม
อุปกรณ์ในการผลิต	มีการปรับปรุงอุปกรณ์ ในการผลิตบ้าง เล็กน้อย	ยังคงใช้อุปกรณ์แบบ ดั้งเดิม	ยังคงใช้อุปกรณ์การ ผลิตบ้างเล็กน้อย
กรรมวิธีการผลิต	ส่วนใหญ่ยังคงใช้ วิธีการแบบดั้งเดิมแต่มี บางขั้นตอนที่ใช้ เครื่องจักรช่วยในการ ผลิต	- ยังคงใช้วิธีการแบบ ดั้งเดิม - ยังคงอนุรักษ์ของเดิม	ส่วนใหญ่ยังคงใช้ วิธีการแบบดั้งเดิมแต่มี บางขั้นตอนนำ เครื่องจักรมาช่วยใน การผลิต
รูปแบบการผลิต	วัฒนธรรมหลวง	วัฒนธรรมพื้นเมือง สุรินทร์	วัฒนธรรมล้านนา
การสืบทอด	มีสถานศึกษาถ่ายทอด คือวิทยาลัยศิลปหัตถกรรม นครศรีธรรมราช กาญจนภิเษกวิทยาลัย ช่างทองหลวง	ถ่ายทอดให้ลูกหลานที่ เป็นสมาชิกใน ครอบครัว กาญจนภิเษกวิทยาลัย ช่างทองหลวง	- ถ่ายทอดให้ลูกหลาน ที่เป็นสมาชิกใน ครอบครัว

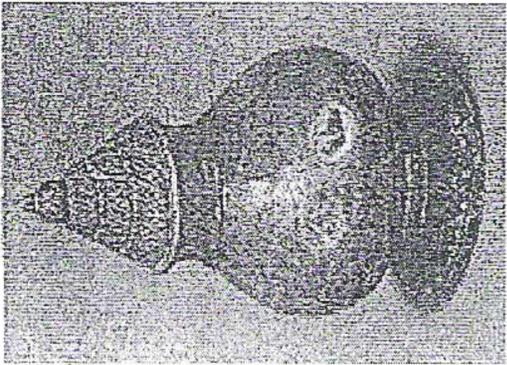
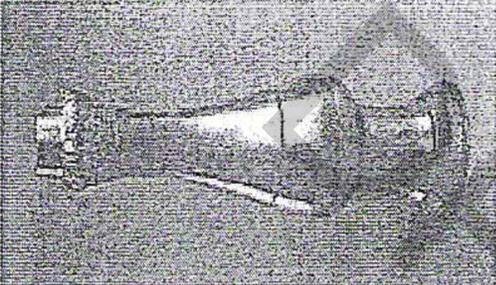
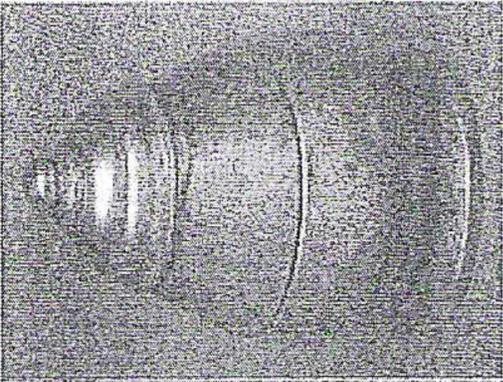
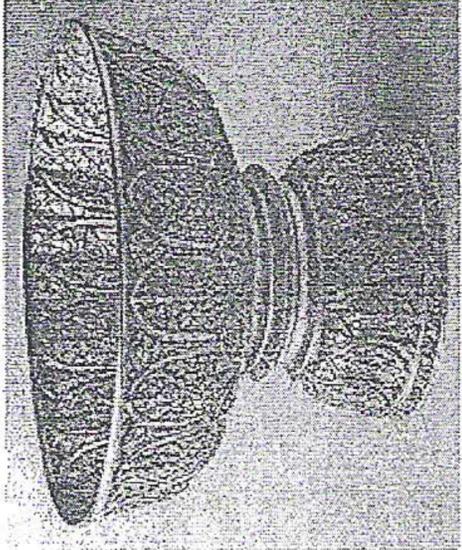
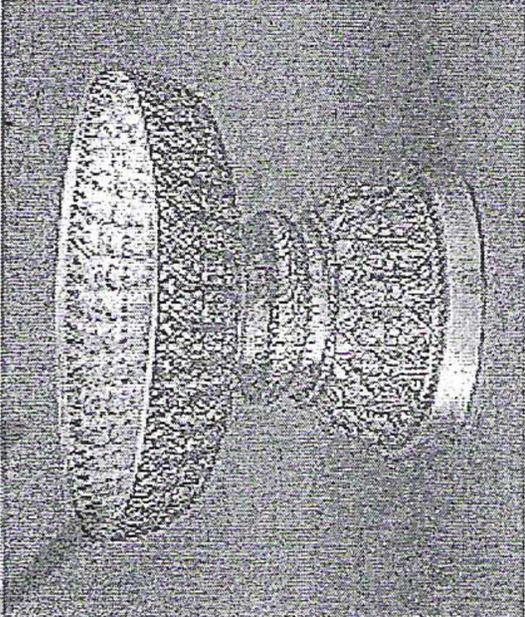
การเปรียบเทียบเทคนิคเชิงช่าง

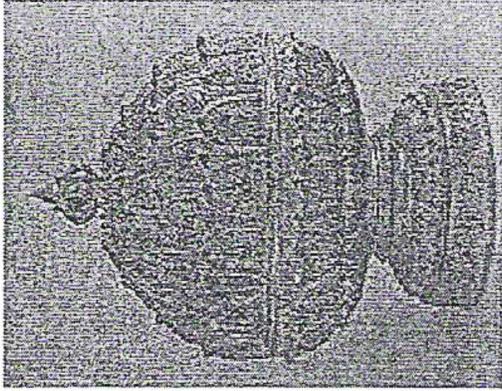
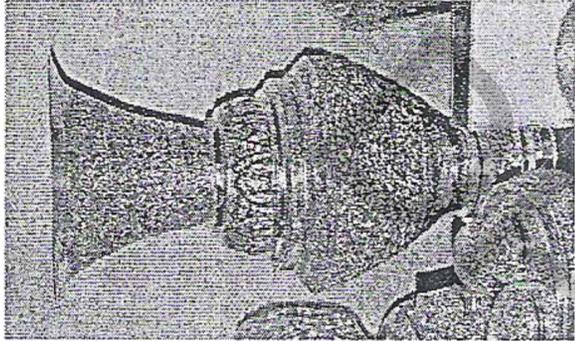
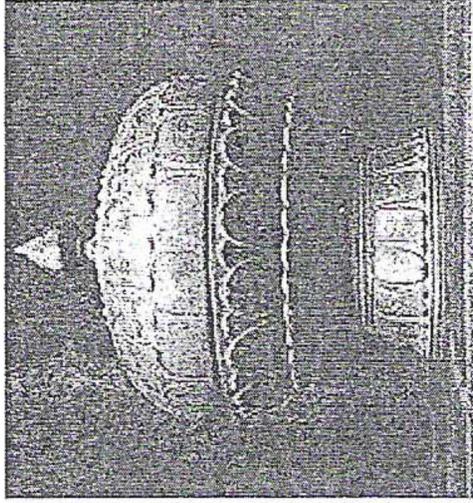
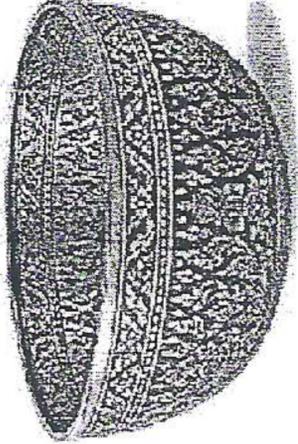
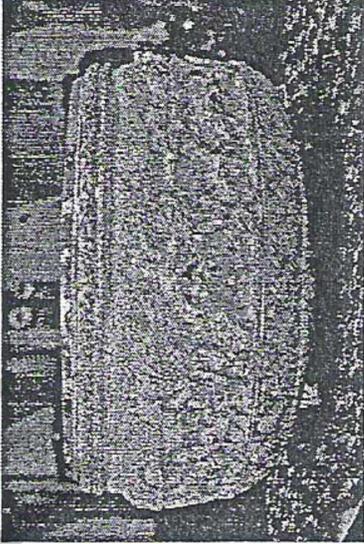
เทคนิคเชิงช่าง	ช่างเมือง นครศรีธรรมราช	ช่างเมืองสุรินทร์	ช่างเมืองเชียงใหม่
การขึ้นรูป	ขัน, กำไล	ประเก้อม	ขัน, กำไล
การสลักคุณวดลาย	-	-	ขัน, เครื่องประดับ, สิ่งของเครื่องใช้
การลงยาถม	ขัน, กำไล, สิ่งของ เครื่องใช้	-	-
การเชื่อมประกอบ ชิ้นส่วน	-	ตะเกา	-
การกดลวดลาย	-	ประเก้อม	-

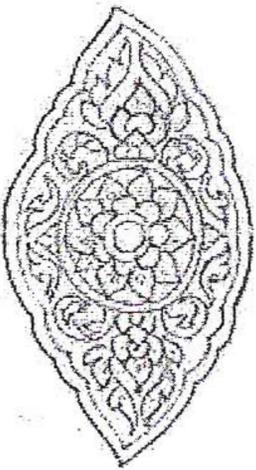
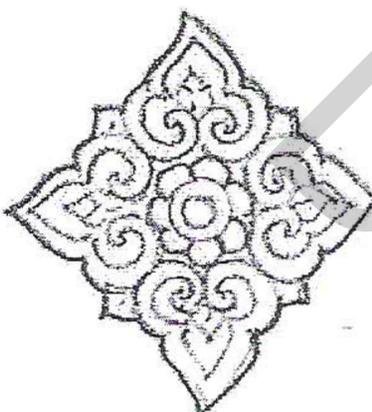
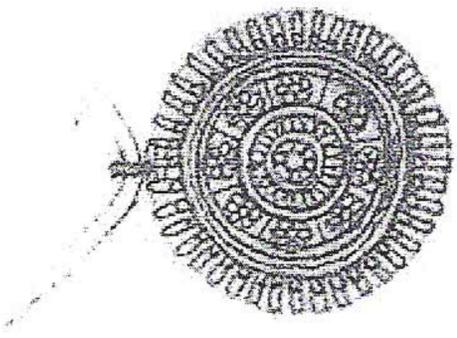
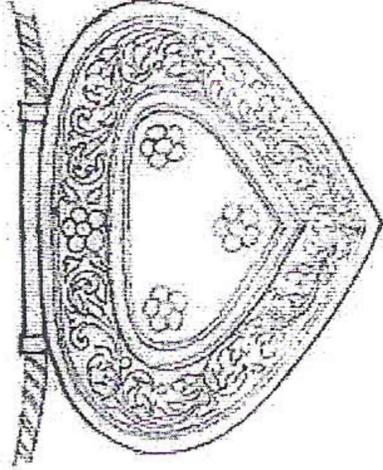
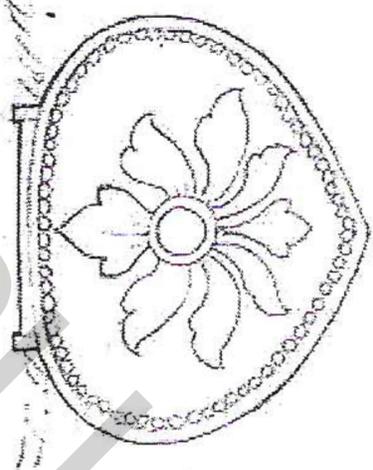
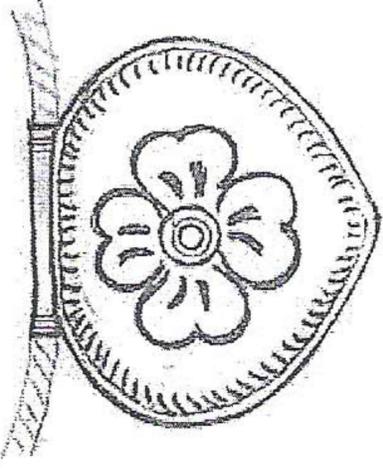
ประเภทของ เครื่องเงิน	จังหวัดนครศรีธรรมราช	จังหวัดเชียงใหม่	จังหวัดสุรินทร์	ชื่อเสนอแนะ
เครื่องราชูปโภค 1. พระมหามงกุฎ				
2. พระราชยาน				

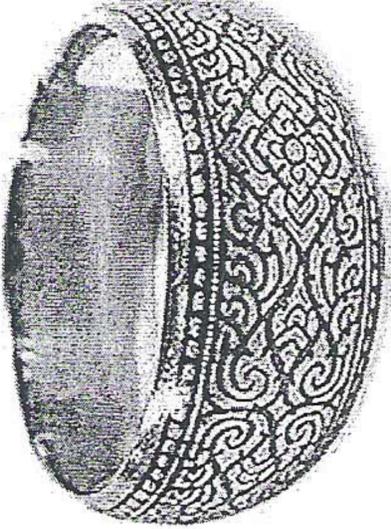
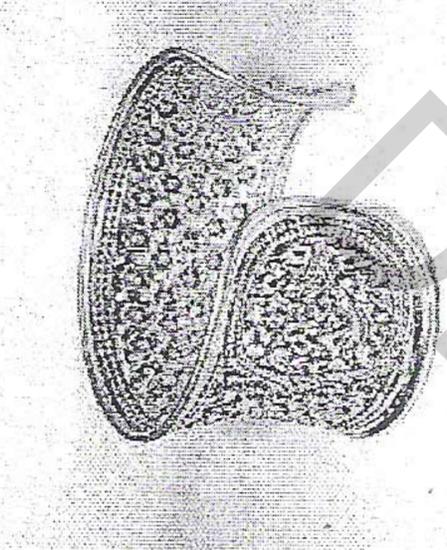
ประเภทของเครื่องเงิน	จังหวัดนครศรีธรรมราช	จังหวัดเชียงใหม่	จังหวัดสุรินทร์	ชื่อเสนอแนะ
3. คณโท				
4. จุกปิด				

ประเภทของเครื่องเงิน	จังหวัดนครศรีธรรมราช	จังหวัดเชียงใหม่	จังหวัดสุรินทร์	ชื่อเตาอเนาะ
5. ฟาน				
เครื่องใช้ในบ้าน 1. เขียนหมาก				

ประเภทของ เครื่องเงิน	จังหวัดนครศรีธรรมราช	จังหวัดเชียงใหม่	จังหวัดสุรินทร์	ชื่อเสนอแนะ
2. เต้าปูน				
3. ฟาน				

ประเภทของ เครื่องเงิน	จังหวัดนครศรีธรรมราช	จังหวัดเชียงใหม่	จังหวัดสุรินทร์	ชื่อเสนอแนะ
4. เตียบ				
5. จัน				

ประเภทของ เครื่องเงิน	จังหวัดนครศรีธรรมราช	จังหวัดเชียงใหม่	จังหวัดสุรินทร์	ชื่อสนอแนะ
เครื่องประดับ 1. จี๋ห้อยคอ				
2. จับปิ้ง				

ประเภทของ เครื่องเงิน	จังหวัดนครศรีธรรมราช	จังหวัดเชียงใหม่	จังหวัดสุรินทร์	ชื่อเสนาณะ
3. กำไล				

ปัญหาและอุปสรรคของช่างเครื่องเงิน

ช่างเครื่องเงินทั้ง 3 แห่ง มีปัญหาและอุปสรรคที่คล้ายคลึงกัน คือ

1. ช่างเครื่องเงินที่มีฝีมือมีอายุมาก คนรุ่นลูกรุ่นหลานไม่สนใจที่จะรับถ่ายทอดวิชาช่างเงิน ดังที่นางปิยะพร กองจันทร์ สถาปนาวัวลายได้กล่าวว่า

“เด็กรุ่นใหม่ไม่มีใครทนความร้อนของเตาเผาเงิน และไม่สามารถใช้ก้อนขนาดใหญ่ตีเครื่องเงินให้แผ่เป็นรูปสลุงหรือถาดได้ โดยเฉพาะลูกหลานที่หันไปเรียนต่อจนจบการศึกษาระดับสูงแล้วไปทำงานที่อื่นหมด ไม่มีคนสืบทอดงาน ศิลปะแขนงนี้ที่ต้องสอนให้กับลูกหลานของชุมชนวัวลายรุ่นต่อรุ่นเท่านั้น”

นายป่วน เจียวทอง ช่างเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ กล่าวว่า

“ที่ลุงทำเป็นลายโบราณตั้งแต่รุ่นปู่มีทั้งหมด 13 ลาย โดยเฉพาะลายไข่มวงดาทำบ่อยที่สุด เพราะลายสวย แต่ก่อนทำเป็นต่างหูเพียงอย่างเดียว จนพัฒนาเป็นเข็มขัด สร้อยคอ ทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น แต่ตอนนี้รายได้เริ่มหดหายเพราะชาวบ้านจะหันไปทำงานอย่างอื่นมากกว่า เพราะงานนี้ต้องใช้ความประณีตสูง กลัวว่าอาชีพนี้จะสูญหายไป หากไม่ได้รับการยอมรับและพัฒนาต่อไป”

และนายชุมพล เทียงธรรม-เจ้าของร้านเครื่องถมนครศรีธรรมราช ได้กล่าวว่า

“ปัจจุบันช่างเงินต้องการเสรีภาพในการทำงานสูง สมัยก่อนมีช่างมาสมัครงานรับไม่ทัน แต่สมัยนี้หาแทบตายก็แทบไม่ได้ ช่างหายากมาก คนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจ”

2. ช่างต้องประสบปัญหาด้านวัตถุดิบ คือ โลหะเงินมีราคาสูง ปัจจุบันมีการนำเข้าเม็ดเงินบริสุทธิ์จากประเทศโปรแลนด์ ราคา กิโลกรัมละประมาณ 14,000-19,000 บาท เม็ดเงินบริสุทธิ์ที่นำเข้าจะมีราคาไม่แน่นอนขึ้นลงเร็วมาก ส่งผลให้ราคาสินค้าสูงขึ้นไปเร็วตามไปด้วย

3. เครื่องเงินมีราคาค่อนข้างสูง ตลาดจะอยู่กับกลุ่มคนชั้นกลางที่มีรายได้ปานกลางขึ้นไป และขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้ซื้อ ช่างไม่มีโอกาสจะเป็นผู้กำหนดรูปแบบของผลิตภัณฑ์ ส่วนมากจะเป็นการสั่งทำ ถ้าช่างทำเองจะต้องใช้เวลาในการจำหน่ายนาน

4. การเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้ค่านิยมของคนเปลี่ยนไป ผู้คนจะไม่เห็นคุณค่าของงานฝีมือเพราะเห็นว่ามียาแพง
5. ปัจจุบันมีเครื่องมือและเทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้นทำให้เครื่องเงินจากโรงงานอุตสาหกรรมมีราคาถูกกว่าเครื่องเงินที่ทำด้วยฝีมือช่างล้วน ๆ

การอนุรักษ์และการสืบทอด

1. รัฐบาลต้องช่วยเหลือและสนับสนุนในเรื่องการลงทุนเพราะเงินมีราคาสูงรัฐบาลควรมหาแหล่งเงินกู้ให้ช่างยืมในอัตราดอกเบี้ยต่ำ
2. รัฐบาลควรสนับสนุนด้านวัตถุดิบในการผลิต เพื่อลดต้นทุนการผลิต
3. รัฐบาลควรสนับสนุนการค้นคว้าวิจัย รวบรวม และเผยแพร่การรณรงค์เกี่ยวกับอาชีพเครื่องเงิน
4. ส่งเสริมและสร้างความภาคภูมิใจให้กับช่างเครื่องเงิน เพื่อให้เขาเหล่านั้นตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของตนเอง ในการสืบทอดงานช่างเครื่องเงิน
5. รณรงค์ให้เยาวชนเห็นถึงคุณค่า ความสำคัญ และความจำเป็นที่จะต้องอนุรักษ์และสืบทอดงานหัตถกรรมช่างเงินของบรรพชน ทำให้เกิดความตระหนักว่างานช่างเงินเป็นงานที่มีรายได้ที่สามารถเลี้ยงชีพได้ดีอาชีพหนึ่ง
6. ในปัจจุบันไม่อาจปฏิเสธได้ว่า งานช่างฝีมือทำเครื่องเงินที่เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสุรินทร์ และเมืองเชียงใหม่ลดน้อยลง รัฐบาลต้องส่งเสริมผลิตภัณฑ์เครื่องเงินและเครื่องประดับเงินของไทยที่เป็นอุตสาหกรรมให้มากเพราะผลิตภัณฑ์นี้ผลิตจากแรงงานที่มีฝีมือค่อนข้างสูงเพื่อสร้างชื่อเสียงให้เป็นที่ยอมรับของนานาชาติ อันนำมาซึ่งรายได้มหาศาลเข้าสู่ประเทศ ดังนั้นการผลิตเครื่องเงินไทย จึงต้องมีการพัฒนาทั้งทางด้านเทคโนโลยี และสร้างแรงงานฝีมือที่ประณีต อีกทั้งควรมีการฝึกฝนแรงงานให้เกิดความชำนาญด้วย ปัจจุบันจำนวนแรงงานไทยที่มีอยู่ ยังไม่เพียงพอ กับความต้องการของตลาด โดยเฉพาะแรงงานฝีมือเครื่องประดับเงิน นอกจากนี้ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อการรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมการผลิตเครื่องเงินไทยในอนาคตก็คือ นโยบายของภาครัฐ กลไก และมาตรการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมการลงทุน มาตรการด้านภาษี และมาตรการที่ไม่ใช่ภาษีอากร ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยข้างต้นเป็นกลไกที่เกี่ยวข้องกับการได้เปรียบการผลิตสินค้าที่มีการนำเข้าวัตถุดิบ การผลิตจากต่างประเทศค่อนข้างสูง ในส่วนของผู้ผลิตผู้ประกอบการไทยเองก็ควรต้องเสริมสร้างศักยภาพการแข่งขันในระยะยาว ควรเร่งปรับตัวในการพัฒนาศักยภาพการผลิตไปสู่การผลิตสินค้าคุณภาพสูงที่มีรูปแบบของตนเอง และจำหน่ายภายใต้

ตราสินค้าของตนเอง นอกจากนี้ควรเร่งพัฒนาบุคลากรด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักออกแบบ
เครื่องประดับ

DRU

บรรณานุกรม

หนังสือ

- คณะกรรมการจังหวัดนครศรีธรรมราช. นครศรี-สัมพันธ. นครศรีธรรมราช: มปท, 2532
- คณะกรรมการจัดงานสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. ศิลปวัฒนธรรมเล่ม 5 ศิลปกรรมกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เกษม, 2525.
- คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. เอกสารประกอบการสอนอารยธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- เครื่องถมและเครื่องเงินไทย. กรุงเทพฯ: สมาคมเครื่องถมและเครื่องเงินไทย, 2525.
- จินตนา มัชฌมบุรุษ, ยุพิน เข้มมุกด์, บรรณาธิการ. สรรพช่าง: ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชียงใหม่. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ร่วมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่, 2539.
- ช่างศิลป์ไทย. การอนุรักษ์เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของกรมศิลปากร ชุดที่ 1 เล่มที่ 1. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2537.
- ณรงค์ พ่วงพิศและคณะ. ประวัติศาสตร์สุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2546.
- เดอ วีเช, เลอองต์ อัง คอนโน. โกษาปานไปฝรั่งเศส ฉบับหอสมุดแห่งชาติ / แปลโดย เอฟ ซีแล. พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2497.
- ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม. ประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, 2547.
- ทักษิณคดีศึกษา, สถาบัน. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้า, 2529
- นันทวัน สาวนายน. หนังสือชุด วิถีชีวิตและมรดกภูมิปัญญาไทย เรื่องสิ่งของเครื่องใช้ เครื่องเงิน เครื่องเงิน เครื่องทอง. กรุงเทพมหานคร: บริษัททีซีซิ่งทอยส์จำกัด, 2554.
- นิโกลาส์ แชรแวงส. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม ลันต์ ท.โกมลบุตร แปล.พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506.
- แม่น้ำน้อย ปัญจพรรค. เครื่องเงินในประเทศไทย กรุงเทพฯ: เริงรมย์, 2534
- มหาดไทย, กระทรวง. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค-จังหวัดนครศรีธรรมราช. นครศรีธรรมราช: มปท, 2537.
- โรงเรียนช่างโลหะรูปพรรณ. เรื่องเครื่องถม. นครศรีธรรมราช: มปท, 2503.

วิฒนะ จุฑะวิภาต. ศิลปหัตถกรรมช่างทองเมืองเพชร: ความเป็นมาและสภาพปัจจุบัน. กรุงเทพฯ:
อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535

วิเชียร ณ นคร และคณะ นครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2521.

สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม. เครื่องเงิน=Standard for silverware. กรุงเทพฯ:
สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม, 2515.

ไสว สุทธิพิทักษ์, ศิลปกรรมหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราชเรื่องเครื่องถม. นครศรีธรรมราช:
มปท, 2527.

อุตสาหกรรม, กระทรวง. ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทยประเภทเครื่องเงิน เครื่องทอง สมโภชน์ 200 ปี
กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., 2525.

วิทยานิพนธ์

กรกช ราม โภมุต. การอนุรักษ์และการสืบทอดงานช่างศิลป์ไทย: ศึกษากรณีกาญจนาภิเษกวิทยาลัย
ช่างทองหลวง. วิทยานิพนธ์สังคมมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา
มหาลัษธรรมศาสตร์, 2543.

ไพโรจน์ สาลีรัตน์. ช่างทองบ้านตรอกสุหร้า. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี)
คณะโบราณคดี มหาลัษศิลปากร, 2515.

ยงยุทธ รักษาเกียรติ. การศึกษาตลาดสุโขทัยของร้านขายทองในเขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์
บริหารธุรกิจบัณฑิต(การตลาด) มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2545

สุพล ภัทรภูวคณ. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความต้องการอุปโภคทองรูปพรรณ 99.99% ของผู้บริโภคใน
เขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจบัณฑิต (การตลาด) มหาวิทยาลัยธุรกิจ
บัณฑิต, 2540.